

HRVATSKI TJEDNIK

novine za kulturna i društvena pitanja

NAKLADA MATICE HRVATSKE

zagreb,
10. rujna 1971.
godina I.
broj 21.
cijena 2 dinara

HRVATSKI USTAV (I)

HRVATSKI JE SUVERENITET NEDJELJIV

PRILOG RASPRAVI O USTAVNIM PROMJENAMA

AMANDMAN I.

1. Hrvatski narod, u skladu sa svojim povijesnim težnjama, u zajedničkoj borbi sa srpskim narodom i narodnostima u Hrvatskoj i s drugim narodima i narodnostima Jugoslavije, ostvario je u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji svoju nacionalnu državu – Socijalističku Republiku Hrvatsku i – požeći od prava na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na otcjepljenje – svojom slobodno izraženom voljom, a radi zaštite svoje nacionalne nezavisnosti i slobode, izgradnje socijalističkog društva i svestranoga društvenog i nacionalnog razvoja, svjestan da je dalje učvršćenje bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije u njihovu zajedničkom interesu, dobrovoljno se je ujedinio s ostalim narodima i narodnostima u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju.

2. Socijalistička Republika Hrvatska suverena je nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država narodnosti koje u njoj žive, utemeljena na suverenosti naroda i na vlasti i samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi, i socijalistička samoupravna demokratska zajednica radnih ljudi i građana i ravnopravnih naroda i narodnosti.

3. Himna Socijalističke Republike Hrvatske jest »Lijepa naša domovino«.

Hrvatska država nema sreće. Ili je zbog naivnosti otuđena, ili je zbog nasilja poreklnuta. Ona se stoga neprestano kreće od nade do poraza i od poraza do nade.

Hrvatski je narod u NOB-u energično odrekao svaki državno-pravni realitet i kontinuitet »Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«. Zbog njezinog de facto okupacionog statusa, zbog njezine rasprodaje hrvatskog teritorija, zbog njezine divljačke politike genocida. On se, dakle, već tada izjasnio da hrvatska država ne može postojati bez slobode, integriteta i legaliteta.

Neslavna propast »NDH« sadržavala je dvije dalekosežne pouke. Prije svega, da je separatizam neizbjegno produžena ruka inozemnog imperializma. Ali i to da je unitarizam, kojemu je bit uvijek velikosrpska hegemonija, rodno mjesto hrvatskog separatizma. Tako je u ustaškom krahu, u malome, sabrana i iskazana sva sramota hrvatskog ekstremiteta, ali i velikosrpskog nasilja i denacionalizatorske politike njegovih hrvatskih unitarističkih bojovnika.

Te pouke rezultirale su novom konцепcijom jugoslavenske zajednice i hrvatske državnosti.

II. zasjedanje AVNOJ-a utvrđuje načelo »pune ravnopravnosti« svih naroda Jugoslavije, a njezino konstituiranje određuje po osnovnom nacionalnom političkom pravu – »na pravu svakog naroda na samoodređenje, uključujući pravo na otcjepljenje ili ujedinjenje s drugim narodima«, te proglašuje da se izgrađuje »na demokratskom federalivnom principu kao državna zajednica ravnopravnih naroda«. To, kao i osuda monarhije u duhu i uhu svakog, makar sasvim samo nacionalno svjesnog hrvatskog partizana, moglo je imati samo jedan odjek: kraljevina Jugoslavija bila

je zemlja nacionalnog hačenja naroda, dakle i hrvatskog naroda pod čizmom velikosrpske hegemonije; nova Jugoslavija to neće nikada biti. Nova jugoslavenska zajednica, koju naši narodi dragovoljno formiraju, implicira dakle definitivno odbacivanje i osuđivanje hegemonističkog, centralističko-unitarističkog sistema – i kao ideje i kao prakse.

Što je II. zasjedanje AVNOJ-a bilo za novu Jugoslaviju, to je III. zasjedanje ZAVNOH-a bilo za novu Hrvatsku. Ono je, Odlukom o odborenu rada predstavnika Hrvatske na II. zasjedanju AVNOJ-a, konstatiralo: »Hrvatski je narod vjekovima težio za ostvarenjem svoje slobodne nacionalne države«, kao i da tu težnju nije ostvario ni u staroj Jugoslaviji ni u fašističkoj tvorevini »NDH«. Odluka je istakla da je hrvatski narod, svojom borbom i u zajednici s drugim jugoslavenskim narodima i srpskim narodom u Hrvatskoj, osigurao »pravo na samoodređenje, uključujući pravo na otcjepljenje i ujedinjenje s drugim narodima«. Ona je svečano objavila da odluke II. zasjedanja AVNOJ-a osiguravaju »... ujedinjenje svih hrvatskih zemalja i oživotvorene hrvatske državnosti«. Njome je, također, potvrđen čin udruživanja, na temeljima ravnopravnosti, u novu demokratsku federalivnu zajednicu Jugoslaviju. Odluke III. zasjedanja ZAVNOH-a posebno su istakle jedinstvo, slogu i ravnopravnost Hrvata i Srba kao jamstvo zajedničkog života u novoj hrvatskoj državi.

Odluke III. zasjedanja ZAVNOH-a nesumnjivo su udarile osnovu suvremenog hrvatskog državnosti, mada u njima ima stavova koji ostavljaju dojam o nedorečenosti, nepreciznom shvaćanju i određenju, te nedostatnom osjećaju hrvatskog suvereniteta.

O etatističkom razdoblju u nas ne treba posebno razglabati. Sve je o tome poznato. Kakve

je posljedice ono imalo za hrvatsku državnost, najbolje se može prepoznati po stavovima iz TV-intervjuja druga Bakarića, koji je, u tom razdoblju, bio bitan odreditelj njezine sudbine. On je izričito i iskreno izjavio: da je centralizam bio potpun, jer je to bilo objektivno nužno, tj. to je bio uvjet pobjede nad klasnim neprijateljem; da su hrvatski unitaristi bili glavni oslonac i nosioci centralističkog sistema; da revolucionarni hrvatski pokret nije zanimala hrvatska državnost; i na kraju, postavljati pitanje hrvatske državnosti znači stajati na franjevačkom ideološkom stajalištu.

Kako su se takvi stavovi praktičko-politički i u stavno-pravno odrazili na hrvatsku poslijeratnu državnost, i previše je dobro poznato a da bi o tome trebalo nešto više reći.

Cinjenica je da je rekonstrukcija federacije – a ona je posljedica društveno-ekonomskih reforma našeg društva ostvarivane u logici kritike staljinističkog birokratizma i razvoja samoupravne demokratizacije – zapravo obnova onih temeljnih zasada koje su postavljene i ostvarene u tijeku NOB-a i socijalističke revolucije. S time je i pitanje hrvatske državnosti dobilo novu osnovu, karakter, značenje i perspektivu. Ustavni su amandmani to legalizirali. Nacrt ustavnih amandmana za Ustav SR Hrvatske, koji su stavljeni na javnu raspravu, predstavlja odgovor na pitanje hrvatske državnosti i stoga zasluguje punu i svestranu pozornost hrvatske javnosti i naroda.

Pođimo najprije od Amandmana I. On je, ne-ma sumnje, f u n d a m e n t a l a n, jer ustavno definira hrvatski suverenitet, a time i hrvatsku državu, njezinu osnovu, položaj i značenje. Iako sav Nacrt amandmanā karakterizira duh oponašanja i komplikacije, ovdje se ipak moralo od njega odstupiti. No tu inovaciju valja ponovo analizirati.

(Nastavak na 3. stranici)

2 pisma čitatelja

SPLITSKO KAZALIŠTE I »AUTONOMA-ŠTVO«

Clanak Petra Selema »Festivalska perspektiva Splitskog ljeta« u »Hrvatskom tjedniku« od 3. IX.

(koji se izravno nadovezuje na još jasniji članak istoga u »Hrvatskom tjedniku« od 14. V. 1971.) zahtijeva, među ostalim, da

osnovica splitskih ljetnih

priredaba budu predstave zagrebačke kazališne ustanove »Teatar itd.« i njene splitske kopije,

»Kripte 70.«, s kojima dr. Petar Selem inače suraduje kao redatelj pa se subjektivno može shvatiti da ih reklamira. Objektivno treba, po ne znam koji put, upozoriti da strani kazališni eksperimenti i bizarnosti, koje, uostalom, ni u »velikom svijetu« nemaju važnost ni cijenu kakvu im naši »kozmonopoli« pridavaju, mogu u nas (u Splitu, kao i drugdje) doći u obzir kao usputni kurioziteti, a nikako kao kao glavna osnovica i cilj djelatnosti hrvatskih narodnih kazališta, koja imaju sasvim drugu namjeru i svrhu. Kritiku našeg kolonijalnog odnosa prema stranim »uzorima« nateo je parmenito Vlado Gotovac članom »Protiv prazne suvremenosti« (»Hrvatski tjednik«, 27. VIII. 1971.), pa će u istom smislu biti potrebno da se raščiste i neke pojedinačne neprihvatljive tendencije u hrvatskom kazališnom životu, što se, naravno, ne može sada na ovom mjestu. Ovdje čemo upozoriti samo na ovaj, još neprihvatljivij, pasus u Selemovu članku: »Treba definitivno razotkriti sva naklapanja o nekom autohtonom splitskom kazališnom stvaralaštvu, jer ona mogu biti s am recidiv a u t o n o m a š k o g mentalitata: (počeo V.R.) ili pak prozirna obrana nespособnih koji znaju da u istinskim v r i j e d n o s t i m a homogenog i integriranog hrvatskog glumišta ne mogu opstati.«

Dругим rječima: 1. istinske vrijednosti to su predstave Teatar itd. — Kripta 70; 2. hrvatska kazališta treba integrirati u jedan kombinat? 3. tko se u Splitu protivi tome, taj je »autonomist«, i to recidivne kategorije. Jasno je autoritativno rečeno — »istinske vrijednosti« Čelave pjevačice, »Sluškinja«, pa i »Boga Kurta« ostavimo po strani, jer se o njima dovoljno čulo — ali moramo se barem začuditi kad netko ovako nepromišljeno govori protiv vlastite fizionomije i originalnosti pojedinih hrvatskih kazališta, recimo varaždinskoga i splitskoga. Svake od ovih služi sasvim drukčijem ambijentu, mentalitetu, tradiciju, govoru i kulturi, u tome je njihovo bogatstvo, specifičnost i dokaz svestranosti stvaralaštva hrvatske prošlosti i sadašnjosti. Ako im je zajednička umjetnička temeljitošć (bez koje ne možemo razgovarati ni o jednom teatru), ta dva kazališna žarišta i predstavnici hrvatskog sjevera i juga mogu i moraju suradivati i dopunjavati se, ali nisu tvornice lastila za cipele, pa da se »integriraju« i tako unište svoju samosvojnost, a hrvatsku kulturu »glagoljansku« i osiromaše. Bilo bi to isto što i razarati varaždinske barokne i splitske renesansne spomenike da na njihovu mjestu gradimo jednolike »moderne« i »svjetske« »monstruoznosti« kakvog samopouščavanja ili slično. (Kako se, uostalom i radi, na žalost!) O nekakvom splitskom »zatvaraču u sebi« smješno je govoriti, kad se zna, koliko je »Nesplićana« uvijek djelovalo, pa i sad djeluje u splitskom umjetničkom životu; čak su posljednja dva zaslužna »furešta«, Mladen Bašić i Marko Foteza, lijepo primljena od grada i teatra, ištjerale iz Splita baš »skriptarske akcije«. O drugom se ovdje radi: Split po svojem kulturnom, privrednom, političkom i svakom drugom značenju ima pravo na svoje, vlastitu, kompletno i vrijedno kazalište, kakvo, uostalom, imaju ili nastoje imati svi, mnogo manji i manje važni gradovi u drugim našim republikama. Samo je netko u Hrvatskoj izmudrio »integraciju«,

koja je, uostalom već i tehnički organizatorno nemoguća. To nema nikakve veze ni sa kakvim »autonomastvom« i treba odlučno osuditi što se takva velika riječ s dobro poznatim značenjem baca u lice Splitu i Splitanicima u ovom trenutku, a u vezi s nećim malim kombinatom.

O hrvatskoj kazališnoj problematici, pa i splitskoj, treba mnogo, temeljito, objektivno i s nepročitanim ljubavlju raspravljati, a prvi je preduvjet za to da se osobna stajališta zamijene principijelima i da, npr. nemaju pravo veta na takve rasprave oni koji se aktivno bave kazališnim posloom.

Vojmil Rabadan

BATINE KAO DESERT

U nedjelju 29. VIII. og. iza 19 sati posao sam na večeru u milicionersku menzu koja radi u sklopu Stanice javne sigurnosti u Vlaškoj ulici. Bio sam u društvu dvojice prijatelja Ivana Mišure i Roka Šikovice. U tu menzu idemo već duže vrijeme jer je dobra i jeftina hrana. Sjedili smo i večerali, kad su za susjedni stol sjela dvojica milicionara. Jedan u civilu, a drugi u uniformi. Onaj u uniformi je zaboravio uzeti nož i breskvu od kuharice pa joj je bez ikakva razloga stao psovati ustaku mater. To nas je iznenadio tako da smo ga pogledali. Na to je onaj u civilu počeo izazivati Mišuru što ima dugu kosu i bradu, no Mišura mu nije ništa odgovorio. Zatim je taj milicioner u civilu i s nožem u ruci. nama i Šefu sale što nas je pustio da tu jedemo i rekao je Mišuru da će ga izbaciti van. Mišura mu je rekao: »Zasto me zezate bez ikakvog razloga. Onaj u uniformi je ustaša i srpsko Mišuru na tlo sa stolicu zatim ga je počeo vući po podu prema izlazu i pri tome ga tukao nogama. Pokušao sam sprječiti uniformiranog milicionara da tuge Mišuru, na što je taj uniformirani skočio na mene i počeo me tući. Priskocio je i onaj u civilu i s nožem u ruci. Prijetio mi je nožem a drugom me rukom tukao. Dotle je uniformirani izbacio Mišuru, vratio se i počeo mene tući, onaj u civilu je uzmaknuo. Jedva sam se oslobođio i pobegao kroz vrata. Napominjem da su Mišuri potrgali sako i košulju. U sali je bilo prisutno oko dvadeset milicionara, no nitko od njih nas nije niti pokušao zaštiti. Mi smo obični radnici i pitamo se da li smo zasluzili da milicija ovako postupa s nama. Načinadno smo doznali da se ta dvojica zovu Milan Tarbuk i Sava Zagorac, milicionari Stanice javne sigurnosti Maksimir.«

Uz podravne

M. Baković, Zagreb

PRIMOŠTENSKA ZBIVANJA

Cijenjeno uredništvo!

Molio bih vas da u jednom od slijedećih brojeva vašeg i našeg Hrvatskog tjednika objavite ovaj moj dopis o nekim incidentima koje sam doživio u Primoštenu. Ovo je bilo moje prvo ljetovanje u Primoštenu i pun sam najljepših dojmova o ljetopama mesta, čistoći mora i gostoljubivosti luka. Na žalost, moram vam pisati o incidentima koji su me kačevi, kao samoupravljači i kao

ili nastupa potpuno samovoljno.

Početkom kolovoza jedan je dio tog poduzeća stupio u štrajk. Razlog: niski osobni dohici i međuljudski odnosi, te stalna obećanja o povlašćenju. I zaista, rješenja o povlašćenju su bila napisana, ali ih je ponistišta sekretarica poduzeća, inače kćerka direktora Marka Skorina. Kad su radnici tog odjela vidjeli da su prevareni po tko zna koji put, stupili su u štrajk. O strajkašima nije raspravljao ni Radnički savjet ni Upravni odbor, jer u poduzeću Primošten po-

stoje osoba za sve. Kao svaki »goddar«, tako je i direktor došao strajkašima s riječima: »Ili radiš ili kućiš. Jasno, bojeći se za golu egzistenciju, a ne znajući svoja prava, radnici su nastavili posao.«

Zavičajni je klub studenata Primoštena organizirao 19. kolovoza o.g. nastup studentskog kazališta iz Splita. Izveden je recital poezije pod nazivom »Lijepa naša« jedna kraća komedija. Inforbirovci i unitaristi iz Primoštena nastojali su pod svaku cijenu one moguću ovaj program. Plakati su bili izvješeni na uobičajenim mjestima, pa tako jedan i na hotelu. Direktor poduzeća Marko Skorin naredio je jednoj radnici da se taj plakat skinje, smetao mu je naziv recitala. Onemogućen je nastup primošteniske limene glazbe, a pojedini inforbirovci javno su prijetili da će spaliti pozornicu. U petak, 20. kolovoza o.g., po mogućem mišljenju, došlo je do najvećeg i najtežeg incidenta. Sviraci limene glazbe imali su probu, a na završetku su odsvojili »Lijepu našu«. Jedan od inforbirovaca (saznao sam mu ime: Jere) uletio je bijesan u dvoranu, tukuci kamenjem, psoval je i vikao: »Što vi mislite u Primoštenu svirati pjesme Ante Pavelića? Važno je napomenuti da su taj njegov kriminalni čin mirno promatrala dva milicionara. Ovim je moj boravak u Primoštenu bio zagonjen. Osjećam se uvrijedjen i ponižen.«

Ovakve incidente ne mogu smatrati kao ispad pojedinca, neznačaj ili sl. već kao smisljenu političku kriminalnu akciju. Molim vas, objavite ovaj moj dopis, jer će se, vjerujem, netko naći i u Hrvatskoj tko će o neprjaljima hrvatskog naroda i hrvatskog imena poduzeti odgovarajuće mјere.«

S poštovanjem:

Tomislav Horvat, Zagreb

ISPROVOCIRANI DUNAV

U posljednjem broju »Hrvatskog tjednika« objavili ste članak »Hrvatski Suez«. Ja vas pitam, drugovi u Matici, tko je vas ovlastio da se bavite takvim stvarima, odnosno, bolje rečeno provokacijama? Zar vi možete pomisliti na to da bi vam netko odobrio da vi po svojoj volji skrećete vode Dunava kuda to vama pase...?«

S. Kulović, Zagreb

VRZINO KOLO

Na moj članak u HT br. 18 smatrao je Stipe Lazaneo potrebnim da u ime svoje i dvadeset obitelji dade svoj odgovor, koji je izisao u HT br. 20.

Ako imenovan piše u ime svoje i dvadeset obitelji, onda ja odgovaram iime 1200 obitelji i u svoje ime.

Budući da objavljeno pismo iznosi neistine i osobne uvrede, moli uredništvo HT a i pozivom na Zakon o štampi, da objavi moj odgovor radi Javnosti, a Stipe Lazaneo, ako ne pozove javno u štampi uvrede koje mi je natio, i to u najkratčem vremenu, dat će mu prilike da na sudu dokaze svoje tvrdnje.

U tom pismu nazvan sam »teškim burzumem«, tvrdi da raspolažem sa više kuća, ili ako to sve ne stoji, onda da me netko plaća da piše u knjizi.

Ja i moja žena kao grunčovni vlasnici imamo obiteljsku kuću s dva trobosna stana, svaki s površinom 75 m². U oba stana stanuju stanari. Ja stanujem, i to kao podstanar, u jednoj sobi u potkroviju, gdje je zimi zima, a ljeti nepodnošljiva vrućina. Nemam ni autu ni vikendice.

Stipe Lazaneo kao stanar ima sigurno bolji stan, a vjerujem i onih dvadeset obitelji u ime kojih on govori.

Već tri godine radim posve besplatno i dobровoljno u stambenoj problematiči. Nikada me nitko nije platio za moj rad, niti to tražim. Radim iz svoga dubokog uvjerenja da zastupam poštenu stvar a za to nalazim potvrdu i u mandmanu 14. za Ustav SRK.

Protivnik sam toga da vlasnik izrabljuje stanara, ali sam protivnik i toga da stanar izrabljuje vlasnika.

Naime, u ovom je poslovima

Marin, Ranko Marinković, Daniel Morušić, Dragoljub Mucić (Osijek), Zdenko Munk, Ivan Mužić (Split), Stipe Obadić (Zadar), Vlatko Pavletić, Pavao Pavlić, Danilo Pejović, Strahimir Primorac, Stjepan Radić, Vladimir Ruždak, Željko Sabol (Biograd), Ante Sekulić (Delnice), Alek sandar Stipčević, Ivan Šupek, Ante Švilić (Split), Petar Segedin, Serit Sehović, Krešimir Šipuš, Fabijan Šovagočić, Miroslav Šutej (Kutina), Dioni zije Švaglić (Vinkovci), Dragutin Tadijanović, Bruno Šandora (Imotski), Mirko Tomasović (Split), Franjo Šuđman, Jelena Uskoković, Miroslav Vaupotić, Marko Veselico, Vice Vukov, Franjo Ženko, Igor Židić, Bože V. Žigo.

Stranke se primaju srijedom i petkom od 10 do 12 sati.

Nemojte se, druže Stipe, pozivati na socijalizam. Socijalizam brani da pojedincu izrabljuje pojedincu i da živi na njegovoj grbači. Socijalizam ne dozvoljava stvaranje privilegiranih klasa u našoj društvenoj zajednici, a stanari u privatnim, napose stariim kućama, postali su privilegirana klasa, i to na temelju nedostatka sedašnjeg protuustavnog Zakona o stambenim odnosima.

Stanari se bune da će izgubiti svoje jeftine stanove. Stanari bi moralj jednom već uvjetiti da su zahtjevi vlasnika privatnih stanova ispravni i pošteni, bazirani na Ustavu SFRJ, zdravome razumu i prirodnom zakonu, koji glasi: »Tude nećemo, svoje ne damo.«

Vlasnici već trideset godina snose terete, koje su dužni snositi Federacija, Republika, općina, poduzetci, razne ustanove i sami stanari. Nisu krivi vlasnici da za ovih zadnjih 30 godina nije izgrađeno dovoljno stanova i da nije riješeno stanarsko pitanje ali posljedice toga propusta snose vlasnici već 30 godina, a uz to ih vrijedaju i ponizu. Sramota!

U ime 1200 obespravljenih i uništeneh obitelji,

dr. Josip Barišić

ČEMU HRVATSKO IME?

Pošto smo pod naslovom »Čemu hrvatsko ime?« u broju 19 »Hrvatskog tjednika« objavili pismo Ivana N. Perunića iz Vukovara, dobili smo velik broj prosjednih pismata, od kojih neka objavljujemo u ovom broju.

Do sada se govorilo o »hrvatskim šovinistima«, o »srpskim šovinistima...« Međutim, čini mi se, u osobi PERUNIĆ N. IVANA iz Vukovara pojavio se jedan novi oblik hrvatskog šovinizma koji, doduše, ne mrzi ni Srbe, ni Slovence, ni Makedonce... (što je svakako za poхvalu!). Sam se pribavlja da će ga javnost proglašiti unitaristom (valjda je naslutio da bi to bio logičan zaključak nakon ovakvog pisma pod naslovom »Čemu hrvatsko ime?«) Ako pretostavimo da to nije tako, onda u tom slučaju imamo novi i nečuvani oblik »unutarnjeg šovinizma.«

Meni, na primjer, kao Hrvatu ne bi ni najmanje smetalo kad bi sve novine u Srbiji imale i naziv »srpski«; kad bi sve institucije u Sloveniji imale i naziv »slovenski«; kad bi sve kulturne ustanove u Makedoniji imale naziv »makedonski«. To je NJIHOVO i pravo je da se time ponose! Ako se time ne bi ponosili onda s njima nešto ne bi bilo u redu kao što vjerojatno nešto nije u redu s Ivanom Perunićem.

Nije mi jasno, ako jedan Hrvat batina Srbinu, zašto to ne bi smjela znati čitava javnost keo i obratno. Odkud pravo i smjelost Ivanu N. Peruniću da ime »Hrvatski tjednik« samovoljno mijenja u »Tjednik« kako to uporno piše u svome pismu? ...

Više puta je naglašeno i od naših rukovodioca da nitko ne može iskreno voljeti drugu naciju, drugu republiku u okviru Jugoslavije ako se najprije ne nauči voljeti i ljubiti ono što je njegovo.

Dozvolite mi, stoga, Ivane Peruniću, da posumnjam u vašu sklonost prema drugim narodima i narodnostima Jugoslavije, a to upravo zbog toga, jer ste jasno i u

činjeno uvedništvo! Kad ste ističete hrvatsku i hrvatsko ime. Duboko sam uvjeren da nema ni jednog pripadnika bilo koje nacije u Jugoslaviji koji bi takva nešto napisao o svome nacionalnom imenu. Za to smo, kako izgleda, sposobni smo mi Hrvati.

Ja kao bivši borac znam ljubiti svoj narod i zalagati se za njegovu ravnopravnost sa ostalima. A upravo zbog toga ISKRENO volim i sve ostale.

Dakle: neka bude i dalje »Hrvatski tjednik«, »Hrvatsko kazalište«, »Hrvatsko sveučilište«... Neka se isto tako nacionalno ime slobodno ističe u svim ostalim bratskim republikama! Neka svi budemo »svoji na svome!« To je ravnopravnost, to je sloboda, to je tek jednost i uvjet jedne čvrste Jugoslavije, Ivane Peruniću!

Stanko Radić, Gradac n/m

Rukopisi se ne vraćaju.

Novine izlaze svakog petka

Tisk: »Vjesnik«, novinsko-izdavačka i štampar sko poduzeće, Zagreb, Ljubice Gerovac 1.

HRVATSKI USTAV (I)

HRVATSKI JE SUVERENITET NEDJELJV

Prilog raspravi o ustavnim promjenama

(Nastavak sa 1. stranice)

Opstojnost hrvatske državnosti

Prije svega, odajmo priznanje ustavotvorcima što se nisu ustručavali reći da je tu riječ o hrvatskoj nacionalnoj državi, čega nije bilo u dosadašnjim aktima, od III. zasjedanja ZAVNOH-a do važećeg Ustava iz 1963. godine. Možda se može reći da su to i svi ovi raniji akti implicitno sadržavali. Nama Hrvatima veoma je bilo da to u hrvatskom ustavu i eksplicitno stoji. Prvo, ne vidimo nikakva razloga da se to podrazumijeva, jer tada to može postati stvar interpretacije, a osim toga time se izriče sva bit političke redefinicije jugoslavenske federacije, tj. poštju se i primjenjuju usvojeni ustavni amandmani.

Ali, isto tako, već prva rečenica (»Hrvatski narod, u skladu sa svojim povijesnim težnjama...«) pokazuje, u najmanju ruku, nedopustiv politički zaborav ili neupućenost. Hrvatski narod, tko imalo zna i uvažava njegovu povijest, nije imao samo povijesne težnje — nego i državu. Hrvatska država stara je već stoljeća. Ona ne nastaje tek s NOB-om i revolucijom. NOB znači punu obnovu i uspostavu — na novim osnovama — stoljetnog hrvatskog državno-pravnog kontinuiteta, prekinutoga, ali nezastarenoga, samo od velikosrpske hegemonističke kraljevine. S NOB-om nastaje suvremena, socijalistička hrvatska državnost. Ustav SRH, prema tome, ne smije poništiti realni stoljetni hrvatski državno-pravni kontinuitet. Naprotiv, on ga mora upravo afirmirati, kao historijsko pravo hrvatskog naroda na svoj slobodni državni individualitet. Nitičko ne traži da Ustav SRH hvali režime pod kojima se, historijski ostvarivala hrvatska državnost, nego da uvaži historijsku činjenicu stoljetne opstojnosti hrvatske države i domovine.

Prema tome, hrvatski narod svoj zahtjev za nacionalnom državom ne utvrđuje u skladu sa svojim povijesnim težnjama, nego svjestan stoljetnog državno-pravnog kontinuiteta svoje nacionalne države. NOB i socijalistička revolucija daju toj državi drugu klasnu osnovu, karakter i perspektivu, a ne stvaraju je ab ovo.

Postoji još jedna nepreciznost, koja se može na prvi pogled činiti formalnom. Riječ je o pravu na samoodređenje. Ono se u Amandmanu I. dovodi samo u vezu s udruživanjem s drugim narodima u Jugoslaviju. A to je konzervativacija, a ne bit ovog prava. Njegova bit jest u pravu na vlastitu nacionalnu državu. Prema tome, pravo na samoodređenje hrvatskog naroda mora se ustavno povezati sa stvaranjem hrvatske države u tijeku NOB-a i socijalističke revolucije, a zatim i u sljedu toga formulirati jugoslavensko udruživanje. Ustalom, Amandman I. sasvim pogrešno govori o ujedinjenju što je uvijek ustavna odredba unitarne države, a riječ je o udruživanju, što je ustavna odredba federalne države.

U logici ovog pristupa jest i redoslijed odnosa Jugoslavije i Hrvatske, a on je preuzet iz važećeg Ustava. Najprije je hrvatski narod uspostavio svoju suverenu nacionalnu državu, pa se onda udružio s drugim narodima u Jugoslaviju. Prvo postoji nacionalni državni individualitet, pa onda zajedništvo. U Amandmanu I. to, doduše, i stoji. Ali onda ne može iz tog sljediti definicija hrvatske nacionalne državnosti. Zato se mora najprije (točka 1) ustavno odrediti hrvatski nacionalni državni individualitet, a zatim (točka 2) formulirati udruživanje s drugim narodima u Jugoslaviju. Iz ovakvog određenja, očito, izbjega bojazan da bi netko mogao dobiti dojam o separatističkim natruhama ili intencijama, kao i želja da se onemogući svaka i pomisao na to, a očituje se u tome i prenošenje na današnjicu ratne situacije, kada se najprije stvorio AVNOJ i proglašila jugoslavenska federacija, a tek onda stvarala nacionalne države, mada je stvaranje federacije obratan čin. Zaključimo: prvo definirati hrvatsku nacionalnu državu u njezinim suverenim značajkama, a onda izvesti stav o udruživanju u jugoslavensku federaciju. Jer bez toga bi se hrvatska sloboda mogla proglašiti zajedničkim darom, a ne vlastitim postignućem. A mi nismo bili nekakav bez-

oblični i nevažni rukavac u snažnoj i golemoj riječi jugoslavenske borbe i nade. Ne, mi smo bili sasvim individualni revolucionarni tijek i točno smo znali protivnika: ustašku separatističku tvorevinu »NDH«, (a ona je neodvojiva od okupacije), te velikosrpsku hegemonističku centralističku tvorevinu. I zato, naša sloboda nije ničiji dar, nego vlastito postignuće, za koje su pale tisuće i tisuće Hrvata, i komunista i nekomunista. Naša borba bila je naše JESMO i naša država mora to isto biti. Hrvatski ustav mora to izraziti, jasno i časno. Najprije, dakle, da mi Hrvati sa svojom državom — jesmo, a zatim, da se na osnovi socijalističkih i demokratskih načela udružujemo u veću, federalnu tvorevinu — SFRJ. Tako je jasno određenje najbolji je odgovor svima onima koji nas neprestano kleveču za separatizam. A ovaj odgovor ne može biti valjan ako se neprestano postavljamo negativno, braneci se da to nismo, nego je valjan ako se odlučno postavljamo pozitivno, afirmirajući svoj nacionalni državni individualitet i po njemu udruživanje u SFRJ.

proizlazi pravo za Srbe u Hrvatskoj na ravнопravnost s Hrvatima. Samo, tu ustavnu odredbu treba dobro razumjeti. Prije svega ne treba misliti, da u NR Hrvatskoj Srbi ne bi bili ravнопravni s Hrvatima, kad ne bi bilo te odredbe u Ustavu NR Hrvatske. Ta ravнопravnost proizlazi iz osnovnih načela ustavnog uređenja FNR Jugoslavije i ustavnog uređenja NR Hrvatske, naročito iz načela, formuliranog kako u saveznom Ustavu (čl. 21, st. 1), tako i u Ustavu NR Hrvatske (čl. 22, st. 1), po kome su svi građani FNR Jugoslavije odnosno NR Hrvatske jednaki pred zakonom i ravнопravnici bez obzira na narodnost, rasu i vjeru. Unošenje u Ustav NR Hrvatske naročite odredbe o pravu Srba na ravнопravnost s Hrvatima imalo je prema tome da bude samo izraz naročitog priznanja Srbinima Hrvatske za žrtve, koje su oni podnijeli za vrijeme okupacije i u borbama za oslobođenje.

Zatim ne treba misliti, da odredba Ustava NR Hrvatske o ravнопravnosti Srba u Hrvatskoj znači, da je NR Hrvatska republika Hrvata i Srba. Ona je republika hrvatskog naroda (isticanje je naše — red.). Ona je dakle nacionalna republika, jer u njoj hrvatski narod čini većinu, kao što je NR Srbija nacionalna republika srpskog naroda i t. d. Ali to sigurno ne znači, da Srbi u Hrvatskoj čine nacionalnu manjinu. Pripadnici jednog od konstitutivnih naroda FNR Jugoslavije ne mogu se u drugim narodnim republikama smatrati nacionalnom manjinom. Zato se Srbi u Hrvatskoj ne mogu smatrati nacionalnom manjinom baš isto tako, kao što se nacionalnom manjinom ne mogu smatrati ni Hrvati u Srbiji ili nekoj drugoj narodnoj republici. Svi Srbi, bez obzira u kojoj se narodnoj republiki nalaze, pripadnici su konstitutivnog srpskog, a svi Hrvati, bez obzira u kojim se narodnim republikama oni nalaze, pripadnici su konstitutivnog hrvatskog naroda. Ali narodna republika, u kojoj većinu čine pripadnici srpskog naroda, nacionalna je republika srpskog, a narodna republika, u kojoj većinu čine pripadnici hrvatskog naroda, nacionalna je republike hrvatskog naroda. To vrijedi i za ostala narodne republike, osim NR Bosne i Hercegovine. Ta republika nema karakter nacionalne republike zato, što u njoj pripadnici nijednog naroda ne čine apsolutnu većinu.«

Što je to vrhovno pravo jednog naroda?

Jasnije i korektnije nije se moglo reći. Hrvatska državnost je nerazdvojivo, neotudivo i nezastarivo vezana za hrvatski narod u onome što je njezin supstancijalitet, a to je političko i pravne vrhovništvo, koje uvijek jest onoga po kojem je historijski, politički i pravno državnost. U tom smislu, suverenitet nije upoređen sa postojanje demokracije; on je to tek sa njezinim modernim razvojem od građanskih revolucija. Historijski dakle gledano, on transcenđira političke forme vladavine, on je sam politički vrhovni princip vladavine kao takve. On je, dakle, nešto što pripada državi dok jest država.

A građanska prava u socijalnom, političkom i privatenom smislu u izravnoj su vezi sa konkretnom političkom formom vladavine. U svome novijem konceptu, značenju i dosegu, ona su djelo moderne demokracije, tradicionalne i, od nedavnog vremena, socijalističke. Zato suvremena hrvatska državnost, već zglob svoga demokratskog dostojanstva i valjanosti, mora ustavno utemeljiti i jamčiti jednaka prava i dužnosti svim svojim građanima, bez obzira na nacionalitet, vjeru, rasu itd. Ali ona determiniraju načelo hrvatskog suvereniteta, koji je jedan, nedjeljiv, neotudiv i nezastariv — baš kao i hrvatska domovina — samo unutar hrvatskog naroda, time što njegov suverenitet čine kolektivno-konstituantnim. Građanski status pripadnika drugih naroda u Hrvatskoj u pravima i dužnostima politički korektni i pravno valjanja nego zalaganje za izjednačenje u državnotvorbenoj ulozi, što je, zapravo, presezanje u suvereno pravo i kao takvo izazovno i protuustavno. A ove načelne odredbe o jednakosti u pravima i dužnostima svih građana SRH, bez razlike na nacionalitet, vjeru, rasu itd., nema u načrtu ustavnih amandmana niti u amandmanu I., koji tretira načelne osnove hrvatske državnosti.

Nije stoga bez interesa podsjetiti da je prvi Ustav NR Hrvatske iz 1947. godine bio veoma jasan i korekstan u tom pogledu. U glavi I. (Osnovna načela) stoji da je NRH »narodna država republikanskog oblika«, a ostvario ju je hrvatski narod »u svojoj oslobođilačkoj borbi, u bračkom jedinstvu sa Srbima u Hrvatskoj, i u zajedničkoj borbi svih naroda Jugoslavije«. Hrvatski narod se svojom slobodnom voljom ujedinio na temelju načela ravнопravnosti s ostalim narodima Jugoslavije u zajedničku, saveznu državu FNRJ. Zatim se u glavi III. (Temeljna prava naroda i Narodne Republike Hrvatske) u čl. 11. ustavno određuje: »Srbi u Narodnoj Republici Hrvatskoj ravнопravni su sa Hrvatima.« Dakle, i u periodu etatizma hrvatski suverenitet nedjeljiv je; — doduše, znamo da je to bilo samo normativno. Zar nije očekivati da ustavne odredbe u jednom mnogo povoljnijem vremenu, u vremenu temeljne rekonstrukcije federacije, na temeljima nacionalne državnosti i zbiljske ravнопravnosti, budu bar na toj razini?

Treba preformulirati točku 2. Amandmana I.

Kada se dvije takve, bitno različite stvari, stave u istu ravnninu i kada im se dade isto ustavno značenje, onda to svjedoči o neupućenosti u načela i tekovine moderne političke i ustavno-pravne znanosti. I onda se može dogoditi da se SRH krivo definira federaljom naroda ili trojdom državom (hrvatska, srpska i drugih naroda u Hrvatskoj). Zato se ovaj stav, koji je sada točka 2 Amandmana I., mora iz temelja preformulirati. I to u smislu punе i nedvojbene afirmacije i osiguranja nedjeljivog hrvatskog suvereniteta, izraza originalne i instituirane konstituantne vlasti hrvatskog naroda. Za narode koji žive s njim u jednoj zajednici i jednoj te istoj domovini ovaj jedinstveni, nedjeljivi, neotudivi i nezastarivi suverenitet hrvatskog naroda jest primarna i nepovrediva osnovica njihove zajedničke povijesti, političke i pravne konstitucije, koja, dakako, podrazumijeva korektno i neizbjegno priznajanje i jamčenje jednakosti svih u pravima i dužnostima. Sve drugo se može doživjeti ili kao nasilje ili kao neznanje ili kao izazov.

(Slijedeći nastavak: Narodni suverenitet i vlast radničke klase)

4 tjedan u svijetu

RUJAN
1971

PONEDJELJAK	UTORAK	SRBIJEVA	ČETVRTAK	PETAK	SUBOTA	NEDJELJA
6	7	8	9	10	11	12

Piše *Glosator*

Berlinske jezične varijante

Berlin: »Transit« ili »Durchgangsverkehr«

Kad je već čitav svijet 2. rujna očekivao potpisivanje postignutog četvornog sporazuma o Berlinu kao punktu formalnosti, došlo je do neočekivane jezične poteškoće. Premađa je izvorni tekst uspješno usuglašen na sva tri službena jezika (engleskom, francouskom i ruskom), nesporazum je nastao zbog prijevoda pojedinih riječi na četvrti — njemački jezik. Američki je ambasador Kenneth Rush naglo dobio »diplomatsku bolest«, a završni je čin diplomatskog razrješavanja četvrtstoljetne berlinske krize odgođen za 24 sata — upravo koliko je Istočnim i Zapadnim Nijemcima bilo potrebno da bi se složili oko prijevoda s njemačkog na njemački! Ovaj bizarni detalj pokazuje koliko je u diplomaciji svaki izraz bitno i sudbinski važan, kako se pomno moraju vagati riječi u uglavljima kojima je namijenjena trajnost i, napokon, u kojoj je mjeri delikatnom posao odabratи pravi izraz između nekoliko mogućih koji isprva zvuče kao sinonimi. U ovom slučaju Nijemci iz dviju država nisu se mogli složiti hoće li promet između Zapadnog Berlina i Zapadne Njemačke (a preko područja Istočne) biti označen kao »Transit« ili »Durchgangsverkehr«. Dakako: nije riječ samo o tome da podijeljeni Nijemci postupno dijele i svoj jezik (premađa je više od četvrt stoljeća odvojenog života u potpuno različitim društvenim porecima moralo utjecati i na način njihova izražavanja), nego su u obliku jezične raspre došla do izraza još ujviek različita gledanja na smisao i domaćaj postignutog sporazuma. Izraz »Transit« više je odgovarao stajalištu Njemačke Demokratske Republike koja inzistira na svojoj punoj suverenosti (premađa je ona ovim sporazumom ipak ograničena suglasnim pravima četiri velikih sila), a »Durchgangsverkehr« — nešto kao »prolazni promet« — više je u skladu s težnjama Savezne Republike i Zapadnog Berlina da afirmiraju svoju međusobnu povezanost (koja u sporazumu nije pravno utvrđena, ali nije sasvim ni isključena).

Ove berlinske jezične varijante nisu, daškako, mogle dovesti u pitanje sam sporazum koji su četiri velike sile sklopile iz svojih realnih razloga nakon 23 godine teških kriza i 17 mjeseci nimalo lakih pregovora. Kad su neispavani diplomatsko-jezični stručnjaci napokon dovršili svoj mukotrpni posao (za kompromis je održana kovanica »Transitverkehr«), američki je ambasador ozdravio isto onako naprasno kako je i obolio, pa je sporazum svečano potpisani i svijet je doživio jedno malo olakšanje u općoj napetosti našega vremena.

»Berlin će ostati detektor laži u međunarodnoj politici« — tako je još prije 11 godina govorio Willy Brandt, tadašnji berlinski gradonačelnik, a danas njemački savezni kancelar. U međuvremenu svijet se mijenja, a s njim i uloga Berlina. Težište današnjih napetosti prenosi se s granice između blokova na složene odnose unutar političkih i vojnih grupacija okupljenih oko dviju super-sila, a isto tako i na geopolitičke prostore izvan njihova izravnog domašaja i nadzora. Definitivna potvrda svjetske uloge NR Kine — kao objektivno treće super-sile — samo još plastičnije pokazuje da su prošla vremena jednostavnih i jednostranih blokovskih formula. U tako izmijenjenom svijetu položaj Berlina na neki je način zastario kao problem, pa je stoga i sazrije da bude likvidiran. Iz aspekta svjetske politike Berlin se provincializira i ponovo je postao samo njemački grad. No podjela je ostala, vidljiva i oplijeva u obliku zida. Jezična epizoda pokazuje da posao pregovarača iz dviju njemačkih država oko provedbe četvornog sporazuma neće biti ni lak ni jednostavan, premađa će se obavljati bez prevodilaca. Berlin će i dalje ostati detektor laži — samo od sada ne u svjetskoj, nego u međunjemačkoj politici.

BREŽNJEV 23. IX. U BEOGRADU?

Božić program jesenskih putovanja sovjetskih voda

Ovih se dana očekuje i službena potvrda naviještenog dolaska u tzv. »radni posjet« Jugoslaviji glavnog tajnika KPSS Leonida Brežnjeva koji bi — ako je vjerovati nagadanjima inozemnih agencija — imao stići u Beograd 23. rujna. Promatrači ističu da je to putovanje dogovorenovo ovoga ljeta na sovjetsku inicijativu, a na temelju više od tri godine starog poziva koji do sada nije realiziran uslijed raznih okolnosti, među kojima su razlike u odnosu na čehoslovačke događaje imale najveću težinu.

Posljednjih je mjeseci u jugoslavenskim javnim glasilima bilo opetovanih reagiranja na znakove pritisaka koji su dolazili iz nekih zemalja Varšavskoga ugovora u različitim oblicima, od nedobronamernih novinskih napisa do vojnih manevra u blizini granica SFR Jugoslavije. Brzo i uspješno poboljšavanje odnosa između SFRJ i NR Kine navelo je neke listove u Istočnoj Europi da izražavaju zabrinutost zbog širenja kineskog utjecaja na Balkan, pa čak i da konstruiraju nekaku »sovinski« Peking-Tirana-Beograd-Bukurešti. U kolovozu je na Krimu održano savjetovanje najistaknutijih voda zemalja Varšavskoga ugovora (ali bez Rumunjske), kojemu je prisustvovao i Mongolijski, a promatrači su nagadali nije li tom prilikom dogovoren program diplomatskog i ideološkog suzbijanja utjecaja kineske politike u svijetu, koja — naročito nakon najave Nixonova putovanja u Peking — postaje sve aktivnija. S obzirom na ove elemente — kao i na niz drugih koji sačinjavaju mozaik složenih odnosa između jedne dosljedno nesvrstane zemlje kakva je SFRJ i jedne vodeće supersile kakva je SSSR — posjet Leonida Brežnjeva očekuje se sa zanimanjem i pozornošću.

Dolazak vode sovjetske partije u Beograd samo je dio bogatog programa jesenskih putovanja najviših funkcionera SSSR koji je posljednjih dana najavljen. Tako će Nikolaj Podgori početkom listopada posjetiti Hanoj, a u istom mjesecu Kosigin odlazi u Alžir, da bi nešto kasnije skupa s Brežnjevom oputovao u Pariz. Za početak prosinca najavljen je Kosiginovo putovanje u Dansku i Norvešku. U sklopu ovog programa dobija značenje i odlazak

sovjetskog ministra vanjske trgovine Patolića na potpisivanje trgovinskog ugovora u Japan. Svako od ovih putovanja imat će bez dvojbe, svoje rezlove i ciljeve, ali program u cijelini svjedoči o namjeri Sovjetskog Saveza da potvrdi svoju politiku nazočnosti na svim stranama svijeta. Pokazuje se sve više da je kinesko otvaranje prema svijetu urođilo značajno diplomatsko živočišće.

ARAPI: JEDINSTVO I NESUGLASICE

Težnja arapskom jedinstvu trajna je značajka arapskog duhovnog bića isto koliko su i medusobne nesuglasice dio svekdnevne arapske stvarnosti od Atlantskog do Indijskog oceana. Proteklj je tijedan dao potvrde za oba elementa ove arapske političke dialektike. Svega je 3404 negativna glasa izbrojano 1. rujna u Egiptu na referendumu kojim je potvrđeno osnivanje Federacije Arapskih Republika koju sačinjavaju Sirija, Libija i Egipt (do sada UAR). Ime »Ujedinjena Arapska Republika« prestaje važiti kao posljednji ostatak nekadашnje kratkotrajne federacije Egipta i Sirije (1958–1961) koja je okončana protjerivanjem pokojnog maršala Amera iz Damaska i povratkom Sirije kao suverene države u Ujedinjene Narode. Pokojni predsjednik Naser stojički je podnio slom ove iluzije o jedinstvu (u kojem medusobni odnosi nisu bili ravnnopravni na štetu Sirije), ali je zadržao neprikladno ime za svoju državu, valjda kao svjedočanstvo svoje vjere u nužnost arapskog ujedinjenja. Tek sada, deset godina nakon raspada nekadашnje UAR, Egipt ponovno i službeno postaje Egipatska Arapska Republika, ali — opet u znaku paradosaka! — upravo u času novog federalističkog pokušaja kao djelomičnog ostvarenja trajne arapske težnje jedinstvu. Ovaj put vodilo se računa o iskustvima, pa je federacija zasnovana kao združivanje triju država koje zadržavaju svoju suverenost i medunarodnopravnu osobnost, ali ipak ostvaruju blisku suradnju na vojnom, političkom, socijalnom i gospodarskom području. Predsjedničko vijeće sačinjavat će predsjednici triju članica, a u parlamentu će sve tri države biti paritetne zastupljene, no svaka će zadržati i svoj parlament (ako ga ima).

Do stvaranja nove arapske federacije dolazi u vrijeme znatne arapske političke razdjeljenosti i krupnih unutarnjih problema u pojedinim arapskim državama. Predsjednik Egipta Anvar el Sadat izravno je optužio kralja Huseina da je Jordan »napustio zajednički front borbe s Izrajom, a najavio je rok do konca ove godine za vraćanje arapskih područja pod izraelskom okupacijom „milom ili silom“. U Keiru se iza zatvorenih vrata odvija sudjelje Aliju Sabriju i ostalim ministrima uhapšenim u svibnju a tužilac je zatražio smrtnu kaznu. Ugleđni egipatski novinar Hejtak otkriva u svojim memoarima da je Sabri još 1964. pogrešno obavještavao predsjednika Nasera i tako ga navodio na oštri protuamerički stav. Istodobno se javlja o novim isporukama 4 eskadrile sovjetskih zrakoplova Egiptu, a američkih naoružanja Jordana (navodno, čak preko izraelskih luka!). U samome Egiptu razornost je privukao radnički štrajk u metalur-

gijskom zavodu u Heluanu, nakon kojeg su uslijedila nova hapšenja, o čemu je svijet obavijestio Radio Bagdad koji ne gaji simpatije za sadašnju egipatsku vlast. Za užrnat, iz Beograda je došla vijest o neuspjeli pokušaju atentata na iračkog predsjednika El Bakra, što je Bagdad nastojao neizravno i neuvjerenjem demantirati saopćenjem o »slakoj bolesti«. Sve su ovo dogadjaji koji su se zbilj sami u jednom tijelu, sto ilustrativno govori o množini problema koji uzneniraju arapski svijet i na taj način djeluju i na složenu i nestabilnu situaciju u Sredozemlju i na Bliskom Istoku

György Lukács posmrtno

Bečki časopis »Das Wiener Tagesbuch« koji izdaje skupina komunista isključenih iz KP Austrije nakon intervencije u Čehoslovačkoj 1968. objavio je ovih dana intervju pokojnog madarskog filozofa Györgya Lukácsa koji je ovaj dan jednom australijskom komunističkom listu s time da bude objavljen nakon njegove smrti. Za intervenciju u Čehoslovačkoj Lukács je rekao da su se Sovjeti ponašali »kao neobavješteni dilektanti« te je dodao:

»Cilj invazije bilo je uništenje opozicije — Rusi strahuju da bi se svaki pokret u pravcu reforme mogao pretvoriti u opoziciju.« Zanimljiva je i ova misao ugodnog marksista: »U Sovjetskom Savezu željeli su staljinizam prevladati staljinističkim metodama. Staljin je taktička pitanja stavlja iznad pitanja čiste teorije i na taj je način stvorio teorije da bi opravdao taktičke potrebe.«

Sovjetski su vode proučavali čehoslovački problem služeći se taktičkim normama i dalj su nakon svršenog čina teorije da bi opravdali taktičke potrebe trenutke. Lukácsov zaključak glasi ovako:

»Rusi vjeruju da mogu i dalje voditi međunarodni komunistički pokret kao i u Lenjinova doba. Ali 1917. uživali su golem autoritet koji više ne postoji. Kao što Papa ne može sprečiti uporabu pilule, tako ni Brežnjev ne može uspostaviti onakve odnose kakve je 1917. imao Lenjin sa svjetskim komunističkim pokretom.«

stvaranje »odreda samoubojica« koji bi u letu uništavali pakistanske zrakoplove. Međunarodna javnost redovito osuduje nasilja te vrste (sjećamo se još spektakularnih otmica i uništavanja aviona koje su obavili palestinski komandosi), ali je istodobno nedopustivo ravnodušna prema zatiranju temejljnih životnih i političkih prava pojedinih naroda koji nastoje ostvariti svoju nezavisnost.

Nakon tragične povijesti Biafre, sada je na pomolu slična sudbina bengalskoga naroda. Premađa je na prošlogodišnjim izborima listom dao podršku svome voditelju Mudžiburu Rahmanu i njegovom programu političke i gospodarske samostalnosti unutar Pakistana koji bi morao biti federalno ustrojen, bengalski narod nije mogao svoje opravdane težnje ostvariti legalnim putem: raspustajući tek izabrani parlament, vlasta Jahije Kana, koja izražava interes privatnih vlastajućih slobova Zapadnog Pakistana, nije se htjela odrediti svoje političke i gospodarske hegemonije. Tek nakon toga Rahman se odlučio na proglašenje nezavisnosti Bangla Deša ali taj je čin nasilno i krvavo suzbijen od strane pakistanske vojske (u kojoj Zapadni Pakistani sačinjavaju 90 posto ljudi). Rahman je u zatvoru, a u Indiju je izbjeglo oko 7 milijuna Bengalača koji ne žele da ih svijet tretira samo s humanitarnim aspektima, nego nastoje svojim akcijama potvrditi snagu jednodušne želje svog naroda da postane gospodar vlastite sudbine. Odatile su nasilja u zraku kao logična posljedica surovog nasilja nad čitavim jednim narodom.

Zatvorenići u parlamentu

Nedavno je privukla pozornost vijest o svojevrsnoj pobuni u zatvoru u Srijemskoj Mitrovici gdje je skupina zatvorenika uz parolju »Više kruha, manje batina« tražila poboljšanje u režimu izdržavanja kazne. I druge zemlje imaju probleme sa svojim kažnjenicima. Vodeći međunarodnu anketu o sustavu zatvora — potaknut spoznajom da je francuski kažneni režim »arhaičan« — novinar Charles Blanchard izvjestio je u »France-Soir« da je u švedskom parlamentu nedavno održana rasprava o kaznenoj politici kojoj je, na osobni poziv ministra pravde, pribivalo i 15 zatvorenika, članova pokreta za humanizaciju zatvora. Svom je članku francuski novinar dao naslov »Ima i sretnih zatvora«.

BANGLA DEŠ: NASILJE RADA NASILJEM

Relativni mir koji je posljednjih mjeseci zavladao na međunarodnim zrakoplovnim linijama mogao bi uskoro biti poremećen. Predstavnici pokreta za nezavisnost Bangla Deša (istočni Pakistan) najavili su

»Priznanje« Zatopeku

Bivši trostruki olimpijski pobednik Emil Zatopek doživio je ovih dana priznanje osobno od Gustava Husáka, glavnog tajnika KP ČSSR. Osvrćući se na Zatopekovu samokritiku objavljenu nedavno u »Rudé právnu« (o čemu je HT pisao u br. 16) Husák je rekao da je Zatopek »govorio kao pravni čovjek... Poštovao sam ga kao športaša, a danas ga poštujem zbog njegova poštovanja«.

Razložnost ubija poeziju

Protiv »dotjerivanja« hrvatske himne

Mate Šimundić i Danijel Alerić žele izmijeniti neke dijelove hrvatske himne (»Hrvatske domovine« Antuna Mihanovića) i svoje izmjene predlažu i opsežno obrazlažu u »Hrvatskom tjedniku« br. 17 i 19. Šimundić predlaže da se stih *Kud li šumiš, svjetu reci* promjeni u stih *Sinje more, svjetu reci*, a Alerić bi želio promjeniti kiticu

Teci, Sava hitra, tecu,
Nit' ti, Dunaj, silu gubi,
Kud li šumiš, svjetu reci
Da svog doma Hrvat ljubi...

u kiticu

Teci, Savo, hitro tecu,
Oj Dunave, moć ne gubi,
Sinje more, svjetu reci
Da Hrvatsku Hrvat ljubi...

Ne bih želio ni sa Šimundićem ni s Alerićem nadugačko i naširoko raspravljati o tome ima li više logike i razložnosti u njihovim stihovima ili u stihovima Antuna Mihanovića. Želio bih poći od toga da je Lijepa naša vrlo uspješno pjesničko djelo i da je to odavno uočeno i napisano. Baš zbog svoje pjesničke, dakle umjetničke cijelovitosti ta se pjesma »nametnula« hrvatskom narodnu i postala hrvatskom himnom, a puno joj je u tome pomogla i njena glazbena sastavnica, svakako neopterećena logikom i razložnošću. Hrvatsku himnu ne doživljuju slušači samo »razumom« nego i »srcem«, mogli bismo čak reći: daleko više »srcem« nego »razumom«. Stoga je po mom poimanju nedopustivo i preuzetno dirati u izvorno pjesničko djelo Antuna Mihanovića, u djelu koje je postalo vlasništvo puka hrvatskog. Šimundićevi i Alerićevi predloženi zahvati podsjećaju me na neuspjeli pokušaj Stanislava Šimića da »razumski« uništi antologisku Cesarićevu pjesmu *Oblak*. Umjetnost i zdravorazumska uredska logika ipak nisu jedno te isto.

Treba reći i to kako su predložene promjene umjetnički daleko ispod izvornih Mihanovićevih stihova (ili riječi). Svaka čast »sinjem moru«, ali sinje more nikako ne može nadomjestiti izvanredan stih *Kud li šumiš, svjetu reci*. I osrednji znac poezije mora osjetiti sugestivnu snagu stihova

Kud li šumiš, svjetu reci
Da svog doma Horvat ljubi.

Isto tako, ne mogu se — sa stajališta pjesničkog — prihvati ni druge predložene promjene jer bi se time okrnjila izvornost i estetska vrijednost pjesme. Nema čak ni razumske isprike da se atribut *hitra* (Sava hitra) promjeni u pri-log *hitro* (hitro tecu), ili da se riječ *dom* zamjeni riječju *domovina* (Hrvatska) jer, tobože, *dom* danas označuje samo kuću (što, dakako, nije istina). Što se pak tiče tvrdnje da neki oblici u Lijepoj našoj »nisu u skladu s današnjom književnom normom« pa da bi ih trebalo »uskladiti sa zahtjevima suvremenoga književnog hrvatskog jezika«, treba reći da je danas baš jedna od vrijednosti Lijepa naše i njena djelomična jezična zastarjelost. Patina prošlosti, dah onoga našeg zanosnog nacionalnog buđenja iz vremena narodnog preporoda dopire do naših dana u tim divnim stihovima što su u isto vrijeme uvijek suvremenii, uvijek svježi usprkos »krivim« vokativima i »pogrešnim« padežima. Lijepa naša — to je slika starog majstora. Ona je kao prava koža i kao pravo domaće sukno. Hoćemo li kožu zamijeniti skajem, sukno najlonom? Naprotiv. Vratimo Lijepoj našoj njenu priprostu »gramatički pogrešnu« izvornost, njeno povijesno dobrostanstvo. Lijepa naša nije slovnička sadašnjost, ona je simbol nacionalnog trajanja u vremenu i prostoru. Ona je spona među stoljećima.

Julije Derossi

HLAĐENJE PREGRIJANE KONJUNKTURE

U tekućim investicijama zaledena sva postreformska akumulacija

Gospodarske mjere koje donosi naša savezna vlada i Savezna skupština već više od godinu dana usmjerene su na ograničavanje privredne aktivnosti u našoj zemlji. Najvažnije mjeru su linearne pa tako pogadaju sve, što znači da su usmjerene na sužavanje privredne aktivnosti u cjelini, a ne i na osnovna žarišta postojeće nestabilnosti. Za ovakve konkretnе mjeru ekonomske politike traže se i odgovarajuća teoretska opravdanja.

U tim opravdanjima polazi se uglavnom od shema nekih ekonomskih teoretičara prema kojima se u pojedinim fazama gospodarskih ciklusa, (koji se razvijaju od krize preko oživljavanja i dobre konjunkture do eksplozije gospodarske aktivnosti ili gospodarskog buma, pa onda povrtno preko recessije ili usporavanja gospodarske aktivnosti do nove gospodarske krize), poduzimanjem odgovarajućih mjeru privredna aktivnost teba »podgrijavati« tj. poticati, a kada se tako podgrijana privreda u svojoj aktivnosti počne »pregrijavati« treba postupiti suprotno, tj. suprotnim mjerama poticati nje »hladenje«.

To su teoretski vrlo zgodno zamisljene shemice koje su se i u praksi relativno razvijenih zemalja s tržišnom privredom mogile dokazivati, ali samo na relativno visokom stupnju apstrakcije, tj. uglavnom sasvim globalno, i to u zemljama koje su već dostigle određenu razinu kako općeg razvijatka, tako i uskladjenosti u razvoju većine gospodarskih područja i gospodarskih grana. No, ne treba zaboraviti da su se takve shemice potvrđivale uz uzimanje u obzir djelovanja sveopćih gospodarskih lomova do kojih je dolazilo uz naglo propadanje mnogih poduzeća i pojedinaca, ogroman rast periodičnih nezaposlenosti, socijalnu nesigurnost sve do dovođenja milijuna ljudi u položaj nedostajanja sredstava i za minimum egzistencije. U našoj situaciji ne uzima se u obzir da je tržišnost samo jedno obilježje našeg gospodarstva, a da su svi ostali uvjeti i mehanizmi privredovanja drugačiji zbog konstituiranja osobitog načina proizvodnje (kao osobite društveno-ekonomske formacije) socijalističkog — samoupravnog — dohodovnog sustava s drugim gospodarskim subjektima od onih u ostalim tržišnim privredama. Osim toga, naša se privreda nalazi u fazi intenzivnog razvijatka, a od 1965. i u fazi transformacije od autarkične u privrednu koja se sve intenzivnije uključuje u međunarodnu podjelu rada s ciljem korištenja svojih komparativnih i kompetitivnih prednosti u okviru čitavog svjetskog gospodarstva. S tim u vezi je i neophodna potreba što potpunije preorientacije s autarkično kontinentalnog usmjerjenja na litoralno — pomorsko, jadransko usmjerjenje koje omogućava djelotvornije uklapanje u optimalne svjetske gospodarske tokove.

Djelotvornost socijalističkog samoupravnog dohodovnog sustava može se potvrditi samo kroz visoke stope rasta koje su neophodne ako se žele iskoristiti sve raspoložive resurse i potencijalna energija samoupravljača, koji nastupaju kao masovni kolektivni poduzetnici. Kako je Jugoslavija s tempom razvijatka počela zaostajati u odnosu na stope rasta koje je ostvarivala u ranijim razdobljima (u vezi s računanjem stope rasta još uvijek nisu kod nas oslobodeni zabluda čak i neki stručnjaci s obzirom na polaznu osnovu koja je uzimana za računanje stope rasta, a koja nije korektna u odnosu na ostale zemlje i svijet u cjelini. To je osobito slučaj s računanjem stope rasta od 1952. godine koja je kod nas iza rata bila izuzetno nepovoljna, ali ne i u svijetu u cjelini, gdje je do tada, samim time, od rata do 1952. ostvaren znatno brži rast nego kod nas), to je jasno da su nam potrebne ne niže, nego bitno više stope rasta od dosadašnjih.

U vezi sa stopama rasta javljaju se i potpuno neprihvatljivi koncepti da visoke stope rasta vode nestabilnosti. Sukob u shvaćanjima o mogućnostima i potrebi razvijatka između prakse i službenih planera je gotovo totalan, budući da gospodarska praksa predlaže takve stope rasta koje su gotovo dvostrukе od onih koje prihvataju planeri i statističari. Prema podacima jedne ankete taj nerazmjer je još očitiji, tako da su rukovodioci 2700 jugoslavenskih poduzeća predviđali za 1971. tri puta veću ekonomsku stopu rasta od one iz Rezolucije Savezne skupštine o ekonomskoj politici Jugoslavije u ovoj godini. Sigurno je, a to se može i verificirati na primjerima mnogih poduzeća, da bi trostruko veće stope rasta

bilo moguće ostvariti da nije bilo restriktivnih mjeru ekonomske politike, a da bi te stope bile još više da su donesene one mjeru koje bi bile usmjerene na hlađenje, već na poticanje gospodarske aktivnosti.

No, na ovo se odmah dolazi s tezama da je »znanstveno« »dokazano« da kod nas uvoz raste progresivno ako su stope rasta industrijske proizvodnje iznad 10%. Jasno je da bi ovakva teza mogla stajati samo onda ako ne bi dolazio do nikakvog restrukturiranja i razvitka privrede. No, i u odnosu na pretpostavku petrificiranja gospodarske strukture očito je da nije svejedno koliki je stupanj progresivnosti. Stvarna privredna kretanja pokazuju da se gospodarska politika ne može voditi na osnovi zaključaka o gospodarskim kretanjima na osnovi jednog podatka. U prvih sedam mjeseci ove godine deficit naše robne bilance veći je za 93% od prošlogodišnjeg dok su stope rasta industrijske proizvodnje 6 puta niže, a iz čega jasno proizlazi da sam rast industrijske proizvodnje nije mogao uvjetovati takav rast deficitu naše trgovачke bilance i da prema tome treba tražiti druge uzroke. Prvenstveno u načinu organizacije i djelovanja vanjskotrgovačkih monopola, kao dijelova osnovnih centara finansijske moći u Jugoslaviji koji umjesto samoupravljača donose osnovne odluke o reprodukciji i razvijatku, s time što ti centri finansijske, vanjskotrgovačke i uopće gospodarske moći u svom djelovanju ne polaze od potreba optimalnog razvijatka i optimalne gospodarske strukture Jugoslavije, već isključivo od težnje za ostvarenjem što većeg profita korištenjem svih onih metoda djelovanja poznatih za klasične monopole.

Zanimljivo je da na čudenje o tome kako se naš pregrijani gospodarski stroj unatoč svih mjeru hlađenja ne može rashladi, nema niti odgovora, a niti pitanja zašto nema rezultata. Čeprka se uvijek po istim perifernim problemima. Tako npr. po nepotkrivenim investicijama koje se vrte negdje oko beznačajnih dvije do tri milijarde, a da se istovremeno uopće ne uzima u obzir i u račun štete koje trpi naše gospodarstvo zbog toga što se stalnim mjerama restrikcije onemogućava aktiviranje ogromne akumulacije gospodarstva u nedovršenim investicijama.

Investicije u toku iznosile su koncem 1970. godine 18% od sadašnje vrijednosti osnovnih sredstava gospodarstva Jugoslavije, dok se taj postotak s ukupno imobiliziranim sredstvima privrede u obliku izdvajanja novčanih sredstava za investicije i zalihe investicionog materijala penje na fantastičnu sumu koja predstavlja 24% od ukupne sadašnje vrijednosti osnovnih sredstava. Koliki je značaj tih sredstava izdvajenih za nove investicije može se vidjeti po tome što se radi o sumi ravnoj cijelokupnoj akumulaciji privrede SFRJ u postreformskom razdoblju, tj. od 1966. do 1970. godine.

Ovo znači da je cijelokupna postreformska čista akumulacija privrede (dohodak izdvojen u poslovni fond) uložena u nedovršene investicije čije se aktiviranje stalno otežava. Pretpostavimo li da bi nove investicije bile samo za 50% djelotvorne od sadašnjih osnovnih sredstava, koja su već 40% amortizirana, dolazimo od potencijala čijim bi aktiviranjem mogli ostvariti fantastičnu stopu rasta od 36%. Pa čak i kad bi ju prepolovili, za ono što je potrebno duže vrijeme za aktiviranje ili onog što se odnosi na neracionalna ulaganja i razlike između fizičkog i vrijednosnog potencijala osnovnih sredstava, dolazimo do također fantastičnog potencijala za rast od 18%.

Očito je da rješenje više nije u restrikcijama i hlađenju pregrijane konjunkture, već u usmjeravanju svih raspoloživih sredstava na dovršenje započetih, gospodarski opravdanih investicija, uz istovremeno takve izmjene u deviznom, vanjskotrgovačkom i kreditno-novčanom sustavu koji će izmjeniti položaj finansijskih i vanjskotrgovačkih monopola i time likvidirati osnovna žarišta nestabilnosti, uz istovremeno stvaranje prostora za odgovarajuću gospodarsku ekspanziju ekonomski oslobođenih samoupravljača.

H. Š.

REEKSPORTERI I VANJSKOTRGovački MONOPOLI (2)

PROPISI ZA MONOPOLISTE

LICITACIJE – SAMO JEDAN OD BROJNIH MEHANIZAMA EKSPROPRIJACIJE SAMO-UPRAVLJAČA OD STRANE MONOPOLISTA

U prošlom broju »Hrvatskog tjednika« već smo iznijeli dokaze o tome kako reeksporteri mučaju s podacima i kako nastaje zavarati javnost, političke i druge organe. S podacima osobito mučaju kako bi dokazali da je udio reeksporta u prihodima pojedinih monopolističkih vanjskotrgovačkih poduzeća minimalan i da su, prema tome, zahtjevi za obranu privrede od reeksporterske eksploatacije neosnovani.

Direktor »Generalexportove« direkcije za SR Hrvatsku, Šime Matešić, izjavio je meni osobno da »Generalexport« u svom poslovanju nema ni 5% reeksportnih prihoda. Nasuprotnome Služba društvenog knjigovodstva navodi da je »Genex« u svom prihodu imao 1969. godine 20,49%, a 1970. godine 19,13% prihoda od reeksportnih poslova. Koji je od tih podataka točan?

Ali, za probleme s reeksporterima uopće nije bitno kolik je udio reeksporta. Zna se točno na koga se misli, iako bi možda bilo bolje da se govori o »vanjskotrgovačkim monopolima«, jer su to u stvari sva ona poduzeća koja, zahvaljujući svom monopolističkom položaju u vanjskoj trgovini i na domaćem tržištu, eksploatiraju proizvodače i stvaraće vrijednosti u našoj zemlji.

Polažeći od stvarnog pojma reeksporta dolazi se do reeksportnih poslova, a to su oni poslovi koji se obavljaju u inozemstvu između dvije strane zemlje. Npr. kupnja u Belgiji, a prodaja u Poljskoj. No, naši reeksporteri obavljaju najveći dio poslova u kojima raznim makinacijama i manipulacijama postižu da ceh konačno plaća naša privreda i naš proizvođač. Tako poslove oni ne registriraju kao reeksportne poslove, upravo stoga što su žrtve tih poslova naši proizvođači. Naime, u reksportne poslove uključuje se i naša zemlja, bilo u jednoj karici ili u nekoliko njih u lancu (u stvari lancu makinacija i manipulacija). Takav je slučaj bio kada smo u svibnju i lipnju ove godine talijanske jabuke, koje smo neposredno uvezli iz Italije, formalno nabavili u reeksportu preko SSSR-a. Ili, kada iz zapadnoevropskih zemalja uvozimo njihove igračke, s dokumentima prema kojima se formalno ostvaruje uvoz iz istočnoevropskih zemalja. To su poslovi s 50 do 100, pa i više posto zarade. Prema jednoj neslužbenoj informaciji, jedan reeksporter zaradio je 300% na gumi za žvakanje kupljenoj za devize od PIK-a Belje, a plaćenoj, razumljivo, po ondašnjem službenom tečaju.

Postoje bitne razlike između starih i novih reeksporteru, odnosno vanjskotrgovačkih poduzeća koja se mogu tretirati kao vanjskotrgovački monopol. Dok su tipični reeksporteri npr. »Generalexport«, »Progres« iz Beograda, »Centroprom« ili »Granexport«, to nisu »Astra« iz Zagreba i »Interimpex« iz Skopja, iako je prema nalazu SDK prva imala 36,73% prihoda od reeksporta, a drugi 34,46% u 1970. godini. »Astra« još uvjek nije tipični reeksporter, kao ni »Interimpex« iz Skopja, zato jer im nedostaje monopolistički položaj i sprega s finansijskim kapitalom, sprega koju imaju ostali reeksporteri. To pomanjkanje finansijske moći i sprega s finansijskim kapitalom i administracijom ne osigurava im monopolistički položaj u uvozu i izvozu, pa time ni na domaćem tržištu.

U rješavanju problema s reeksporterima, na red mora doći i njihovo poslovanje. Oni moraju doći pod samoupravnu kontrolu, vratiti nezakonito stečeni kapital i ubuduće dobiti status koji će onemogućiti eksploataciju proizvođača. (Sadašnje probleme sa statusom reeksportera anticipirao je Boris Kidrič ravno prije dva i pol decenija, tvrdeći da akumu-

lacijsku preko državnih veletrgovačkih poduzeća treba uglavnom ukinuti.) Zbog prepletanja stvarnih reeksporterskih poslova s ostalim vanjskotrgovačkim poslovima, te raznim djelatnostima vanjskotrgovačkih poduzeća, nikada se neće ni znati kolik je bio stvarni udio čistih reeksporterskih prihoda u poslovanju naših vanjskotrgovačkih poduzeća. Ali, to nije ni bitno, bit stvari je u drugome.

Poslovanje i zarade bez kontrole

»Investrade« Ltd., u Londonu, zajednička je firma »Genexa« i Jugoslavenske investicione banke Beograd. »Genexova« firma je, na primjer, i »B.S.E. Ltd.« u Londonu ili »Impex Overseas Corporation« u New Yorku, ili Combick G.m.b.H. u Beču. Vjerojatno da nitko ne zna broja ni imena svih firmi naših vanjskotrgovačkih poduzeća osnovanih u inozemstvu. Sve te firme imaju nekoliko zajedničkih karakteristika:

- registrirane su kao privatne firme u kojima redovito kao vlasnici figuriraju rukovodioci naših vanjskotrgovačkih poduzeća;
- nisu dužne izradavati završne račune i bilance, niti te završne račune i bilance predavati našim kontrolnim organima;
- poslovanje im ne ulazi u bilancu naših vanjskotrgovačkih poduzeća,

Je li onda čudno ako se i u »povišenoj temperaturi« traži kraj bezakonju i zahtjeva konačno dovođenje reeksportera i vanjskotrgovačkih monopolija u red, a njihovo poslovanje u sklad s normama samoupravnog socijalizma.

Reeksporteri i nosioci razvijka

Zbog ranije stečenih poslovnih veza, osiguranih isključivim propisima, mreže organizirane u stranim zemljama i spregi s finansijskim kapitalom, te zbog uskih veza s državnom administracijom, reeksporteri ili vanjskotrgovački monopoliji uspjeli su u svega nekoliko godina preuzeti u svoje ruke osnovne funkcije razvoja mnogih naših poduzeća.

Mogućnost izvoza danas uglavnom ovise o volji reeksportera da se neko poduzeće ubaci u izvozno-uvozne poslove.

Tako je, npr., zahvaljujući uvozu naftne i naftnih derivata zagrebačke INE iz istočnoevropskih zemalja — »Genex« stekao pravo da bira partnera za izvoz u te zemlje, a to npr. zagrebačku »Plivu« u pojedinim poslovima stoji i do 20% njihove vrijednosti.

Očito je da se samoupravljači ne mogu u korist reeksportera odreći svoje najvažnije funkcije: odlučivanju o proizvodnji i vlastitom razvitu.

rame. Godišnje se održe tri do četiri licitacije za uvoz 30.000 do 40.000 tona arazišdove sačme i 100.000 do 120.000 tona sojine sačme. Svaki licitant mora dati garanciju da ima osigurana sredstva u visini 6 do 8 milijardi st. din. Zagrebački uvoznik ih nema, pa se praktički mogu pojaviti samo »Centroprom«, »Granexport« ili »Jugorexport« iz Beograda. Iza njih stoji kapital, kako bivših saveznih banaka, tako i kapital stečen ranijim monopolističkim položajem. Jasno je da će njima pripasti najveći poslovi. Tada »Centroprom« npr. kupi još 30.000 do 40.000 tona ribljeg brašna, koje je na režimu LB, pa za njega nema licitacije, a može ga uvesti onaj tko ima dinare (ima ih »Centroprom« ili njegovi partneri savezne banke). »Centroprom« usput proda i riblje brašno, vezujući tu prodaju bez ikakve formalne prisile, ali zato najgore prisile koja može postojati, a to je ekonomска prisila. (»Centroprom« prodaje komponente sočne hrane onim istim poljoprivrednim dobrima u Hrvatskoj koja preko njega izvoze, a on im izvezenu robu plaća za 3–6 mjeseci, ali tek onda ako mu daju npr. 4% cassa sconta. Uvezenu robu tom istom »Centropromu« poljoprivredna dobra moraju platiti odmah, bez obzira koliko im je »Centroprom« dužan.)

Ja tebi, ti meni, da bismo uzeli — njima!

Kako sustav licitacija osigurava totalni monopol otkriva se u tome što se recimo, poduzeće iz Zagreba ne može pojaviti na licitaciji, jer mu Kreditna banka u Zagrebu jednostavno nije kadra osigurati potrebna sredstva za uvoz, a savezne banke sredstva osiguravaju »Centropromu«. Svakako da takav monopolizam najteže pogoda Slavoniju, koja nema čak ni poduzeća za uvoz, a slavonske banke su još manje kadre osigurati potrebna sredstva. Na taj način »Centroprom« stalno financijski jača, postaje sve interesantniji partner saveznih banaka, koje mu za uzvrat omogućavaju da jača svoj monopol. A »Centroprom« — formalno i nije »reeksporter«. Monopol jača i na taj način što se glavni reeksporteri i vanjskotrgovačka poduzeća dogovaraju o podjeli domaćeg i vanjskog tržišta.

Likvidirati monopolije

Licitacije su samo jedan od oblika koji reeksporterima i vanjskotrgovačkim poduzećima osiguravaju monopolistički položaj. Postoji čitav niz drugih elemenata deviznog i vanjskotrgovačkog režima koji su za samoupravljače pogubni. Sistem licitacija samo je jedan od oblika jačanja finansijskih i vanjskotrgovačkih monopolija preko kojih se u njihovo vanjskotrgovačko poslovanje slijeva i znatan dio novca iz nove emisije.

Prema tome, zahtjevi usmjereni na likvidaciju reeksporterskih i vanjskotrgovačkih monopolija proizlaze iz elementarnog prava samoupravljača da se zaštite od monopolističke eksploatacije, a toga nema bez federalizacije banaka, novog deviznog i vanjskotrgovačkog režima i usmjeravanja novca iz emisije preko republika neposredno u radne organizacije.

Sprega reeksportera, vanjskotrgovačkih monopolija i finansijskog kapitala osnova je ne samo eksploatacije samoupravljača već i sve intenzivnije eksproprijacije njihovih osnovnih samoupravljačkih prava i njihove najvažnije funkcije — funkcije razvoja.

Hrvoje Šošić

već samo dio čiste dobiti koju prijave poduzeću.

— dokumenti tih poduzeća ne podliježu ničijoj kontroli, kao što ničim nije ograničena ni isplata troškova.

Ta poduzeća u inozemstvu trguju i dionicama, i u pravom smislu riječi predstavljaju privatno kapitalističko vlasništvo rukovodioca vanjskotrgovačkih poduzeća.

To je neugodna istina, koju reeksporter sakrivaju, a o kojoj javnost jako malo zna. Propisi su takvi da se nikom ništa ne može, pa je čak odbačena prijava protiv jednog rukovodioca u takvom poduzeću koji je u zemlju donio devize u taški, unio ih u blagajnu poduzeća i u devizama platio jednom finansijskom stručnjaku izdružu završnog računa. Prijava je odbaćena jer takva radnja našim propisima nije inkriminirana.

Dakle, istodobno dok se prave afere iz jedne isplaćene dnevnicu ili SDK postavlja pitanje tko je popio lituru konjaka na ime reprezentacije u nekom poduzeću u zemlji, dotele poslovanje socijalističkih poduzeća u inozemstvu s neograničenim mogućnostima za malverzacije ne podliježe ne samo kontroli nego čak ni podnošenju računa. Da se takvo stanje održi, vjerojatno imaju razloga mnogi koji su od toga imali koristi.

Isto je tako jasno da Hrvatska ne može svoj razvitak prepustiti »Genexovim« izvozno-uvoznim kombinacijama, a nije spremna ni pristati da njenu politiku razvoja ubuduće vodi npr. »Astra«, koju je već odavno trebalo, a i koju treba razviti, ali ne tako da bi se onda ponašala kao što se danas ponaša »Genex«, već da postane instrument samoupravljača u privredi Hrvatske.

Licitacije i monopolisti

Više je nego simptomatično da gotovo svaki novi propis vezan za vanjskotrgovačko poslovanje uvijek ide na ruku vanjskotrgovačkim poduzećima, a protiv interesa samoupravljača.

Karakterističan primjer za to jest uvoz koji se obavlja po principu licitacija, tako da posao dobije najbolji ponuđač. Za te uvozne poslove devize osigurava država.

Ne ulazeći u sve metode kojima se pojedini ponuđač izigravaju — to je tema za sebe —, treba se pozabaviti samom institucijom licitacije, koja — kao instrument — na neprihvatljiv način osigurava monopolističke odnose. To je tema koja bi također zaslužila detaljniju razradu. U čemu je stvar može se vidjeti već iz primjera uvoza komponenata stočne

PRIVATNI RAD U RAZVITKU SR HRVATSKE (2.)

U nekim djelatnostima - neophodan

Birokratsko-centralistički i unitaristički sistem ekonomskog organizacije federacije nije pružao primjerene okvire razvoju osobnog rada

Iako se naše društvo osloboda čitavog niza zabluda oko metoda i oblika ekonomskog organizacije privrede, ipak još uvijek postoje znatne idejno-političke i ekonomsko-pravne barijere oko objektivno moguće ekspanzije osobnog rada kao čimbenika ubrane transformacije i proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa u Jugoslaviji općenito, a u Hrvatskoj posebno. Birokratsko-centralistička koncepcija polazi od toga da je svaki razvoj osobnog rada i u suvremenim uvjetima negacija osnovnog socijalističkog proizvodnog odnosa i da ga treba administrativno onemogućiti ili barem svesti na takve okvire u kojima se ne može izraziti njegova prava priroda i progresivna uloga u razvoju proizvodnih snaga i pokrivanju sve raznovrsnijih društvenih potreba. Međutim, ova koncepcija ne ulazi u bit problema, već s dogmatičko-frazerškim pozicijama, krivo tumačeci osnovne stavove klasika marksizma, pokušava obraćunati s privatnim radom kao antisocijalističkom tendencijom. Isto tako polazi se od toga da se sva pitanja privatnog rada moraju regulirati i provjeravati na nivou federacije, jer ona treba sa svojim načelima i zakonskim instrumentarijem štititi socijalizam u svakoj našoj naciji i republici od antisocijalističkih i restauratorskih snaga.

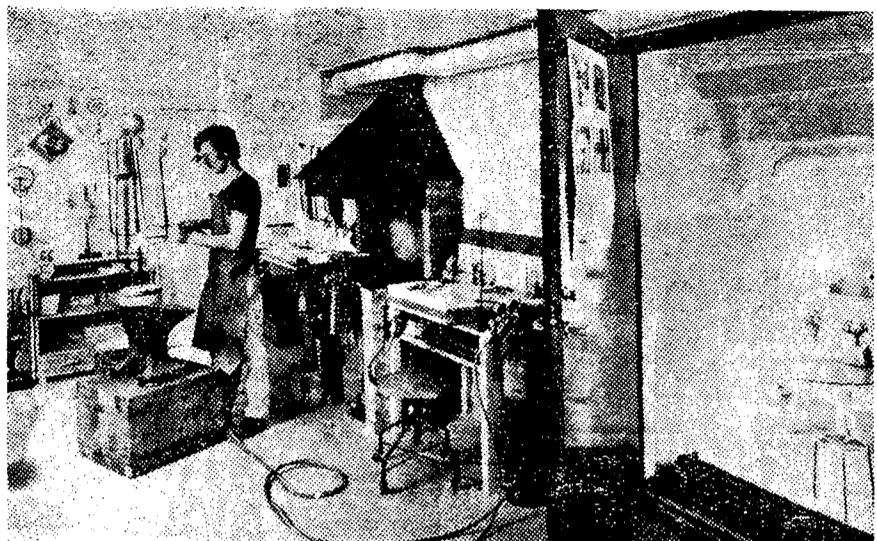
Načelne okvire - savezni zakon, konkretna regulacija republike

Naime, ova koncepcija ne polazi od toga da se izgradnja socijalizma u Jugoslaviji odvija u uvjetima specifičnih tehničko-tehnoloških, privrednih, socijalno-demokratskih, obrazov-

nih, kvalifikacionih i drugih struktura naroda Jugoslavije. Svaki narod i svaka republika ima, dakle, specifičnu kompoziciju privrede, kao i druge uvjete koji determiniraju tempo razvijanja proizvodnih snaga i oblike socijalno-ekonomskog organizacije privredne djelatnosti. Međutim, usvajanje ustavnih amandmana dovodi do kvalitetno nove situacije i u tom pravcu daje republikama mnogo šire okvire za njihovu autonomiju akciju na liniji regulacije, programiranja, i verificiranja razvijanja osobnog rada zavisno od njihovih socijalno-gospodarskih i drugih specifičnosti u pojedinih etapama razvijanja. Republika postaje osnovna globalna struktura koja snosi odgovornost za uvjete privredovanja i pravce razvijanja svih djelatnosti koje imaju odlučujuće značenje za globalnu nacionalnu produktivnost rada i globalnu gospodarsku strategiju kojom treba optimizirati gospodarski razvitak republike. U tom pravcu savezni zakoni će davati samo načelne okvire oko uvjeta za razvoj osobnog rada, a konkretnu regulaciju će vršiti svaka republika zavisno od svojih specifičnosti i interesa za osobni rad.

Ultralijeva dogmatika

Isto tako, treba teoretski i idejno-politički obraćunati sa pseudolijevim koncepcijama koje svaku jaču organizaciju i favorizaciju osobnog rada smatraju za restauriranje klasnih odnosa i njihovih derivata. Kao što je poznato, ultralijeva koncepcija izgradnje socijalizma polazi od teze da je svako djelovanje tržišta i zakona vrijednosti suprotno principima humanističkog socijalizma i da ono nužno otvara takve procese ekonom-

ske diferencijacije koji imaju antisocijalistički karakter jer se uspostavljaju velike materijalne i socijalne razlike između pojedinaca, a krajnji cilj socijalizma jest upravo to da likvidira takve razlike, a ne da ih produžuje. S druge strane, nosioci ovakvih koncepcija smatraju da ovo dovodi do bogaćanja i korupcije, što je suprotno prirodi socijalizma, te da razvija tako zvani potrošački mentalitet kojim se čovjek odvaja od duhovnih vrijednosti jer mu materijalno bogatstvo postaje cilj, a ne instrument ljudske egzistencije.

Privatni rad se pogotovo ne može afirmirati ukoliko ne djeluju tržni kriteriji na osnovu kojih se formira volumen i struktura privatnog rada, a u dodiru s nosiocima društvenih potreba za njegovim proizvodima i uslugama vrši neposredna valorizacija i verifikacija njegove korisnosti. Osnovni motiv nosioca privatne aktivnosti jest, normalno, maksimalizacija dohotka, pa će prema tome i uvjetima jedinstvenih cijena za pojedine proizvode i usluge — a zavisno od efikasnosti rada, snalažljivosti i inventivnosti — sigurno doći do ekonomskih diferencijacija među pojedincima.

Međutim, ova koncepcija neće da kritički uđe u objektivne gospodarsko-socijalne pretpostavke koje uvjetuju neophodnost privatnog rada, već dogmatički suprotstavljaju konkretnu praksu izgradnje socijalizma i nužne oblike ekonomskog organizacije društva s vizijom jedne komunističke zajednice za koju još ne postoji ni jedna materijalno-tehnička, kadrovska i druga pretpostavka. Takav način rezoniranja, umjesto da ubrza proces razvoja proizvodnih snaga i ekonomsko-duhovnog oslobađanja rada, u svojoj biti on usporava objektivni mogući tempo socijalno-gospodarske transformacije, jer objektivno traži uvođenje takvih metoda i oblika privredovanja koji u određenoj strukturi proizvodnog aparata i organizaciji društvene privrede otvaraju proces demobilizacije onih interesnih i stvaralačkih energija koje bi se u oblicima fleksibilnije organizacije rada moglo mobilizirati i dati značajne efekte općem razvijanju i ekspanziji društvenih sredstava za proizvodnju.

Poticati tamo gdje je efikasan i koristan

Prema tome, na svim onim segmentima gdje društveni sektor ne bude mogao biti dovoljno efikasan, prije svega zbog nerazvijenosti proizvodnog aparata tehnologije organizacije rada, duže će vremena postojati potreba organizacije tih aktivnosti na bazi privatnog vlasništva i njemu adekvatne organizacije rada i ekonomskih stimulacija. Društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju i njemu adekvatna organizacija rada, kao i metode ekonomskog stimulacije mogu biti efikasni samo na razvijenijim proizvodno-tehnoličkim i kadrovskim segmentima, u kojima se može tek jednom širom kombinacijom faktora doći do brzog progresa u produktivnosti rada i do promjena u strukturi proizvodnog sistema. Međutim, u

uvjetima ručne tehnike i individualnih potreba za pojedindim robama i uslugama privatni rad ima mnogo veću fleksibilnost i manevarske sposobnosti adaptacije potrebama i ukušu potrošača, a tako i sposobnost da bez puno organizaciono-administrativnih zahvata i procedura konstituiru svoju organizaciju i organizira ekonomsku stimulaciju koja ga pokreće i koja se može tako reći svakodnevno provjeravati. Što je vrlo važno sa stajališta pokretanja interesnih stvaralačkih energija koje postoje u pojedincima u ovoj etapi razvijanja društva, kada je ipak materijalni stimulans osnovna poluga pokretanja pojedinca u borbi za što bolje korištenje proizvodnog apara i vlastitih sposobnosti.

Korektiv parazitizma i birokratizacije

S druge strane, ne treba apriorno polaziti od toga da se o svim slučajevima gdje je riječ o ručnoj tehnici i rascjepkanim uvjetima proizvodnje mora favorizirati privatno vlasništvo i njemu adekvatno socijalno-ekonomsku organizaciju. Vjerovatno će se ovaj procesi odvijati i u privatnom i u društvenom vlasništvu, s tim da se društveno vlasništvo mora postaviti na mnogo superiornije principe svoje ukupne organizacije i koristiti prednosti velike organizacije, ali u ravno-pravnoj konkurenциji s nosiocima osobnog rada. Nosioci privatne djelatnosti na pojedinim segmentima privredne strukture pozitivno će djelovati na pronalaženju novih metoda proizvodnje pojedinih roba i usluga, a tako i na razradi superiornije organizacije određenih djelatnosti koje u ovoj fazi razvijanja proizvodnih snaga nisu na adekvatnom nivou mehanizacije proizvodnih procesa. Prema tome, privatni se rad pojavljuje kao golema pogonska sila koja ne dopušta konzervaciju i birokratizaciju nekih aktivnosti društvenog sektora, već na čistac izbacuje one društvene organizme koji se parazitski ponašaju i koji neracionalno iskorištavaju društvene uvjete reprodukcije. Prema tome, kritika privatnog rada ne može ići na njegovu apsolutnu negaciju, nego na istraživanje objektivnih gospodarsko-socijalnih uvjeta u kojima se on pojavljuje kao ekomska nužnost i određivanje pravih dimenzija njegove funkcije u ukupnom razvoju društva i ekspanziji socijalizma. S druge strane, treba kritički ispitivati slabe strane konkretne organizacije društvenog sektora u određenim aktivnostima koje su prihvatljivije za privatnu organizaciju rada, da bi se njihovom tehnico-ekonomskom organizacijom postigla njihova stvarna, a ne administrativna superiornost u odnosu na privatni sektor.

(Nastavlja se)

Marko Veselica

8 OSVRTI

PROZIRNI POKUŠAJI
DUŠOBRIŽNIŠTVA ZA
SR HRVATSKU

ZLOUPORABE »ZLOUPOTREBA«

Poslije prvog značajnijeg ovogodišnjeg zbara siveučilištaraca Hrvatskog siveučilišta, održanog 27. ožujka u Studentskom centru u Zagrebu, i drugog održanog na istom mjestu par dana kasnije, tj. 4. travnja, zaredali su se novinski napis o novom studentskom vodstvu Hrvatskog siveučilišta. Novinari pojedinih listova, uglavnom izvan hrvatske republike, otvoreno su ili prikriveno, stavljeni pod znak pitanja budućnost novog studentskog vodstva u ostvarivanju vlastitog programa. Uporno i sitničavo analizirao se svaki njihov postupak, nakani da se pronađe raskorak između riječi i djela.

Novo studentsko rukovodstvo nije se poradi toga uzbuđivalo. Izraslo iz masovnog studentskog pokreta, s malim ili nikakvim osjećajem za formalne strukture vlasti i praznu frazeologiju, ono je ostalo dosljedno svom programu, temeljenom na odrednicama samoupravnog socijalizma. Nedugo nakon što je javnost počela smirenje prosvudati postupke hrvatskih siveučilištaraca, došle su do izražaja stanovite nesuglasice i nesporazumi između studentskog rukovodstva i Gradskog komiteta SK Zagreba.

Lakrdija na »saveznom nivou«

Suzdržanim kritikama hrvatskih partijskih foruma odmah su se pridružili zluradi glasovi osude i likovanja iz drugih sredina. Među prvim se oglasio predsjednik Predsjedništva SS Jugoslavije Dragan Kalinić, koji je rekao: »Toleranciju treba primenjivati sve do te dok zajednički ne utvrđimo da se izrodila u svoju suprotnost. On je otvoreno aludirao na studentsko vodstvo Hrvatskog siveučilišta i na odbijanje tog vodstva da na Devetoj konferenciji SSJ u Novom Sadu prihvati novi Statut SS Jugoslavije, koji nije sadržavao načela o državnosti i suverenosti republike i republičkih organizacija, već ih je naprotiv nijekao. Dragana Kaliniću se pridružio i Dragan Bošković, predsjednik SS Srbije. U osudi hrvatskih siveučilištaraca on je bio još određeniji: »Kompromisa nema kad se radi o principima, odnosno o dvema suprotnim konцепцијама i organizovanju SSJ. Ne želimo da se udružujemo po svaku cenu i ne možemo prihvati paralizu najvišeg organa SSJ zato što očigledna manjina ima suprotne stavove od ostalih. O kakvim se to suprotnim stavovima radi najbolje razabiremo iz riječi predsjednika SS Zagreba Dražena Budije, koji je, govoreći o neuspjelom usuglašavanju stavova na Devetoj konferenciji SSJ u Novom Sadu, rekao: »Dva sata nam je trebalo da u saopštenje uđe rečenica da je republika suverena država, a razili smo se kada je odbijeno da u saopštenje uđe naš stav da u međunarodnim odnosima vrijedi lenjinsko načelo prava svakog naroda na samostalnost, uključujući i pravo na očjepljenje. Dosljedno protstavljanje hrvatskih siveučilištaraca (u Novom Sadu) da prihvate akt koji narušava suverenost njihove države »Borbę« od 27. kolovoza o. g. naziva »velikom novosadskom lakrdijom«.

Miješanje izvana

U tijeku ljetnih praznika pojedine osobe i listovi izvan Hrvatske krenuli su u frontaini napad na određene studentske pravake Hrvatskog siveučilišta, pa i na sami pokret. Najglasnije osude izricali su neki društveno-politički i studentski funkcionari iz Bosne i Hercegovine. Znajući da nekoliko uglednih studentskih pravaka Hrvatskog siveučilišta u Zagrebu potječe iz BiH, oni kao da su potpuno zaboravili da se svojim javnim istupima otvoren, pa i agresivno, upliču u unutrašnje stvari susjedne suverene države. Većina tih istupa bila je zakrinkana dušebrničkom zaštitom SK Hrvatske, zaštitom koju nitko iz Hrvatske nije tražio, bar ne javno. Tako se u Zaključcima Predsjedništva Sekretarijata Općinske konferencije SK BiH u Ljubuškom moglo pročitati i slijedeće: »Prisutni su jednoglasni u ocjeni da je istup grupe studenata protiv politike SK Hrvatske istovremeno napad na politiku koja odgovara interesima ovog kraja i spremni su da se suprostavite takvim pokušajima koji u unošenju u otvorenoj ili zavijenoj formi, tražeći istovremeno punu odgovornost nosilaca ovakve aktivnosti.«

Prema pisanju sarajevskog »Oslobodenja« od 19. kolovoza o. g. na konferenciji Saveza studenata i Saveza omladine BiH održane 17. i 18. kolovoza o. g. donesen je Saopštenje u kojem se odmah na početku tvrdi: »U posljednje vrijeme, naročito neki studenti koji studiraju na visokoškolskim institucijama SR Hrvatske, razvijaju aktivnost i nastupaju s platforme koja je direktno suprostavljena politici SKJ, SKBiH i SKH. Oni pokušavaju iskoristiti skupštine zavičajnih klubova studenata i druge omladinske skupove u našoj Republici za iznošenje svoje platforme u čijoj sadržini 'kvalitet' čine nacionalizam, šovinizam, demagogiju i separatizam. U traženju podrške ove grupe i pojedinci se povezuju sa deklasiranim elementima, ljudima suđenim za djela protiv naroda i države i jednim brojem najreakcionarnijih sveštenika. Ne iznoseći niti jedan jedini dokaz kojim bi se mogla potkrijepiti ta alarmantna i uvredljiva tvrdnja u Saopštenju se nastavlja dalje: »Organizirani pokušaji

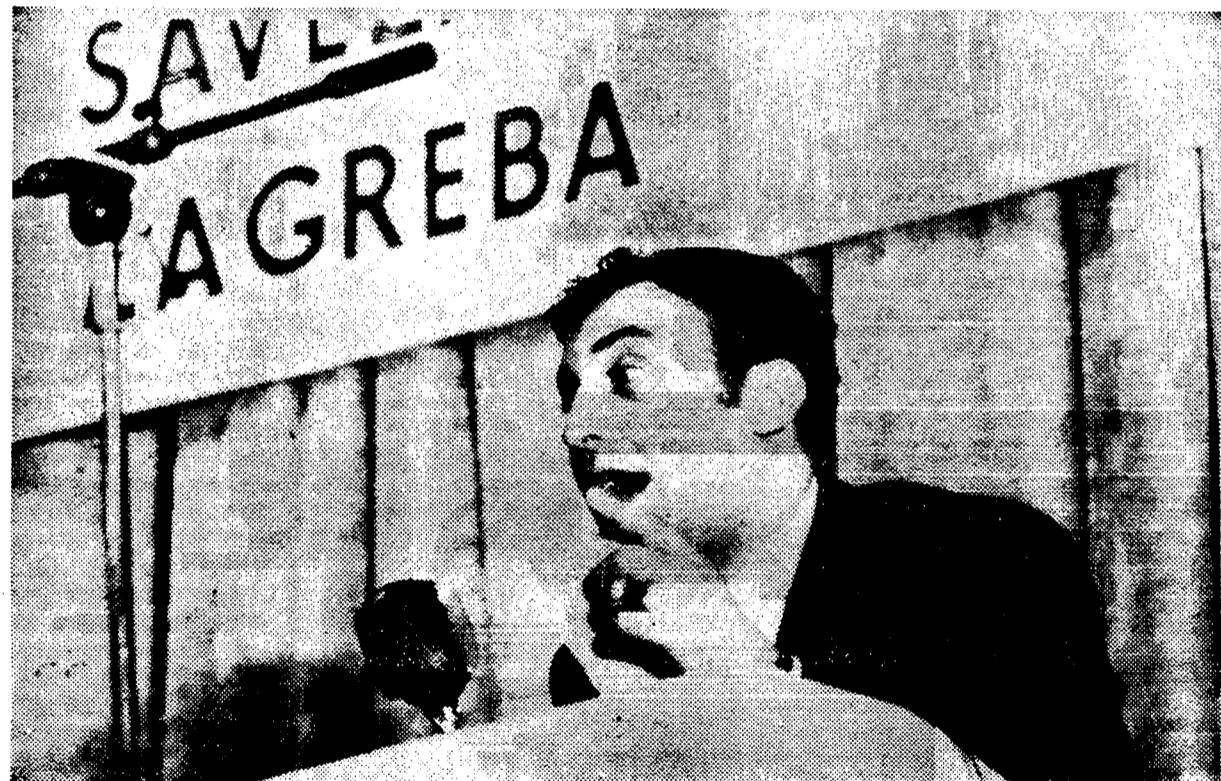
zovane grupe i pojedinci iz redova studenata, koji studiraju na visokoškolskim institucijama u Zagrebu, pokušavaju, naročito u zapadnoj Hercegovini i zapadnoj Bosni, unijeti sumnju u sve dosad učinjeno u tim krajevima i u zemlji uopšte, posijati nevjericu među narodima koji žive na tom području i suprostaviti ih jedne drugima. Prema Saopštenju u svoj toj rabiči uočljivo je prisustvo i angažovanje Paradžik Ante, predsjednika Predsjedništva Saveza studenata Hrvatske.«

Tim službenim, ničim dokazanim optužbama pridružilo se »Oslobodenje« na čijim je stranicama Dragan Bartolović 20. kolovoza napisao i slijedeće: »Pojedini studenti, prvenstveno iz rukovodećih organa Saveza studenata Hrvatske (predsjednik Saveza studenata Hrvatske Ante Paradžik, inače Ljubušak, na prvom mjestu, zatim član Predsjedništva ove organizacije Slišković i predsjednik pododbora zavičajnog kluba studenata Ljubuškog Miro Granić) putuju po hercegovačkim općinama, organiziraju skupove studenata, te politikantskom demagogijom, jadikovkama i frazeologijom pokušavaju da pridobiju studente za svoje ekstremne ideje, prvenstveno za podršku dru Marku Veselici i dru Šimi Đordanu, koji su nedavno isključeni iz Saveza komunista. Samim tim, oni pokušavaju da se suprostavite zvaničnoj politici SK Hrvatske.«

Izraslo iz masovnog studentskog pokreta, novo rukovodstvo hrvatskih siveučilištaraca slabo je marilo za praznu frazeologiju, ostalo je dosljedno temeljnim odrednicama samoupravnog socijalizma

na godišnjoj skupštini Zavičajnog kluba studenata općine Ljubuški nijedan sudionik te skupštine ni jednom riječu nije devalviračekovine revolucije, narušavao je bratstvo i jedinstvo i da ni jedan diskutant nije izvršio napad na rukovodstvo komune kao ni na politiku CK SK Bosne i Hercegovine i CK SK Hrvatske. Novinar »Oslobodenje« Dragan Bartolović i pojedini društveno-politički radnici Hercegovine davali su lažne, neobjektivne i neodmjerene izjave, rabeći pri tome izraze: nationalist, šovinist i separatist, tvrdeći da sam ja kao jedan od kolovoda povezan sa kvizilanskim organizacijama i reakcionarnim svećenicima, te da sam zajedno s drugima vršio propagandu putujući po općinskim centrima Hercegovine, i organizirajući skupove studenata, svojom politikantskom demagogijom, jadikovkama i frazeologijom pokušavaju pridobiti studente za svoje ekstremne ideje. Izjava Ivana Nosića, člana Savezne konferencije SSRN, o tom da sam antisocijalist, antikomunist i kontrarevolucionar — posebno me pogodila jer me drug Nosić osobno poznaje. Ovakvom pisanjem i izjavama na moje je ime bačena teška ljaga, te sam prisiljen da preko redovitog suda tražim zadovoljstvu.«

Poradi boljeg razumijevanja bezrazložne hajke koja je u nekim sredinama podignuta na hrvatske siveučilištarce treba napomenuti da se u posljednje vrijeme pojedini

Ante Paradžik, predsjednik SS Hrvatske

vatske, Saveza komunista Bosne i Hercegovine i SK Jugoslavije u cijelini.«

Dva demantija

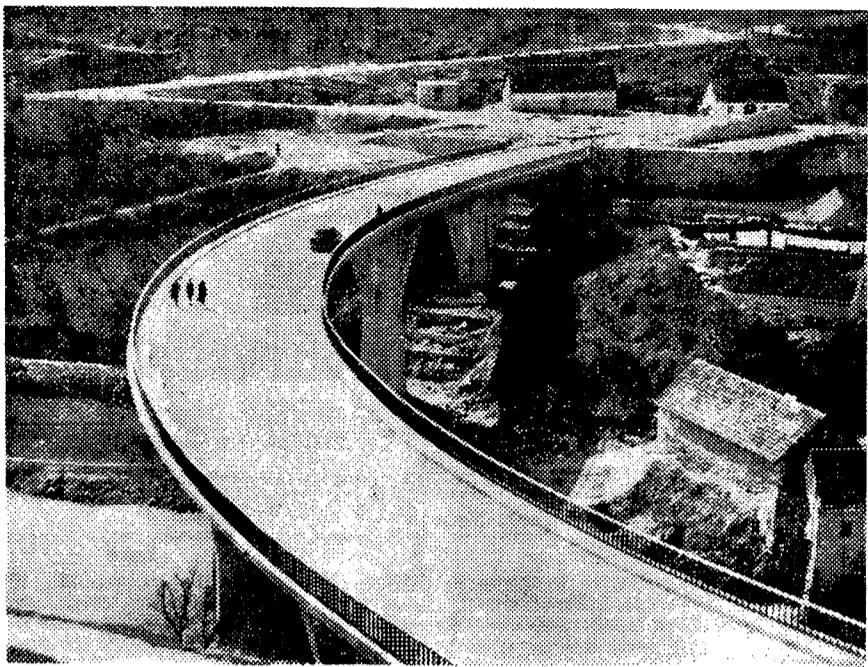
Nasuprot ovim uopćenim, ničim dokaznim tvrdnjama i optužbama, predsjednik Predsjedništva SSH Ante Paradžik svoje demantije navedenih optužaba potkrepljuje i određenim dokazima čiju je valjanost teško nijekati. On tvrdi: »Godišnju skupštinu studenata organizirao je Općinski komitet Saveza omladine Ljubuški, a ne, kako je to dnevni tiskan donio, Ante Paradžik i njegovi emisari po Hercegovini. Nadalje, na skupštinu sam pozvan kao predsjednik Kluba studenata Hercegovine, a ne u svojstvu predsjednika Saveza studenata Hrvatske, što bi tisk pod svaku cijenu htio pokazati. Obraćajući se skupštini naglasio sam da govorim kao sin rodnog kraja — Hercegovine, a ne kao predsjednik Saveza studenata Hrvatske, dok dnevni tisk uporno naglašava moju nazočnost na skupštini u Ljubuškom upravo kao predsjednika SSH. Akcent svog izlaganja stavio sam, u smislu dnevnog reda, na ekonomski probleme općine Ljubuški. Moja je diskusija bila konkretna, konstruktivna i primljena s odobravanjem nazočnih. Evidentno je i vjerodstojno da negativno nisu reagirali ni nazočni predstavnici i rukovodioci općine Ljubuški. Također je, istine radi, potrebno naglasiti da su nazočni rukovodioci općine Ljubuški istakli da je skupština sadržajna i korisna i da bi ovakve skupove bilo potrebno češće održavati tijekom godine.« Miro Granić je u svom demantiju napisao: »Tvrdim da

listovi iz drugih republika nisu ustezali da objavljaju nedokazane, pa čak i izmišljene glasine, ne samo o djelovanju siveučilištaraca Hrvatskog siveučilišta, nego i o pojedinim kulturnim i društvenim institucijama iz Hrvatske. Osvrćući se na pisanje beogradске »Politike« od 20. kolovoza o. g. u kojem se tvrdi da je ogrank Matice hrvatske iz Osijeka pokušao selima Savaticu i Hasiću u BiH formirati ogrank (na što, uostalom, po Ustavu SFRJ i svom Statutu Matica ima pravo, jer joj je dozvoljeno djelovanje na čitavom području SFRJ) predsjednik Općinske konferencije SK Osijek Ivan Spika je rekao: »Ne znam kome i čemu ova dezinformacija treba da posluži. Predsjedništvo ogranka Matice hrvatske iz Osijeka je tu vijest demantiralo. Komitet je smatrao da treba detaljno ispitati čitavu stvar tim prije što bi takav akt bio dokaz da SK Osijeka ne vodi računa o radu aktiva SK u Matici. Zahvaljujući suradnji organa iz Bosanskog Samca utvrđeno je da je u imenovanom selu bio inž. Dušan Jagić, službenik 'Oranice' iz Osijeka, koji je na službenom putu u Zasadiću u razgovoru s jednim seljakom sugerirao formiranje Matice hrvatske. U selu Hasići boravio je student osječkog Ekonomskog fakulteta Pero Katić, koji od tamo i potječe. Moramo napomenuti da nijedan ni drugi nisu članovi Upravnog odbora Matice, niti njezini članovi.«

Na koji se sve način podmeću kojekakve optužbe vidljivo je iz »Oslobodenja« od 20. kolovoza o. g. koje je našlo za potrebno i društveno korisno, da zabilježi izjavu Bože Đulabića: »Cini mi se da se na pojedinim fakultetima uči, pored ostalog, i kako razoriti bratstvo-jedinstvo.« Razumljivo je da su se usporedno s izmišljennim optužbama izricale i nedvosmisleni prijetnje Raiko

Prometna valorizacija Hrvatske

KRAJNJE JE VRIJEME DA POSTANEMO
SUBJEKT VALORIZACIJE NAŠEG
GOSPODARSKOG PROSTORA

U prošlosti Hrvatska je bila prometno valorizirana ponajčešće u interesu drugih: zbog njemačkog strateškog plana Drang nach Osten došla je do izražaja longitudinalna valorizacija našeg nacionalnog teritorija, dok Mađari, naprotiv, domogavši se Nagodbenom Rijeke, željezničkom prugom Budimpešta — Rijeka povezuju Podunavlje i Jadran. Iako nema sumnje da je izgradnja prometnica u tom razdoblju ubrzala gospodarski razvoj Hrvatske — mi pri tome nismo subjekt već objekt valorizacije našeg gospodarskog prostora i ta se valorizacija ne vrši u cilju političke i gospodarske integracije hrvatskog nacionalnog prostora već, naprotiv, u cilju dominacije nad Hrvatskom.

U staroj Jugoslaviji — kontinentalna orientacija

U monarhističkoj Jugoslaviji, pak, vladajući su krugovi nastojali da Beograd postane ne samo središte

političke, već i središte totalne gospodarske moći, pa stoga i ishodište vanjske trgovine. Shodno tome usmjerenja i u politika izgradnje prometnica. Područje Hrvatske tretirano je kao pripojena periferija, pa je i jadranski prostor prometno poticijen i potisnut u drugi plan; forsiranjem kontinentalne orientacije Jugoslavije isticanje je prometno značenje Dunava (Beograd je glavna dunavska luka), solunskoj slobodnoj zone dana je prednost pred jadranskim lukama, a lička pruga, kad je napokon ipak izgrađena, bila je tako loše izvedena da je promet tom prugom u zimskim mjesecima bio veoma otežan. Od svih pruga što su u Jugoslaviji izgrađene u razdoblju od 1920. do 1935. u Srbiji je izgrađeno 85% a u Hrvatskoj 11%. O jugoslavenskom optimumu i jugoslavenskoj prometnoj politici ne može se govoriti, jer monarhistička Jugoslavija i nije bila Jugoslavija, jugoslavenstvo je bilo tek izluka za dominaciju i eksplataciju tzv. prečanskih krajeva, u prvom redu hrvatskih.

Nova Jugoslavija — sukob dunavske i jadranske orientacije

Nova Jugoslavija uspostavljena je na načelu federalizma i političke ravnnopravnosti, što, načelno, isključuje svaku hegemoniju. Međutim, zbog usvajanja autarkične koncepcije razvitka nije u nas ni poslije drugog svjetskog rata odmah ispravno valorizirano gospodarsko i prometno značenje pojedinih područja Jugoslavije. Naslijedena su poimanja djevolala tako incinirajući gospodarski razvitak da su najprije građeni longitudinalni putevi, kao cesta Zagreb—Beograd, a ujamska je trgovina uglavnom orientirana na SSSR i druge socijalističke zemlje, pa uloga mora ne dolazi odmah do izražaja.

Ali, neposredno poslije sovjetske blokade uvida se strateško gospodarsko značenje Jadrana kao prirodne osnove na kojoj leži cijela Jugoslavija. Međutim, rezistencija starih gospodarskih struktura još je jaka, a i interesi se ne mogu tako lako komponirati u jugoslavenski optimum, jer maritimna orientacija, koja je neosporno optimalna za Jugoslaviju, lomi stare gospodarske strukture, a neke od njih i devalvira. Sukobljuju se tzv. dunavska i jadranska koncepcija. Dunavska se koncepcija zasniva na ograničenoj ekspanziji vanjske trgovine i pretežnoj gospodarskoj autarkiji pri čemu je sirovinska osnova Jugoslavije preuveličavana: razvoj na tim pretpostavkama zabluda je ekonomске geografije, devetnaestog stoljeća.

Jadranska koncepcija pretpostavlja, naprotiv, svjetske kriterije u valorizaciji svih čimbenika, pa i sirovinskih, ona predviđa ekspanziju vanjske trgovine i slobodne veze sa svijetom, predviđa revoluciju transportnih sredstava i zahtijeva litoralizaciju. Jadranska orientacija ima pred očima japansko i talijansko gospodarsko čudo i bori se protiv primitivne autarkije i na njoj zasnovanog lažnog patriotizma. Ekonomisti koji se zalažu za tu orientaciju znaju ograničenu vrijednost jugoslavenske sirovinske osnove i predlažu da postupimo poput Japana: da spojimo našu kvalificiranu radnu snagu s inozemnim jeftinim sirovinama koje su bolje kvalitete od naših, da zaradujemo na preradnjima visokog stupnja obrade. Za to je, međutim, neophodna maritimna orientacija, ne samo turistička, već i industrijska.

Karikatura maritimne orientacije

Tek zadnjih deset godina postupno se dakle, uvida značenje ove maritimne koncepcije — ali ta koncepcija u nas nije imala jaču političku podršku. Sve veći platni deficit federacije otkriva je maritimno područje kao tvornicu deviza, no opet jednostrano, na način da se maritimnom području ostavi minimum a centralizira maksimum — to je uistinu karikatura maritimne

orientacije. Zbog takvog stava prema Jadranskom području i nisu osigurana sredstva da se izrade magistralni putovi što bi povezali to područje sa srednjo-europskim zaleđem i sjevernom Europom. Najvažnija investicija da do sada je Unska pruga i Jadranska magistrala, no to je pre malo da se cijeli kompleks našeg primorskog podjasa prometno adekvatno aktivira.

Uslijed centralističke gospodarske politike i odvajanja golemih sredstava od radnih organizacija i radničke klase te njihovog odlijevanja iz Hrvatske — Hrvatska nije bila u stanju da iz vlastitih sredstava financira razvoj prometnica. Neke susjedne republike poduzele su, međutim, niz akcija da se povežu na europske pravce prometa i da valoriziraju svoje područje što je moguće bolje. Tako je Slovenija otpočela izgradnju suvremenih cesta od Ljubljane prema Beču i od Ljubljane prema Kopru, a Srbija od Beograda prema Budimpešti i od Beograda prema Baru. **Izgradnjom tih prometnica Hrvatskoj prijeti opasnost da ostane u mrtvom kutu i da će magistralne prometnice mimojduti.**

Plan prometne integracije Hrvatske

Zato je neophodno modernim prometnicama Zagreb povezati s Rijekom i Istrom, te sa Splitom i, naravno, produžiti te prometnice prema Beču i Budimpešti. Isto tako valja pristupiti izgradnji kanala Vukovar—Samac i time približiti Dunav Kvarneru. Ali, kako rekosmo, Hrvatska nije raspolažala svojom akumulacijom i nije odlučivala gdje će se ona investirati, pa nije te puteve niti napravila. Iako sa zakašnjanjem, plan prometne integracije Hrvatske otpočinje se, međutim, ostvarivati.

Izgradnjom auto-ceste Zagreb—Karlovac i dalje prema Rijeci, te probijanjem tunela kroz Učku povezati će se Istra s političkim i gospodarskim središtem Hrvatske. Zagrebom, i ostvariti vjekovni san da Istra postane uistinu dijelom hrvatske domovine. Dokidanjem prometne izolacije auto-ceste Zagreb—Rijeka omogućiti će, nadalje, brz razvoj zagrebačke regije i riječke luke te Kvarnera i tako funkcionalizirati gospodarsku akceleraciju Hrvatske. Cesta, pak, Split—Zagreb povezat će srednji i južni Jadran sa sjevernom Hrvatskom i — dalje — sa srednjom i sjevernom Europom što je činjenica prvorazrednog povijesnog značaja. Cesta Zagreb—Split stoga je cesta naše gospodarske i političke strategije, cesta hrvatskog preporoda. Ukratko: izgradnjom ovih prometnica Hrvatska se prometno organizira, ona valorizira svoj prostor shodno svojim interesima, Hrvatska poslije Petra Krešimira IV. ponovno postaje subjekt na obalama našeg Jadrana. Hrvatska očituje svoju volju da postane snažna pomorska zemlja, da postane gospodaricom svoje sudsbine.

Šime Đodan

U POVODU NAŠEG NAPISA – »TEŠKO PRODIRE NOVO...« (HT/17.)

TRI PISMA I POST SCRIPTUM

... koji samo potvrđuju da podno Biokova kod nekih doista teško prodire novo.

U neprilici...

»Politički faktori« i prijave

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
SKUPŠTINA OPĆINE OMIS
SUDAC ZA PREKRŠAJE

Broj: R. 196/71.
Omiš, dana 14. 8. 1971. godine
UREDNIŠTVU HRVATSKI TJEDNIK
ZAGREB
Matica hrvatske broj 2

U Vašem listu broj 17 od 13. kolovoza 1971. godine na str. 8. u članku »TEŠKO PRODIRE NOVO...« u podnaslovu »Sukob shvaćanja, a ne generacija« u zadnjoj rečenici napisano je:

»Općinski sudac za prekršaje bio je iznenaden i u neprilici kad mu je milicija podnosila prijave protiv osoba koje su pjevale »Lijepu našu« i druge, starinske hrvatske pjesme.«

U vezi gornjeg izjaviti mi je, da Vaš suradnik Bruno Bušić nije uopće sa mnom razgovarao, nije bio u uredovnoj prostoriji Suca za prekršaje općine Omiš, a niti je imao uvid u bilo koje prijave podnesene od strane Stanice javne sigurnosti Omiš. Stoga je tamo navedeni zaključak njegov lični, a nije proizšao iz našeg razgovora kojeg nije ni bilo.

Ja sam saznao od Bekavac Ivice da je Vaš suradnik imao namjeru doći k meni, da je sa njime bio pred vratima moje uredovne prostorije, ali kako sam ja bio zauzet većim brojem stranaka u pristoriju nije ušao. Toliko Naslovu radi znanja.

NAZNANJE:
1. Predsjedniku OS Omiš,
2. Stanici javne sigurnosti Omiš
3. Sastav

SUDAC ZA PREKRŠAJE
Fabris Ante

Političari i njihova (tragična) iskustva

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
SKUPŠTINA OPĆINE OMIS
STANICA JAVNE SIGURNOSTI

Omiš, 19. kolovoza 1971. godine
UREDNIŠTVU HRVATSKI TJEDNIK
ZAGREB
Matica hrvatske broj 2

U vašem listu broj 17 od 13. kolovoza 1971. godine na strani 8. u članku »TEŠKO PRODIRE NOVO...« u podnaslovu »SUKOB SHVAĆANJA A NE GENERACIJA« u zadnjoj rečenici napisano je:

»Općinski sudac za prekršaje bio je iznenaden i u neprilici kada mu je milicija podnosila prijave protiv osoba koje su pjevale »Lijepu našu« i druge starinske hrvatske pjesme.«

Na osnovu člana 34. stava 1. Zakona o stampi i drugim oblicima informacija, a u cilju pravilnog informisanja javnosti, molimo da objavite slijedeće:

Potpisnik članka Bruno Bušić nikada nije imao uvid u sadržini prijave podnijetih sucu za prekršaje od strane ovog organa, a koje su se odnosile na pojedince zbog povrede odredbe člana 2. točke 2. Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira, a niti je nikada bilo sa kime razgovarao o sadržini ovakvih prijava.

Taj isti Bušić, trebao je znati, da je sa sadržajem prijave zbog povrede naprijed navedenih odredbi, bio upoznat društveno-politički faktor ove općine i on davao političku ocjenu i primjedbe na podnošenje prijave protiv određenih lica. Politički faktor nikad nije dao negativnu ocjenu i primjedbe da bi se prijava podnosiла i zahtjevalo prekršajni postupak protiv takvih lica. Za ovaj organ mjerodavna je ocjena društveno-političkih faktora odgovornih za sprovođenje politike na području komune, a u niukom slučaju ocjena potpisnika spomenutog članka.

Bušić Bruno, trebao je znati, da sudac za prekršaje nikad nije došao u nepriliku i bio iznenaden sa sadržajem prijave podnešenih protiv pojedinaca za pjevanje »Lijepu našu« i druge starinske hrvatske pjesme, jer prijava sa takvim sadržajem nije bilo, a što potvrđuje i sam sudac za prekršaje svojim odgovorom broj R 196/71. od 14. 8. 1971. godine, naslovu.

Bušić ni sa jednim argumentiranim detaljem ne izlazi u svom dijelu izlaganja na koje dajemo primjedbu. Na osnovu takvog stanja izvodi se jedini zaključak; da je to lični produkt njegovih misli koje ne odražavaju stvarno stanje stvari, pa je to obična izmišljotina.

Stanica javne sigurnosti Omiš
Načelnik:
Ivan Segon

Demanti »demantija«

Poštovano uredništvo!

Nakon što sam saznao da su uredništvo Hrvatskog tjednika upućena iz Omiša prosjedna pisma u kojima se nijeće, odnosno, nastoji prikriti postojanje prijava protiv osoba koje su pjevale »Lijepu našu« i druge starinske hrvatske pjesme smatram se obveznim da informaciju koju sam svojevremeno dao Vašem suradniku u vezi tih prijava upotpunim još nekim detaljima.

Ja sam svojedobno bio upoznat s prijavama protiv cijelih grupa naših mladića, koji su tobože pjevali »neprijateljske pjesme«. Gledao sam i prelistavao go-mile prijave protiv omiških momaka, a isto tako i njihove izjave u kojima svi do jednoga odbacuju tvrdnje da su pjevali »pjesme neprijateljskog sadržaja«. Sve te prijave, skupa s tadašnjim predsjednikom omladine Zlatanom Kalajdićem, imao sam pred sobom u kancelariji suca za prekršaje. Kad smo molili suca Fabriša da nam dade na uvid prijave protiv naših mladića nismo činili ništa drugo nego izvršavali svoju dužnost, jer su Omišem kolale vijeti o »šovinističkim ispadima grupa omladinaca«, o podnošenju krivičnih prijava, a nitko tada ne bijaše izvjestio o tom »političkom dogadaju« onu političku organizaciju koje su članovi ti mladi, optuženi ljudi. Stoga smo, Kalajdić i ja, kao »politički čimbenici« krenuli u potragu za istinom. Sudac Fabriš nam je u tomu pomogao i mi smo mu zahvalni. Nikada nismo kanili naš uvid u dokumentaciju o ovom »slučaju« držati tajnim. S odgovornošću s kakvom i drugi kreću u javnost, bar bi tako trebalo biti, tvrdim: u krivičnim prijavama protiv omladinaca s područja naše općine navodilo se da su pjevali »pjesme neprijateljskog sadržaja« i u najvećem broju prijave kao dokaz, navodila se »Lijepu našu«, »Ustani bane Jelačiću, te još neke pjesme kojih ne znam niti sadržaj niti naslov. Omladinci koji su saslušavani gotovo jednoglasno odbacuju tvrdnje da su pjevali bilo kakve pjesme osim Lijepe naše i Ustani bane Jelačiću. Na osnovu toga sam iznio, iznosim i iznosit ću da se hrvatska himna proglašavala pjesmom koja ima »neprijateljski sadržaj« i da su se dizale tužbe protiv onih koji su je pjevali.

Srdačno Vas pozdravlja

Ivica Bekavac

Post scriptum

Povodom pisma suca za prekršaje općine Omiš moram izjaviti:

1. Nigdje nisam napisao da sam razgovarao sa sucom za prekršaje općine Omiš.
2. Siguran sam da Omišani ne žele imati suca za prekršaje, koji ne bi bio »iznenaden i u neprilici« kad mu milicija podnosi prijave protiv osoba koje pjevaju »Lijepu našu« i druge starinske hrvatske pjesme.

Načelnika Stanice javne sigurnosti u Omišu moram upozoriti da on u dopisu omiškog suca za prekršaje pronalazi dokaze kojih tu nema. Sudac za prekršaje u svom dopisu nigdje ne tvrdi da od milicije nije dobivao prijave protiv osoba koje su pjevale »Lijepu našu« i druge starinske hrvatske pjesme. Nadam se da to nije uobičajena metoda »dokazivanja« načelnika SJS u Omišu, jer bi inače Omišani trebali biti zabrinuti zbog toga. Njih će vjerojatno zabrinjavati već i to da načelnik SJS iz Omiša nije upućen u rad svojih milicionara. Naime, iz pisma Ivice Bekavca, uglednog društvenog radnika u Omišu, nedovjedno proizlazi da je milicija podnosi prijave protiv osoba koje su pjevale »Lijepu našu« i druge starinske hrvatske pjesme.

P.P.S. o još jednom podbiokovskom »biseru«

Cetiri sveučilištarca Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu i jedan Zubni tehničar ispišeli su se pomoću konopaca na nekoliko trista-četiri stotine metara visoku biokovsku Viloviču stijenu, koja se izdiže iznad njihova sela Brela, te su na njoj načrtali hrvatski grb veličine 2,5x2,5 metra. Nakon toga su mladići otpjevali »Lijepu našu«, »Marjane, Marjane«, »Vili Velebita« i spustili se u selo, gdje su ih mještani oduševljeno dočekali. Mrmljanje nekoliko starih onemocalih unitarista nitko nije ni zamijetio. Tri dana nakon toga makarski sudac za prekršaje dobio je od SUP-a prijavu koju donosimo u cjelini, bez ikakvih izmjena:

Socijalistička republika Hrvatska

Općina Makarska

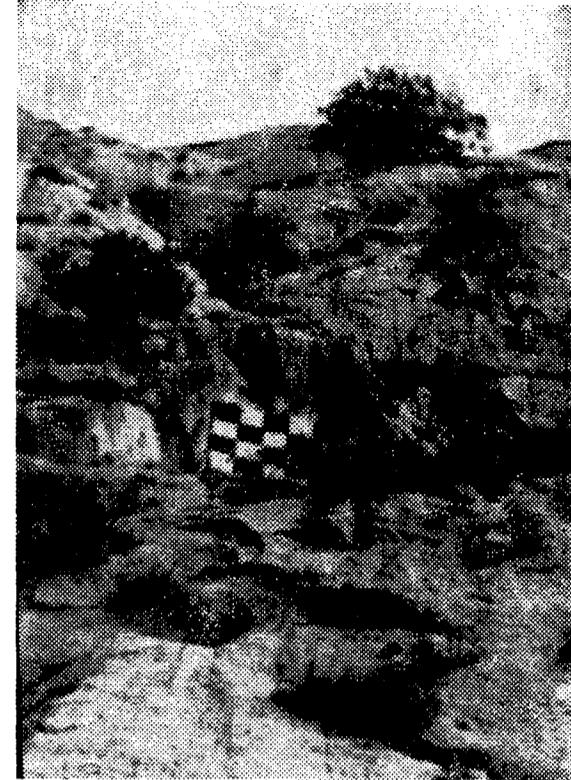
Broj:

Datum: 25. VIII. 1971.

IZVJEŠTAJ O IZVRŠENJU PREKRŠAJA

1. Sošić Božidar zv. Darko iz Brela Donji
2. Sošić Ivica sin Mije iz Brela Donji
3. Sošić Jordan sin Joze iz Brela Donji
4. Sošić Davor sin Krunoslava iz Brela Donji
5. Zdravko Pervan sin Ivana iz Čitluka

Imenovani su 22. VIII. 1971. godine (nedjelja) oko 12 sati, na mjestu zv. »Draga« iznad mjesta Donja Brela, općina Makarska, u podnožju stijena Biokovo, na

»Inkriminirano djelo« omladinaca iz Donjih Brela na Viloviču stijeni

jednoj prostranoj litici, načrtali »hrvatski grb« veličine oko 2x2 metra. Crtali su ustvari crveno-bijela polja sa uljanom bojom pomoću četkica. Skup tih polja predstavlja samo dio grba SR Hrvatske. Dakle, nedostaju propisane socijalističke oznake pa prema tome ne predstavlja nacionalne simbole današnje socijalističke i samoupravne Hrvatske, nego povijesne simbole feudalne i buržoaske Hrvatske. Iстичамо ovakvih simbola na javnim mjestima, vrijedaju se socijalistički osjećaji građana i osjećaji vezani za tekovine NOB hrvatskog naroda i naroda i narodnosti SFRJ. Smatramo da je ovo isticanje neuobičajeno, provokativno, osobito što je isticanje organizirano i grupno rađeno i na mjestu gdje se naročito ističe tj. gdje su se svojevremeno isticalice stranačke oznake i simboli kod nenarodnih režima.

Mislimo da se u konkretnom slučaju htjelo postići antisocijalističko raspoloženje građana i raspoloženje protivno bratstvu i jedinstvu kao najvećoj tekovini NOR i socijalističke revolucije.

Mnogi mještani Donjih Brela s pravom reagiraju i oni su djelo prijavili i zahtjevali gonjenje. Njihovim mišljenjem kroz izjave pridružuju se i mnogi drugi građani kao pojedinci i grupno sa ovoga područja i s područja općine Makarska, kao i mnogi prolaznici, budući da se »grb«, iako doša udaljen od magistralnog puta, veoma dobro zapaža. Na sličan slučaj u Makarskoj i pismeno je reagirao Savez boraca SO-e Makarska, a s njima se solidarisao i znatan broj građana. Ovakvim postupkom navedena lica su počinila prekršaj iz člana 2. stav 1 tač. 2. Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira. Kao svjedoci se mogu saslušati mnogi mještani kao očevići, a kao prilog dostavljamo jednu fotografiju i izjavu vlastoručno i dobrovoljno napisanu od strane suzvrsioca Sošić Ivice.

NAČELNIK:
Momčilo Janjetović, s. r.

Osvrtati se na zastrašujuću morbidnost ove prijave već je ispod ljudskog dostojarstva. Ipak, potrebno je upozoriti da je za vrijeme monarhofaističke diktature kralja Aleksandra Karađorđevića na Viloviču stijeni, gdje se sada nalazi hrvatski grb, jednoga jutra osvana načrtana hrvatska zastava. Žandari su natjerali jednoga čovjeka da se popne na stijenu i krećom prebjegi zastavu. Nakon toga sve do 22. kolovoza o. g. na Viloviču stijeni nije bilo ništa crtano. Dakle, za Momčila Janjetovića, načelnika SUP-a, hrvatska zastava je »stranačka oznaka i simbol«, a povijesni hrvatski grb »simbol feudalne i buržoaske Hrvatske« kojim se »vrijedaju socijalistički osjećaji građana«. Makarski sudac za prekršaje, Stipe Stipanović, na saslušanju je optuženim mladićima postavlja pitanja:

- Zašto su crtali grb?
- Tko je dao ideju?
- Tko je kupio boju?
- Tko je donio kist?

Prije Brijunskog plenuma g. 1966. osobe optužene zbog ovakvih i sličnih djela bile su redovito primoravane da kažu i tko su njihovi najbolji prijatelji, tko su im najomiljeniji književnici, mrtvi i živi, tko su djevojke u kojima su zaljubljeni. Poslije su i njihovi prijatelji moralni dati imena svojih prijatelja, tako se do ljeta Gospodnjega 1966. u Hrvatskoj nakupilo miličun i tri stisuća onih famoznih dosjea.

Prijeteći im zatvorom sudac za prekršaje zahtjevao je od optuženih da izbrišu grb ili da nadodaju još socijalistička obilježja: klasac, more, zvijezdu. Još ih upozorio da će morati makarskoj »Šumariji« plaćati 10.000 st. dinara dnevno sve dok grb bude na stijeni. Sudeći po tome izgleda da za neke pojedince u makarskoj »Šumariji« drevni hrvatski grb nije više ni »stranačka oznaka i simbol«, već najobičniji reklamni pano. Nakon svega ovoga ne bi nas iznenadio kad bi u zaštitu stoljetnog sivila Viloviča stijene podigao svoj glas i neki nadobudni urbanist, jedan od onih koji se inače mnogo ne trude da se sačuva urbanistički sklad hrvatskih primorskih gradova i ikonska ljepota hrvatske obale.

Prije Brijunskog plenuma sve bi to nekako i bilo razumljivo, a danas, u suverenoj državi Hrvatskoj to nas zburjuje i nagoni na stanovita razmišljanja.

Bruno Bušić

12 književnost

1.

Temeljno je slijedeće: pitanje hrvatske državnosti jest kotač zamašnjak ne samo ustrojstva povijesnoga romana u Hrvata nego i same njegove pojavnosti. Uz manje (i razumljive) ograde možemo, naime, slobodno kazati: povijesni se roman u nas Hrvata javlja baš onda kada je na dnevnom redu hrvatske svakidašnjice hrvatska državnost ili egzistencijalno dovedena u pitanje (pa joj stoga prijeti prestanak ustrojbe) ili je, pak, zlonamjerno i hotice izvrgnuta javnom ruglu i podsmijehu, te se od nje čini luda na tudićim dvorovima, odnosno domaća bludnica.

»Pitanje vlastite državnosti bitno je pitanje opstojnosti i povijesnog identiteta svakog naroda« — piše Franjo Tuđman, te odmah nastavlja: »što je od posebne važnosti za hrvatski narod koji se i u starijoj i u najnovijoj povijesti morao boriti za održanje svoje samobitnosti protiv grube sile imperialističkog zatiranja, ali i protiv pogibelji assimilacije pod okriljem različitih idejnih integralističkih teorija, što su sijale iluzije rješenja svih hrvatskih nacionalnih teoba, pa i Širih — klasnih, vjerskih, ideoleskih i međunarodnih problema« (u štivi »Stjepan Radić i hrvatska državnost«; Kritika 18/1971). Hrvatski povijesni roman (a ovde je riječ samo o romanima koji zadiru u daleku prošlost hrvatskoga naroda) bio je silan lakmus dotičnoga političkog i društvenog doba, te stoga u svom relativno kratkom životu nije trošio snage ni uzalud ni uludo.

2.

August Šenoa, utemeljitelj ne samo hrvatskoga romana (»Zlatarovo zlato«, 1871) nego i hrvatskoga povijesnog romana (»Seljačka buna«, 1877), javlja se da bi kao izuzetak potvrdio pravilo koje govori da hrvatski povijesni roman ne postoji izvan kruga pitanja i zapitanosti nad hrvatskom državnosću. Evo, name, o čemu je riječ:

Šenoino zrelo razdoblje (a Šenoa umire potkraj 1881.) jest u povijesti hrvatskog naroda vrijeme što teče od Hrvatsko-ugarske nagodbe 1867., i rakovičke katastrofe 1871. do obnove Stranke prava u hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji i Istri. Ili još odredjenije: doba u kojem nastaju dva imenovana Šenoina povijesna romana (prvi 1871., drugi 1877.) jest upravo razdoblje stvaranja moderne političke, znanstvene i kulturne Hrvatske. U tom razdoblju stabilizacija je dualističkog sistema hrvatska vlada, hrvatski Sabor, pod banovanjem Ivana Mažuranića (posebice u godinama 1873.-1875.), razvio je između ostaloga silnu i samostalu legislativnu djelatnost (između ostaloga zakoni o slobodi tiska, slobodi okupljanja, otcjepljenju škole od Crkve, potom zakoni kojima se osnivaju bolničke, znanstvene, kulturne i umjetničke institucije itd.). Marijan Če Derenčin punim pravom pisati za te zakonadavne, utemeljiteljske i neovisne hrvatske godine slijedeće: »Ako trujezničkim okom motrimo djelovanje slavenskih sabora u Austriji možemo doći do uvjerenja da su se slavenska plemena određile direktno koalicije i da nastojaće njihovo ideje na to da se svako pleme ojača, da napreduje, da svoje sile ne što širem temelju razvija« (podvukao N. F.). A kada je borbeni narodnjak Milan Makanač napao u Saboru Narodnu stranku, optuživši je da se odrekne svoje federalističke konceptije u širem okviru Monarhije, odgovorio mu je spomenuti Derenčin slijedećim riječima:

»Ako politika, koja je u ovoj zemljbi omogućila stvoriti odgovornu vladu, nezavisno sudstvo, pravu pučku školu, sveučilište, porotu, ako politika, koja je omogućila toliko zamašnji reformah u kaznenom i građanskom pravosudu, ako politika, koje je osigurala slobodu sakupljati se, slobodu izbora, ako se takova politika može krištijanskom sitnicom, onda u istini velika nu komično velika je samo ona politika, koja hoće da malen narod potezom pera ili dugim govorom u normalno doba uzdrma temeljem velikih država, da ih dapaće sruši, pa na njihovih razvalinah u njekoliko dana podigne novu državnu zgradu« (cit. prema »Povijest hrvatskoga naroda 1860-1914«, izd. ŠK, Zagreb 1968. str. 88).

Pišući dakle svoje povijesne romane, August se Šenoa mogao oglušiti o inače temeljno pitanje hrvatske državnosti. U nju, naime, tada nitko nije ozbiljnije ni dirao ni sumnjavao. (Da se podsetimo: na osnovu Hrvatsko-ugarske nagodbe resila su Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju slijedeća obilježja posebne državnosti: teritorij, granice, vlastito zakonodavstvo, vlastita uprava, hrvatski jezik u vojski. No bila je prikraćena u samostalnijem vođenju vanjske pa i unutrašnje politike te u pitanjima financija, prometa i trgovine.) Stoga Šenoa i posuze za takvom povijesnom gradom u kojemu sudbina hrvatske države i time zapitanost nad hrvatskom državnosću neće biti ujedno i pitanje dana, tj. politički aktualno. Pogledajmo redom: »U 'Kletvi' — s gradivom 14. vijeka — prikazao je napore zagrebačkih gradana da se odupru nasiljima crkvenih velikodostojnika, koji crkvenu vlast upotrebljavaju za zaštitu ličnih probitaka. Fabulu 'Zlatarova zlata', s gradom iz 16. vijeka, čini sukob između plemića i građana. U 'Seljačkoj buni' prikazan je seljački ustanci iz godine 1573. 'Diogenes' je slika razbuđenoga i ekonomski jakoga zagrebačkog malograđanstva s kraja 18. vijeka, u njegovoj borbi protiv nasilničke i pokvarene feudalne gospode« (Antun Baran). Odnosno: »Živeći u vremenu kad se u Hrvatskoj naročito gajila historija (Ivan Kukuljević, Franjo Rački), sa zadatkom da se pokaže hrvatska samostalnost i otpornost u prošlosti, Šenoa je nastojao da u svojim historijskim romanima osvijetli važnija razdoblja te prošlosti« (ibidem).

Otuda onda to da Šenoa u svom povijesnom romanu samo »osvjetjava«, da mu je zadaća romana prosvjetiteljsko-odgojna. (Ono, međutim, što je romanopisac Šenou kao aktualitet zaista šakljalo bio je problem seljaštva koji je ostajao glavnim pitanjem hrvatskoga ekonomskoga i društvenog života — A. Barac). Odatle i »analoga između prošlosti i sadašnjosti« koju on traži u povijesnom romanu, a iz koje će niknuti roman »Seljačka buna«. Ali kao Hrvat svoga vremena, pošteden problema opstojanosti i povijesnoga identiteta svoga naroda, dakle neizazvan, mogao je on posve privatno tepati:

»Stavih pripovijetku ova u 'Vijenac', no pošto me je mnogo prijatelja i znanaca nukalo da to dijelo o sebe ugleda svijet, odvajž se na to i sada je polažem na tvoje krilo, štoće dragi. Bude li ti u slast, nitko sretniji od mene, tvoja zhvalja — moja nagrada. Primi ju, štoće dragi, prijazno, pa bude li u tebe dobre volje, a u mene zdravlja, otpremi tu joj više drugarica svijet. Gradića ne fal, neće ni faliti truda. A za sada, da si mi zdravo. (iz Predgovora romanu 'Zlatarovo zlato';

odnosno frijezno mudrovati:

»Pusto hvalisanje praotaca, krvava slava prošlih vremena nije zadaća našeg historičkog romana. Prikazat valja sve grijhe, sve vrline naše minulosti, da se narod uzmogne čuvati grijeha, slijediti vrline (...) U historijskom romanu moraš analogijom između prošlosti i sadašnjosti narod dovesti do spoznaje samog sebe« (Vijenac, 1874).

Ali što se tiče s vijesti o hrvatsvu, kao temelju svake, pa tako i hrvatske državnosti (siz povijesti se vidi da je ponajčešće samo jedan narod stvarao svoju državu, tako da i narod i država nose jedno ime i to tako da ili narod dade ime državi ili država dade ime narodu — kazao bi na ovom mjestu Stjepan Radić, imat će Šenoa već 1861. godine jasnu i nezabrinjavajuću sliku:

»Centralizacija je moguća jedino kod srodnih naroda te onda biva takvim putem da se jedan s drugim stopi; ta centralizacija može biti slobodoumlna; no nesrodnii živilji ne mogu se nikad centralizirati van mačem i silovanjem, i tako to biva u Austriji. Deset godina tijerala se je ta bezumna ideja da se stvari nekakav politički narod austrijski, no nije pošla za rukom, pa i sad se jošto od toga ne odustaje. A kako je i mogla poći za rukom; gdje je austrijska prava povijesnica, o kojoj Jiskra (Karl Jiskra, jedan od voda njemačke austrijske moravske stranke, op. N. F.) veli da je tisuću godina stara? Mi je ne znamo; povijesnicu pradjedova žrtvovati toli krasnu, toli slavnu za markgrafe babenberške, to se ne može zahtijevati (...) Centralizacija pako putem germanizacije pri tolikoj svijesti narodnoj našega vijeka jest smiješna« (u članku »Gdje smo sada?«).

Od te, 1861. godine, do godina u kojima nastaju »Zlatarovo zlato« i »Seljačka buna« očistilo se, vidjemos, uvelike nebo nad Hrvatskom. Pa kada godine 1871. bude Šenoa u historičkoj pripovijetki 16. vijeka — romanu »Zlatarovo zlato«, i posegao za pitanjem hrvatske državnosti, učinit će to ne stoga da bi aluzivno, s pozicija ugroženosti, govorio zapravo o svom vremenu, već da bi usputno kazao koju, eto, i o temi tako bliskoj pokoljenjima prije i do njega:

»Ta mala zemlja, ta šaka ljudi izmučenih, istrošenih, stajaše kao gvoždeni zid na pragu kršćanskoga svijeta proti nečovjeku kao David proti Golijatu. Oj, koliko propade vrlih srđaca, ta sustale bi slaveći ih i gusle favorove. A kako? A zašto? Znaš li sveti onaj plamen koji bukti u srcu poštenjaka, znaš li što ti je koljevka, što otac, što majka, što grobovi đijedova, što djeca, što rodna ti pjesma? To ti je ono što dijete tvori divom, to je ljubav domovine. Silovani bijahu, surovi bijahu ti gvoždeni ljudi prošlih vječeva, ali kad navijesti glasna trublja: 'Eto vraka na nas!', sve skoči pod jedan stijeg i udri u ime boga za rod, za dom (...) Odavna pleše se spletke oko Hrvatske, kotar za kotarom otkida se od banske vlasti, kraj za krajem dode pod zapovijed njemačkih generala. A ban? Ban je morao slušati nadvojvodu Karla, a bansko žezlo bila Šiba u slabajoći ruki iznemogla starca. A hrvatski sabor? Hrvatski sabor bude pozvan u Zagreb da dade vojnika, novaca, pa mirna krajina. Srah popade hrvatsko plemstvo. Kamo takvim putem? Gdje je pravo, gdje li stare slobostine? Našto tudi vojvode? Zašto hrvatski novac? Da budemo samo što je Štajerska? Bez prava, bez glasa, po zapovijedi samo? Da, to se je u htjelo« (poglavlje XIII).

August Šenoa umire u prosincu 1881. U prosincu 1883. stupa na hrvatski banski prijesto Károly Khuen-Héderváry.

3.

Oba povijesna romana Eugena Kumičića plod su najmrklije razdoblja Khuenove hrvatske politike: »Urota zrinjsko-frankopanska počinje izlaziti tiskom 1892., »Kraljica Lepa ili propast kraljeva hrvatske krvii« 1902. godine. Sto ti datumi nose hrvatskoj povijesti? Baš te 1892. godine, lomni Khuen-Héderváry hrvatsku opoziciju, u njenoj posljednjoj kuli, zagrebačkoj gradskoj upravi, u kojoj su je do godine 1892. podržavali hrvatski gradanski krugovi i predstavnici važnijih domaćih poduzeća, i tako konačno uspi-

PRILOG STOTOJ OB
POVIJESNOG ROM

SUVREMEN TRADICIJA H POVIJESNO

NEDJELJKO

»Pusto hvalisanje praotaca, krvava slava prošlih vremena nije zadaća našeg historičkog romana. Pričat valja sve grijhe, sve vrline naše minulosti, da se narod uzmognje čuvati grijeha, slijediti vrline (...) U historijskom romanu moraš analogijom između prošlosti i sadašnjosti narod dovesti do spoznaje samog sebe« (Vijenac, 1874).

»Kako da bude idealnih težnja u izdruženom rukom koja joj brani i najbolje što jest? Gdje da bude mara za prvom redu mora da bude hrvatska do toga te se čudom čudimo ako kada vije: ako se usudi da zavikne) Živjeli

LJETNICI PROVOGA
IANA U HRVATA

HOST KAO HRVATSKOG ROMANA

FABRIO

ava slava prošlih vremena nije
na. Prikazat valja sve grijeha,
narod uzmogne čuvati grijeha,
AUGUST ŠENOA

inteligencijski kad je ona pod gvozdenom
manju težnju da bude bolja ne-
ka književnost i pjesmu koja u-
ka i narodna, kad smo došli
koji od činovnika zavikne (prav-
ila Hrvatska)?!...«

MILUTIN CIHLAR NEHAJEV

jeva stvoriti i solidnu ekonomsku osnovu svom režimu» (o. c. »Povijest hrvatskoga naroda«, str. 142). A godine 1902? Ne malom zaslugom tada trideset i jednogodišnjeg Stjepana Radića hrvatska opozicija ustaje iz pepela, da bi onda u Hrvatskoj stranci prava okrenula nov list naše povjesnice. Piše Antun Barac: »Dok je Šenoa, pišući uglavnom za banovanja Ivana Mažuranića, još mogao svoja opažanja iznositi mirno i staleno, Kumičić je, u doba Khuena, morao da vršne, kune i psuje« (Hrvatsko Kolo, 1950). A Miroslav Šicel: »Kumičić se ne prihvata povijesne teme da njome samo ozivi uspomene na slavnu prošlost, potvrdi i proširi u društvenim slojevima spoznaju o nacionalnom biću — kao što je to u svoje vrijeme činio Šenoa — već se te tematike prihvata u gotovo očajničkoj situaciji (sa stajališta aktivnog i borbenog pravaša) da umjetničkom obradom određene povijesne grade (jer je to jedini način koji mu je preostao) uporno i glasno dokazuje pravo Hrvata na vlastitu nacionalnost, dokazujući to primjerima iz prošlosti« (u štovi »Povijesni romani Eugena Kumičića«).

Odatle onda roman »Kralica Lepa«, »epopeja propasti hrvatske državne samostalnosti« (M. Šicel, ibidem), roman koji će obuhvatiti razdoblje od 1075. do 1102. godine; odatle onda i još glasovitija »Urota zrinsko-frankopanska«, knjiga o tragediji dviju plemenitaških hrvatskih obitelji XVII. stoljeća, a tim romanom zapravo i započinje kult Zrinskih i Frankopana u Hrvatu. Piše Barac i slijedeće: »Jedan od stranačkih pristaša Kumičićevih pisao je u »Hrvatskoj smotri« članak s natpisom: »Urota je u srcu hrvatskoga naroda«, i rekao je istinu. Prikazivanje »Petra Zrinjskog« (Kumičićeve »istorijske drame i pet činova« iz 1901. godine, op. N. F.) u zagrebačkom kazalištu značilo je slavlje kakvo niti jedan hrvatski pisac prije toga nije doživio. Milivoj Dežman, predstnik hrvatskih modernista, isporedio je značenje »Kraljice Lepa« sa značenjem dobivenog bitke« (ibidem).

Bez obzira na kreativni domet Kumičićevih romana (o čemu ovom zgodom, dakako, i nije riječ), upravo je on modni kreator povijesnoga romana u Hrvata. On će, naime, njemu otkriti i utemeljiti svrhu (zapitanost nad stanjem hrvatske državnosti) i pronaći odgovaraće ruho (monumentalne teme iz hrvatske povjesnice).

4.

O »Hrvatima asimilantima, Hrvatima koji niječu sebe, Hrvatima koji odbacuju svoj hrvatski identitet, Hrvatima duhovno i moralno koloniziranim, iznutra dezintegriranim«, o »pogibelji koja je postala stvarna tek onda kad su sami Hrvati, mnogi, počeli misliti da im hrvatska država nije više potrebna«, o tipu Hrvata koji su »svojevoljni isključenici iz vlastitog moralnog i kulturnog nacionalnog sklopa, o tipu asimilanta koji nemaju snage prihvatići svoj identitet pa se zato rastapaju u drugoj naciji ili u mistifikaciji »nadnacionalnog« mita« — o njima a te »lepirice bez glave« nazvat će Ksaver Šandor Đalski još i »strahotnim sovama«, »zlokobnim ēukovima«, »prozdrljivim parcovima«, »škodljivim miševima«, »otrovnim škorpionima« — uglavnom noćnim svijetom — o njima, dakle, pisala je nedavno Smiljana Rendić u britkom štivu »Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporoda« (Kritika, 18/1971).

Roman Ksavera Šandora Đalskog »U noći — roman koji nemamo pravo proglašiti povijesnim, jer je tiskan 1886. godine, a nadnosi se nad njemu blisku Hrvatsku. Hrvatsku sredine poslijenagodbenjačkog doba — taj roman, dakle, i nije drugo nego umjetnina koja trijezno i politički hrabro uočava i crta tipove i metode hrvatskoga autokratizma i balstva: »Uzeli mu najprije vjeru u sve, ubili mu ljubav za ljepotu i znanost, naučili ga mrziti sve ono što i neprijatelji hrvatski mrze... Najžalosnije je uza to da nije on sam — nego ih Hrvatska ima u svakom kutu — ovih izgubljenih Kačića« (završno poglavje).

Žaoka je piščeva to ubitačnija kad se zna da je podnaslov romana: »S v a g d a š n j a povijest iz hrvatskoga života! Uostalom, nije li sam zapisao: »U romanu »U noći« želio sam da pokažem na kakve je žalosne i pogubne putove uđarila naša mladež poslije 1870., a da nisam slabu studiju učinio, dao mi je život oko mene potpun dokaz. Moj zadnji kapitol romana još se nije u tiskari osušio na papiru, kad se je u zbilji upravo onačo nešto desilo kako sam ja bio napisao« (iz štiva »Za moj životopis«).

5.

Godine 1896. tiska Milutin Cihlar Nehajev članak »Zadača hrvatske mladeži u književnosti«, u kojemu između ostalog čitamo i slijedeće:

»Promijenile su se političke prilike. Doba oduševljenja, kad je na čelu zemlje stajao »ban pučanin« i proslavljeni pjesnik, zamijenila je postepeno doba potištenosti nijemoga — rekao bih — otaja. Kako da bude idealnih težnja u inteligenciji kad je ona pod gvozdenom rukom koja joj brani i najmanju težnju da bude bolja nego jest? Gdje da bude mala za književnost i pjesmu koja u prvom redu mora da bude hrvatska i narodna kad smo došli do toga te se čudimo ako koji od činovnika zavikne (pravije: ako se usudi da zavikne) »Zivila Hrvatska«?!...« (istakao M. C. N.).

Što se to u razdoblju od 1912. do 1918. (kada imamo prvo, Narorovo, svjedočanstvo o ideji Nehajevljevoj da napiše roman »Vuci«) događalo s Milutinom Cihlarem te se on tada vladao suprotno životnim interesima hrvatskoga naroda — to nije stvar prosudbe ovoga članka. To je umnogome tajnovito mjesto, i Miroslav se Vaupotić tek okružnu pišće u povodu M. C. Nehajeva: »Svakj dobar pisac protivurčna je ličnost ne samo bio loškom polifonom urođenošću svestranog talenta, već i uklapanjem u slojevite i složene tokove i strujanja svoje epohe« (Iz »Nekoliko varijacija na temu: Nehajev«).

Pa ako je istina da ključe zrela uma drže u rukama godine djetinjstva i mladičstva, onda predsmrtnu preobrazbu Nehajevljevu treba dijelom vezati uz doba i ugodaj uokolo onoga spomenutoga, davnoga članka iz 1896. godine u kojem se upravo on usudio zaviknuti »Zivila Hrvatska«, to jest zapitati se nad pitanjem Hrvata i Hrvatske.

U svojim sjećanjima na brata Milutina Vatroslav Cihlar piše i slijedeće:

»U narodnom i kulturnom pogledu Kraljevica je bila među prvim mjestima na Hrvatskom primorju. Njegovi roditelji redovno su boravili preko ljeta u Kraljevici, u staroj kući brodovlašnika Martina Polića koji je bio otac njegove majke. Ta staru Polićevu kuću valjda je jedno od najznačajnijih ognjišta svih narodnih i kulturnih akcija na Primorju već od ilirske pokrete (...) U onoj staroj Polićevu kući, što sam je prije opisao, nalazila se velika hrvatska zastava, što je bila dizana na stijeg kod svih važnijih narodnih zgoda, vijući se gore od tavaanskog prozora do prizemlja. Vijala se i burne godine 1903. U ljeti iste godine vraćao se Milutin Nehajev iz kemijskih nauka, napisavši disertaciju koja je ušla i u analu bečke Akademije. U kući je bilo veliko slavlje, njegov otac dao je izvjesiti zastavu u čast njegova dolaska. I opet je bila »sva kuća vesela«, kako on piše u jednom pismu. U taj čas Milutin Nehajev već je književnik od imena (u štovi »Između Malih i Velikih vrata«).

Povratak Nehajevljev kultu hrvatstva nazočan je 1923. godine u »Nekrologu Miljanu Ogrizoviću«, završetak kojega i navodimo i to ne bez razloga: »Ta naša Siena i naš Gent, taj Senj Krste Frankopana i Silvija Kranjčevića dostojan je ne samo sinovske ljubavi moje, koji imam češko ime, ali pseudonim Nehaja senjskog, nego i prilježnog studija svih onih koji ljube i traže duboke oznake Hrvatstva.«

A kako baš u to vrijeme Nehajev radi na romanu »Vuci«, kojemu je Senj Krste Frankopana jedan od ključnih motiva (»Nikad, niodijeka neće Frankopani snositi mirno da im je od kršćana oteč Senj. Senj je krvava rana, moja rana« — veli doslovce Krsto; II 4), — to autorovu misao o užljubljenju i studijem pronadenoj »dubokoj oznaci hrvatstva« možemo mirne duše protegnuti na roman »Vuci«, tiskan »podnaslovom: »O četiristotinjak obiljetnici smrti Krste Frankopana, kneza krčkoga, senjskog i modruškog (27. IX. 1527. — 27. IX. 1927)«. »Vuci« tu oznaku zaista i zaslужuju.

A u potvrdu teze da je to djelo (i opet) odgovor jednoga pisca na njemu suvremena zbivanja koja hrvatsku nacionalnu, povijesnu i kulturnu posebnost i opet dovode u pitanje, navedimo ovdje dio autorove »Priopomene« uz samo djelo, u kojoj čitamo i slijedeće:

»Ljubaznošću 'Maticice hrvatske' možemo, iza stranica koje ipak nigdje nisu puki plod mašte, na ovom mjestu sakupiti najvažnije dokumente o Bernardinu i Krsti, o velikoj epohi njihove Hrvatske koja je onda bila jezicac na vagni u strahovitoj lomljavi vijeka. Udes je tragican — ali može da uči i raduje pokoljenja. U borbi kraljeva i cesareva, u sukobima koji su odlučivali sudbinom Evrope, da, sudbinom čovječanstva — Hrvati su imali udio važan, priznat, odlučujući; imali su prosvjetu, pitomo razvijenu unatoč svim nevoljama 'kršćanskog predzida', imali ponos drevnog i samosvojnog kraljevstva, imali dodira i veze sa svim pokretima civilizacije. Težak je jezik i mučan pravopis dokumenata koje prilaže — ali njihov se studij naplaćuje: iz ove sačuvane i za vječko nerazorive istine smijemo da erpimo i utjeru i nadu za svu našu narodnu borbu. 'Vuci' neka u obliku umjetničkog pokaza što smo i kakvi smo bili negda mi Hrvati — ovi 'Prilozi' neka potvrdje da naša narodna snaga i veličina ima svjedočanstva kojih ni ma kako tužna sadašnjost pomračiti ne može.«

O toj — po hrvatsku »narodnu snagu i veličinu« — »tužnoj sadašnjosti« o kojoj implice zbori Milutin Cihlar Nehajev u »Priopomene« romanu »Vuci« iz siječnja 1928. godine — piše je u najnovije doba iscrpno povjesnik Franjo Tuđman u raspravi pod naslovom »Zaoštrevanje sukoba i pokušaj na godbe između pobornika centralizma i federalizma u Kraljevini SHS (1924—1927)« (Forum, 6/1971), raspravi u kojoj autor niže i tumači događaje što su se zbili od podjele Kraljevine SHS godine 1924. na 33 oblasti i ulaska Radićeve HRSS u parlamentarnu borbu (da se spasi što se spasiti dade) pa do godine 1927., kada Radićeva HSS izlazi iz vlade, a sam Radić »doživljjava potpuno razočaranje u svom pokušaju da sporazumom s radijalima i svojim sudjelovanjem u vlasti utječe na promjenu državne politike radi poboljšanja položaja hrvatskoga naroda« (ibidem).

Vratimo li stoga povijesni roman »Vuci« u doba u kojemu je i zbog kojega je nastao, zazučat će piščeve riječi — kojima je roman u javnosti najavio — to suvremenije i politički aktualnije: »Borbe Frankopana jesu borbe velikog feuda protiv apsolutizma kraljeva, ali su u isti mah duboko prožete osjećajem posebnog nacionalnog interesa. Krsto piše i osjeća hrvatski, njegovi su službenici djeca domaćeg kraja, on je najjači reprezentant hrvatske državnosti u to doba. Njegova je misao potpuna suverenost« (cit. prema Jutarnjem listu od 9. I 1927.).

Na taj je način hrvatski povijesni roman još jednom ispunio dug prema svom narodu, i konačno, prema sudbini i moralnoj čistoći.

Kolovoza 1971.

14 jezik i književnost

Hrvatski jezik

NARAŠTAJI I JEZIK

(U povodu jezičnih napomena
koje stižu uredništvu)

Danas je općepoznata činjenica da se jezik mijenja, a lingvistika je utvrdila da su promjene povezane s naraštajima. Mladi naraštaj lakše preuzima nove jezične crte i kad dođe do javne riječi, do javnoga priznanja dolaze i novine koje on donosi. Starije jezične crte žive dok žive i stariji naraštaji i onda obično nestaju s njima. To se zbića većinom neprimjetno i sukoba među naraštajima zbog toga obično nema ili nije velik ako ga ima.

U nas se danas zbiva jedna pojava zanimljiva i za opću lingvistiku. Zbog nastojanja da se prevlada unitaristička struja i otklone njezine posljedice u našem se jeziku mladi naraštaji okreću jeziku djedova nastojeći da ožive ono što je bilo potisnuto unitarističkom silom a ne jezičnim razvojem. I tako su se djedovi i unuci našli na istoj silnici: i jedni i drugi teže da hrvatskome jeziku daju lik kakav bi imao da nije bilo unitarističkoga djelovanja. Djedovi u tome imaju očitu prednost: oni znaju kakav je bio jezik njihove mladosti, jezik njihova školovanja, a mladi se do toga znanja moraju probijati s teškom mukom, s velikom vjerljivošću da neće oživjeti sve što bi oživjeti trebalo. Velika je dakle pomoć starijega naraštaja kad upozorava mladi na izvorne crte hrvatskoga književnog jezika. Često je to ugodna pomoć jer su mladi pripravniji da prime savjete starijih, savjete koji bi u drugačijim prilikama izazivali sukobe ili bar podsmjeh. (Moram reći da s posebnim zanimanjem čitam pisma s takvim savjetima jer mnoga od njih proširuju znanje, a gotovo je svako povod kojeg vrijedno spoznati). Neočekivan sklad među starijim i mladim naraštajima i velika podudarnost u njihovim nastojanjima.

Pa ipak, idila nije potpuna jer ima i nekih opreka.

Jezike se razvija i mi taj razvoj ne možemo zaustaviti i kad bi korisno bilo. Pokušavali mi to ili samo željni, na jezik se 1913. ne možemo više vratiti. U hrvatskom su se književnom jeziku otada zbole neke promjene koje ne dopuštaju povratak, čak se ni unitaristički utjecaj ne može u potpunosti ukloniti (katkada ga nije korisno uklanjanati ni onda kad se može). Budemo li toga svjesni, izbjegićemo mnoge nesporazume. Primjera za to bilo je već u uredničkim odgovorima i u mojim člancima, a bit će dobro da to osvijetlimo još kojim primjerom.

Ne znam koliko godina ima I. Perčić, ali po svemu sudeći pripada starijem naraštaju. Ima potpuno pravo kad kaže: »... pisac članka piše 'tematskih izložbi', mjesto ispravnog izložaba, jer koliko se sjećam u školi sam u hrvatskom jeziku učio da se kaže izložaba, lutaka, olovaka, primjedaba, vataru, ili vatrā, a ne izložbi, lutki, olovki, primjedbi, vatri, kao što se piše u Vašem listu, i kao što se danas piše u novinstvu, te govori na radiju i televiziji. Odakle nastavak -i u genitivu množine kad može postojati samo -a, osim iznimaka npr. ljudi.«

Posljednja je rečenica preoštra, to više što i sam uviđa da ne možemo bez nastavka -i (iako imenica ljudi nije iste kategorije), ali ima pravo kad je izbor moguć. Tada prednost valja dati nastavku -a, kako se preporučuje u Gramatici BHZ: »Običniji su oblici: pripovjedaka nego pripovjetki, sabalja nego sabli, tačka nego tački, vataru nego vatri...« (V. izd, str. 70). Ruski lingvist V. Gudkov proučavao je taj padje na djelima hrvatskih i srpskih pisaca i došao do zaključka da je -a karakteristični za hrvatske pise, a -i za srpske.

Ali I. Perčić nema potpuno pravo kad piše: »Nadalje na strani 23. (10. br HT) objavili ste članak pod naslovom 'Sve veća prisutnost Matice u zadarskoj sredini'. Riječ prisutnost je srpska, a hrvatski se kaže nazočnost. Prisutstvovati se hrvatski kaže pribivati, u čemu se danas mnogo grijesi.«

1924. Tomo Maretic u svom Jezičnom savjetniku piše: »prisutstvovati, anwesen sein, iz rus. prisutstvovat«; prema ruskoj imenici prisutstvje načinjena je u nas imenica prisutnost, Anwesenheit i zajedno s njom pridjev prisutan, anwesend; sve su te riječi zališne, kad možemo reći: nazočan, nazočnost, biti nazočan.« Onda Tome Mareticu ne poslušasmo i riječi se nazočan, nazočnost gotovo sasvim izgubile. Danas se vraćaju, i treba im dati prednost, ali ne valja zato progonti prisutan, prisutnost, prisutstvovati jer snažnih razloga za to nemamo, drugo je npr. s riječu prisustvo koja zaista nije hrvatska. Pribivati je napravljeno prema latinskom adresu i taj glagol nije nikada bio u općoj hrvatskoj upotrebi pa nije vjerojatno da bi to mogao postati sada, pogotovo kad je mjesto: jest li prisutstvovao sastanku, jeste li pribivali misi, dovoljno samo biti: jesli bi bio na sastanku, jeste li bili na misi.

Sasvim je drugačije kad prigovora zbog riječi izuzetno: »U HT broj 10 objavili ste članak pod naslovom 'Izuzetno vrijedno djelo'. Ova riječ izuzetno je u posljednje vrijeme zarazila novinstvo, radio i televiziju. Hrvatski se kaže iznimno a ne izuzetno, iznimka, a ne izuzetan, izniman, a ne izuzetan. itd Molim vas izvolite tu hrvatsku riječ vratiti hrvatskom jeziku.«

Već 1913. u Rožićevim Barbarizmima (treće izdanje) čitamo: »iznimka je arhaizam; danas velimo izuzetak.« Nije lako danas utvrditi koliko je onda Rožić imao pravo, ali sudbina glagola sa -nimeti pokazuje da su riječi od te osnove postale arhaizmi normalnim jezičnim razvojem. Mjesto iznimiti, odnimiti, podnimiti, snimiti hrvatski je danas normalno izuzeti, oduzeti, poduzeti, skinuti, a po tome je izuzetak, izuzetan izuzetno, izuzetnost. Zanimljiv je posljednji glagol koji danas znači 'fotografirati', a odatile i snimatelj. Spasio se zbog poseboga značenja koje je dobio. Budući da iznimiti nije dobio koje posebno značenje, normalnoj upotrebi nije potreban, pa je jasno zašto se izgubio i zašto su za njim pošle i izvedenice od njega. Da nije posebnih prilika u kojima se naš jezik danas nalazi, ovakva se pitanja ne bi ni postavljala. Ali uvezši u obzir i njih, najviše je što možemo učiniti jest: odluku u izboru prepustiti piscima na volju. Progoniti riječi izuzetan, izuzetno, bilo bi pogrešno.

Stjepan Babić

IBRAHIM IBN KAJAN

Posveta

mehmedaliji maku dizdaru,
na vijest o preseljenju njegovu
u zemlju dobru

Ahiret očekuje dušu Mehmedalijinu;
to se golub premeće u rujni mak
na zapadu —
Bože,
zrno otrova sada je kriknulo;
Samac samlji biva
u rujnoj muklini
srpanjskih stećaka
To, zemljaci su samo
što se susreću
u mrklini
Bože, neka se otvore željezna vrata!
Hipom, ruke njegove
rišu
zadnje znakove
po zraku:
slovo
plno
smrti

Mostar — Zagreb, 15—23. srpnja 71.

Vojarne, tu su

To smrt je legla u tvoje krilo
pobožno. (Oboje, neuteto, smjerno
kroče dublje).
Ne, nije podzemlje urliknulo
nije munja iz srca željeza —
to se samo raspršilo
tvoje sitno bilo.

Uzaludno sad je novi korak izmislići.
Vojarne tu su: oko silne glave
oko vrata labudova —
Täču te vjerno mlada gospoda ubojava
slijedom tvrdih slova

Gospodaru moj! Tko će izdržati —
Sol mi treba ustima
Sitanj lokvanj očima

★ ★ ★

pala je
veoma gusta noć

samo se bijeli moj put
jangija moja
urečena

to kušnja slazi
među stopala
goničima;
to cvjetje
žuri
ispred ognja
svoga grada
Mostar, 15. srpnja 71.

NACIONALNI GLUPAN

Ne ljuti se prijatelju moj,
ja ovo ne govorim tebi,
već nekadašnjem sebi.

Nazvao sam ga glupanom da bih ga poštadio težeg izraza. Znam da mi za takav blagi naziv neće biti zahvalan. Dakle, uvrstio sam ga negdje u sredinu, između najtežeg naziva izdaje s jedne, i običnog glupana s druge strane. Eto zbog čega sam ga nazvao nacionalnim glupanom. A i po samome poslu koji obavlja mogao bih ga svrstati u sredinu. Nešto između vlastodršca s jedne, i naroda kojemu pripada s druge strane. Znači: izvršilac. Bezlični izvršilac tuđe volje.

Nazvao sam ga tako zbog riječi koje sam od njega čuo. Jer kad takav (neki) čovjek zataji svoju domovinu, za njega se — najblaže rečeno — može reći da je nacionalni glupan: a kad je ta domovina takva da je dostojno izražena u stihovima himne »Lijepe naše domovine«, za koju je Maksim Gorki osjetio potrebu da je prevede na svoj materinski jezik, onda je taj (neki) čovjek dva puta nacionalni glupan. Kad taj (neki) i tako dalje i tako dalje ... Jer, kad taj (neki) čovjek u razgo-

voru o najtragičnijem problemu svojega naroda, za pola milijunsku brojku Hrvata na radu u tuđini kaže neka bježe kad im se hoće, onda je i oviše blag izraz nazvati ga nacionalnim glupanom. Pa kad taj (neki) čovjek te riječi ne zna (ili neće) da izrazi na svojem materinskom jeziku, nego kaže »nek' begaju kad im se hoće«, onda je izraz nacionalni glupan pogotovo prelag. I kad su te riječi »nek' begaju kad im se hoće« izgovorene tako jednostavno kao da se radi o nekoj beznačajnoj sitnici, a ne o narodnoj tragediji, onda je teško naći izraz kojim bi se takav (neki) čovjek okarakterizirao. Kad taj (neki) čovjek još ima i dijete na studijama, koje je tako odgojio da ne zna redoslijed bojâ svoje nacionalne zastave, što onda to dijete može učiniti nego da i ono napusti svoju domovinu: »nek' begaju kad im se hoće«. Pa kad se te riječi: »nek' begaju kad im se hoće« izgovorene u kolijevci naše državnosti između Solina i Bijača, u sjeni starih zidova naših predaka, onda je pre malo kad se za takvog (nekog) čovjeka kaže da je stotinu puta nacionalni glupan. I ne samo glupan.

Mate Beretin

»Narodna književnost«, govorio je Goethe Eckermannu »ne znači više mnogo, primiče se vijek svjetske književnosti, i sad mora svatko pomoći, da ubrza njegov dolazak.«

Uzvrsi historijski, Goetheovo proročstvo — do kraja potvrđeno praksom evropskih književnosti u 19. stoljeću — zrelo je i dovršeno iskustvo prosvjetiteljstva, i ono ispunja očekivanja koja je optimizam najvećih duhova tih vremena postavljao književnosti u zadatak. U stvari, to Goetheovo proročstvo ni danas nije izgubilo ništa od svoje vrijednosti, pogotovo s obzirom na praktički aspekt književnog događanja i literarnog života: i danas rado govorimo i mnogo činimo u smislu međusobnog prožimanja literatura, u smislu stvaranja jedne internacionalne književne zajednice, u kojoj će svaka književnost općem mozaiku pridonijeti ono što je u njoj najlepše i najznačajnije. Uistinu, i ovišće često, kao po nekom pravilu društvene ophodnje, nekog pisca smatramo »dobrim« i držimo ga za značajnog koliko po autohtonosti njegova djela toliko i po njegovoj uklopljenosti u tzv. svjetsku književnost. Isto tako, neku nacionalnu književnost smatramo svjetski značajnom onda, kad ona doživljuje brojne prijevode, kad ona postaje tzv. svojina čovječanstva, kad se naširoko govor o njezinu duhu, o njezinu stilu i o njezinim piscima; kad ta nacionalna književnost, kako se veli, prerasta svoje nacionalne okvire, okvire svoje domovine i duhovnog zavičaja.

Što je uistinu »vijek svjetske književnosti«?

Imajući pred sobom apstraktan pojам svijeta, ona se u taj svijet prividno »uklapa«. Svjesna svoje jezične ograničenosti, ona želi ući i u druge jezike, želi biti prevođena. Znajući da je vrlo često okosnica narodnog života — to jest zalog njegova kulturnog, političkog, pa i pukog vitalnog održanja — književnost malog naroda nastoji probiti zadane granice vlastita jezika; želi izaći iz svoga kulturnog kruga i duhovno sudjelovati u »općem književnom događanju«. Dotle otprikljike dopire praktička analiza činjeničnog stanja, dotle je, čini se, moguće ići u posluhu prema genijalnoj Goetheovoj anticipaciji.

Međutim, upitamo li se što je to uistinu »vijek svjetske književnosti«, što je ta »opća književnost«, to geoteovsko »jedinstvo u različitosti«, što je, dakle, sav taj materijal za apstraktnu komparativističku obradu, tada stvari ne stoje nimalo jasno niti s obzirom na književnost maloga naroda, a niti za svjetsku književnost u njezinu najširem duhovnom horizontu.

Valja odmah reći, naime, da je i Goetheov pojам svjetske književnosti determiniran njegovim svjetonazorom, njegovom filozofskom vjerom, i da je ta vjera svoj najviši humani smisao našla u gotovo zakonitu brisanju pojedinosti, pa i u brišanju jednog od najdragocjenijih oblika ljudskog izražavanja. Ukočeni pojam supstancije, preuzet od Spinoze, Goethe je duhovna i povjesna osnova, i svaka pojedinačna pojava ima se sretno utopiti u njoj kao u svome najvišem zrcalu. Beskrajno. Jedno — panteističko Deus sive natura — priziva u svoj nenarušeni objektivizam bića, stvari i pojave, čineći ih savršenima i tako najviše živima onda kad se s tim beskrajnim Jednim najdubjije stope, kad se s njime sjedine u beskrajni život.

Devetnaesto stoljeće, potreseno revolucionama i iznašćima, razočarano u svojim rezultatima i uronjeno u svoj mal du siče, težilo je za Goetheovim idealom kao za najvišom slikom koje više nepovratno nema, idealom koji se u svojoj posvemašnjoj čistoti neće ispuniti ali kojemu, eto, nepestance valja težiti. Književnosti — i takozvane »velike« i takozvane »male« — u različitim se koncepcijama i zahvatima komparativnih istraživanja shvaćalo kao neprestano prožimanje, međudjelovanje i sjeđinjavanje — pri čemu je važno bilo prenošenje iz jedne književnosti u drugu: ideja, mitova, stilova, oblika, osobnih iskustava pisaca i njihovih praktičkih realizacija itd. itd.

Imperativ književnog opstanka: uklopiti se.

Književnosti malih naroda na taj su se način nužno slijevale u velike

Takozvane »velike« i takozvane »male« književnosti

Goetheovo načelo i svijet suvremene književnosti

Danas se ne radi o uklapanju neke male literature u svijet nego o prizivanju toga svijeta u jezik dotične literature.

struje značajnih ideja, koje su ih izjednačavale. Bilo je to vrijeme vjerovanja u najviše dosegne univerzalističkih koncepcija, kojima je mnogo pridonjio rastući kozmopolitizam. Nivelacija, kao rezultat, nije značila samo znanstveni uspjeh: ona je na razmeđu 19. i 20. stoljeća bila najširi horizont stanovitog prilično naivnog svjetskog optimizma (tolikо karakterističnog za svaku nadolazeće apokaliptičko vrijeme, a ono je došlo i prije nego je itko mogao slutiti!). I dok su se na primjer za prvenstvo u historijskom nastanku fomantizma ravno-pravno borile francuska, pa engleska pa njemačka književnost — pomirivši svoje zahtjeve nekako tako da se proglašilo kako postoji francuski, engleski i njemački romantizam — za književnosti malih naroda važna je bila »hvalevrijedna« kvalifikacija po kojoj su one tim kvalitetnije što se

više uklapaju u najviše težnje spomenutih stranih romantizama. Uklopiti se, to je bio imperativ književnog opstanka na svjetskoj pozornici; biti »u svijetu na način uklopjenosti, jedino je to značilo biti duhovan i istinski moderan. Pisci malih naroda oponašali su moderne, što je najčešće značilo prošjećne pise u velikoj stranoj struci. Govorimo li na primjer o hrvatskoj književnosti u doba romantizma, Vrazu je uzorom bio Bé-ranger a ne Hugo, Preradović češki pjesnik Karel Hynek Mácha a ne Heine ili Lenau, Mažuranić pak klasički pjesnici, zatim Ariosto, Alfieri, Monti i Castelli a ne, recimo, Leopardi; Šenoi, konačno — a Šenoi je dobro znao francuski — uzorom su bili drugorazredni njemački pjesnici a ne, recimo, Nerval, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud.

Književnost malih naroda vraća se svom ishodištu.

Važno je bilo docići modu, opću struju, kodificirani literarni standard, a ne vrhunce pjesničke refleksije, koji zakonitim odvraćanjem od lica svijeta problematiziraju vrijeme toga svijeta, vlastiti svijet. Duhovne djelatnosti poimalo se, dakle, u njihovoj statici, u njihovoj niveleranoj ravnini. I to je, na stanovitom stupnju, donjelo mnogo kulturnih i civilizatornih koristi, ali nije uputilo najvišem obzoru samog povijesnog razdoblja.

Ovdje treba uvesti jedan aksiom klasične komparativistike, po kojem književnosti dvadesetoga stoljeća nije moguće proučavati niti po rodovima i vrstama, niti po prenošenim i primarnim idejama, mitovima i načinima osjećanja — koji su u novoj zbilji našega vremena prestali biti pouzdanim vodičima istraživanja — već je književnosti 20. stoljeća moguće istraživati samo po krugovima problema što ih književna djela u ovom ili onom obliku iznose i raznoliko tretiraju. I kao što su ti krugovi problema nastali kao izmijenjeni egzistencijalni uvjeti čovjeka, naroda, svijeta, ljudskog duha uostalom, tako su i oni sami izmijenili epistemologiski značaj literarnih istraživanja, onih koja su nastala poslije spoznaje o duhovnoj zajednici u okvirima goetheovske »svjetske književnosti«. Istraživanje utjecaja, refleksa stitičkih formi i definiranih programa, takvo je istraživanje sve više nestajalo pred novim pitanjima, te je i ono samo moralo se dovesti u pitanje. Stvarnost svijeta bila je i oviše jaka za znanstvenički objektivizam i za shvaćanje književnosti kao objekta tog objektivizma. Nadrealizam, ekspresionizam, futurizam, egzistencijalizam više nisu bili samo pravci književnosti i estetski kanoni — kojima je valjalo istražiti početke, poticaje, utjecaje i sudbinu — već im je u osnovi ležalo pitanje o dubinskim slojevima čovjekove psihe, odnosno o njegovu ukorijenjenu zlu, odnosno o njegovoj budućnosti, odnosno o njegovoj povijesnoj i ljudskoj ugroženosti, o bačenosti i življenu za smrt.

Književnosti manjih i posve malih naroda zbog toga više nisu mogle biti veća ili manja statička grana koja se gubi u pogledu na opće i sveobuhvatno veliko stablo, već su morale biti zrela grana koja živi, koja se na zapanjujući način povećava, lista, eva-te, i donosi zrele plodove; panorama suvremenih literatura u to će nas lako i brzo uvjeriti.

* * *

Vratimo se, međutim, osnovnom tijeku našega izlaganja. Problemi našega stoljeća jesu problemi prvenstveno povijesnog opstanka i osobne egzistencije. Pri tom nije dovoljno reći, kako je književno stvaranje samo prožeto tim problemima. Jer ono samo, književno stvaranje, jest problem osobne egzistencije i problem povijesnog opstanka. I upravo stoga ono i danas sve više postaje osobni piščev jezik, u kojemu se mišljenje i osjećanje egzistencije najzrelije ušpostavlja.

Jezik, a on je bit literature svakoga naroda — jest mjesto na kojemu se pojavljuje onaj tajanstveni događaj egzistencije pisca, po tome i egzistencije njegova naroda i njegova zavičaja, po tome i egzistencije svijeta kao cjeline ljudskih odnosa. U tom jeziku, u jeziku pojedinog pisca, u njegovu individualnom zahvatu u naslijedeni mu jezik, začinje se ono što iz svijeta prema pojedinom čovjekovom opstanku najduhovnije zrači, i taj će jezik biti to duhovniji što on više u sebe, a za svoju vlastitu problemsku puninu, bude prizivao svijet.

Ako je potrebno rezimirati, moglo bi se reći, kako se danas bitno ne radi o uklapanju neke male literature u svijet, već da se u biti daleko više radi o prizivanju toga svijeta u jezik dotične literature; radi se o uklapanju svijeta i čitavog opsega njegovih problema u pojedinačno piščev djelo, a po tome i u veći broj djela same nacionalne književnosti. Kada bismo — s obzirom na sve dosad rečeno — ponovno prišli Goetheovu načelu, tada bi ono, po mojoj slobodnoj interpretaciji, možda moglo glasiti:

Budući da je vijek u kojemu živimo vijek svjetske književnosti, narodne književnosti znaće sve više i više, i, sad svatko mora pripomoći, da ubrza njihov dolazak i razvoj.

Ante Stamać

16 nove knjige

RAZGOVOR S NAKLADNIKOM

KAD PROFESORI POSTANU RENTABILNI

SLAVKO GOLDSTEIN: »LIBER« JE ROĐEN NA PLODНОМ ТЛУ SA ZAHVALNOM MISIJOM DA BУДЕ AGILNI PRENOSNIK NAGOMILANIХ ZNANJA I IDEJA IZ JEDNOГ USKOГA KRUGA U ŠIRI NACIONALNI MEDIJ.

HT: Upravo se navršava godina dana otkad se u knjižarama pojavila prva »Liberova« knjiga — pretisak kompletih triju godišta prvog hrvatskog književnog časopisa »Danica ilirske«. Od tada do danas vaše je poduzeće izdalo još desetak naslova, što u našim nakladničkim prilikama nije ni mnogo ni malo, no za razliku od većine drugih nakladnika za vaša se izdanja može reći da su sva ili bar gotovo sva imala mnogo zapaženih odjeka u našoj javnosti i da su sva, bez izuzetka, značajna za hrvatsku kulturu. Odakle takva orientacija jednom sasvim mlađom nakladniku, u prilikama kad kulturnoj djelatnosti ne cvatu komercijalne ruže i kad je navodno krajnje teško ili čak nemoguće s knjigama od kulturne vrijednosti praviti dobre poslove?

Ostvarenje ideja nekad izrečenih samo u razgovoru

Goldstein: Orientacija potječe od našeg osnivača — Instituta za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Odnos između »Libera« i Instituta — temeljen na skladnoj i prijateljskoj suradnji, a pravno oblikovan u obliku dugoročnog ugovora — danas je takav da od »Libera« čini poduzeće s obilježjima koja izlaze izvan dosad uobičajenih. Uprava Instituta ujedno obavlja funkciju izdavačkog savjeta i uredničkog kolegija »Libera«. To je tijelo takvih stručnih i radnih kvaliteta da, govoreći o »Liberovim« uspjesima, osjećam svojom dužnošću najprije nabrojati sve članove našeg savjeta, odnosno kolegija: prof. dr. Aleksandar Flaker, prof. dr. Ivo Frangeš (predsjednik savjeta), dr. Stanko Lasić (direktor Instituta), prof. dr. Svetozar Petrović, dr. Milivoj Solar, prof. dr. Miroslav Šicel, prof. dr. Vladimir Vratović, prof. dr. Mate Zorić, prof. dr. Vice Zaninović (predsjednik radne zajednice Instituta), prof. dr. Viktor Žmagač. Po službenoj sam dužnosti s velikim zadovoljstvom jedanaesti član tog tijela i, nakon desetak redakcijskih kolegija u kojima sam dosad radio ili s njima suradivao, bez dvoumljenja mogu reći da je ovaj »Liberov« najkvalificiraniji od svih koje sam upoznao i da je u poslovnom pogledu najplodniji. Ali, ne radi se samo s članovima savjeta. U nastavničkim traktovima Filozofskog fakulteta živi nagomilano stručno znanje i radaju se ideje koje očito nisu u dovoljnoj mjeri izlazile iz zgrade u ulici Đure Salaja broj 3, a svakako su vrijedne da obogate naš kulturni život. Neki od izdavačkih potvrdava, koje je oživotvorio »Liber«, tinjaju već priličan broj godina kao zamisao u razgovorima na Filozofskom fakultetu i u njegovom Institutu za književnost. Naš je »Liber« rođen na plodnoj tlu sa zahvalnom misijom da bude agilni prenosnik nagomilanih znanja i ideja iz jednog uskoga kruga u širi nacionalni medij i da kao katalizator u plodnoj sredini potakne radanje novih ideja.

Rentabilno poslovanje uvjetovano ispunjenjem svih obveza

HT: Bojim se, druže Goldstein, da ste odgovorili samo na prvi dio našeg pitanja, ali nam niste objasnili odakle komercijalni uspjeh »Liberovih« iz-

danja. Uostalom, može li se uopće govoriti o komercijalnom uspjehu?

Goldstein: Naše knjige tiskamo u nakladama od 2000 do 4000 primjera. Ka, a s takvim nakladama nema i ne može biti velikih zarada. Ipak, polučili smo skromnu, ali sasvim pouzdanu rentabilnost naših izdanja. Za nakladnika s uobičajeno velikim brojem osoblja to bi bilo nedovoljno, za nas je to mnogo i omogućuje nam da točno i na vrijeme plaćamo tiskarske račune i autorske honorare, što je opet neophodan preduvjet da se zahtijevaju i održavaju predviđeni rokovi za objavljivanje knjiga i, uopće, preduvjet za normalno poslovanje. Sve to zahvaljujemo brojnim čimbenicima, od kojih najvažnije želimo svakako spomenuti. Prije svega, pokazalo se da hrvatski čitatelj nije baš tako gluhan za svoje nacionalne kulturne vrijednosti kako se dosad mislio. Naše se naklade prodaju prosječnim tempom od 8 do 9 posto mjesечно, što znači da

su nam republički i gradski fondovi za kulturu i znanost svojim relativno skromnim dotacijama, koje su nam ipak olakšale da cijenu nekih naših tehnički složenih i proizvodno skupih izdanja znatno snizimo i time je približimo mogućnostima naših čitatelja. Ukratko, naišli smo na razumijevanje, poslovnu spremnost i pomoć s raznih strana, a »Liber« pripisujem zaslugu da je svoja obećanja i obveze točno ispunio, pa se tako razumijeva, pomoći i poslovna suradnja nastavljaju i proširuju.

Mnoge vrijedne zamisli ostaju, na žalost, samo zamisli

HT: Iz vašeg optimističkog izlaganja čovjek bi gotovo mogao zaključiti da svaka knjiga koja ima svoju kulturnu vrijednost može biti i komercijalno

lo, trebalo bi poduzeti mnogo toga čemu »Liber« možda može biti malo ohrabrenje, ali nikako sverješavajući putokaz.

HT: Smijem li vas zamoliti da budete određeniji? ŠTO mislite da bi trebalo poduzeti? Imate li neke ideje i prijedloge?

Naviknuti čitateljstvo da knjige kupuje u pretplati

Goldstein: Na idejama, prijedlozima i lijepo zamišljenim ambicioznim planovima u ovoj zemlji nikad nismo oskudjevali. Naprotiv, mislim da smo toga uvjek imali previše upravo u obratnom omjeru prema nedovoljnoj količini onog sasvim prozaičnog, dobro smišljenog, sistematskog, zdušnog, savjesnog rada, koji bi omogućio da se bar neki od dobrih planova napokon i ostvare. Moji stariji i iskusniji kolege u nakladničkom poslu već odavno znaju što bi trebalo učiniti, pa su to i često govorili: trebalo bi našeg hrvatskog čitatelja naviknuti da knjigu kupuje pretežno u pretplati, kao što to čine Slovenci, navesti ga da toliko mnogo čita beletristiku, kao Rusi, i da jeftina džepna izdanja kupuje na kiosku poput novina, kao Amerikanci; trebalo bi naše knjižnice materijalno ojačati kako bi kupovale svaku dobru knjigu unaprijed po prospektima, i tako osigurale nakladniku minimalnu garantiranu nakladu, kao u Engleskoj; trebalo bi da naše tiskare rade jeftino i dobro, kao u Njemačkoj, da nakladnici posluju s malim brojem osoblja, kao u Austriji i Švicarskoj, da u našim tiskarama tiskamo knjige na stranim jezicima za inozemstvo, kao što to čine Talijani, Izraeci, Japanci. Ukratko, nije baš osobito teško ustanoviti što bi trebalo poduzeti i učiniti. Moram reći da se ponešto od toga već i poduzimalo: bilo je zapaženih pokušaja s jeftinom džepnom knjigom i s uvodenjem stalnih sistema pretplate. Na žalost, to su bili u pravilu osamljeni pothvati pojedinih nakladnika, nikad koordinirani s drugim hrvatskim nakladnicima i tiskarama, nikad sistematski potpomognuti od najzainteresiranih kulturnih i umjetničkih društava i institucija, još manje potpomognuti od nadležnih državnih fondova, savjeta i sekretarijata. U posljednje vrijeme često se pitam, jesmo li možda u Hrvatskoj napokon sazreli da jednom pokušamo svi zajednički — nakladnici, tiskare, kulturne rubrike novina, Društvo književnika i druge zainteresirane ustanove, državni fondovi i sekretarijati, knjižničari i knjižari — da pokušamo smišljeno i sistematski, uporno i savjesno, kako bismo trajno oživotvorili bar jedan od brojnih dobrih planova, na primer plan o jeftinoj džepnoj knjizi ili plan o širokom nacionalnom lancu jeftinije pretplatičke prodaje. Ako bar jednom uspijemo na nekom zajedničkom potpovu, mislim da bismo počeli vjerovati da mnoge dobre zamisli ne moraju ostati samo u zamislima.

Razgovor vodio:
Franjo Marinković

Slavko Goldstein, direktor Izdavačkog poduzeća »Liber«

»Liber« je osnovan u proljeće 1970. godine, a prve knjige tog poduzeća pojavile su se prije godinu dana. Dosad su najzapaženija ova izdanja:

DANICA ILIRSKA, pretisak prvog hrvatskog književnog časopisa, dosad objavljen je četiri knjige (godišta 1835—1846), a ove jeseni izdanje će biti kompletirano petom knjigom koja obuhvaća posljednja tri od ukupno 15 godista.

Stanko Lasić: SUKOB NA KNJIŽEVNOJ LJEVICI

HRVATSKA KNJIŽEVNOST PREMA EVROPSKIM KNJIŽEVNOSTIMA, Zbornik sistematiziranih komparativističkih radova članova Instituta za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Faust Vrančić: DIKTIONAR iz 1595 godine, pretisak najstarijeg hrvatskog rječnika.

Krsto Hegedušić — Miroslav Krleža: PODRAVSKI MOTIVI, pretisak poznate mape ilustracija s Krležinim predgovorom iz 1933. godine.

OPSADA SIGETA, bibliofilski komplet od tri knjige na temu znamenite sigetske bitke.

U pripremi do kraja godine:

MISAL iz 1483. godine, pretisak prve hrvatske knjige.

DANAS iz 1934. godine, pretisak poznatog časopisa Krleže i Bogdanovića; POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI u šest knjiga; POVIJEST SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI u osam knjiga — prvo takvo djelo domaćih autora — u suradnji s »Mladostu«.

Ostali naslovi u pripremi:

Josip Badalić: HRVATSKO-RUSKE STUĐIJE; Rudolf Filipović: ENGLESKO-HRVATSKE KNJIŽEVNE VEZE; Milivoj Solar: PRICA I ZBILJA; Svetozar Petrović: PRIRODA KITIKE; Miroslav Šicel: PROGRAMI I MANIFESTI U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI; Miroslav Beker: MODERNA KITIKA; Milorad Živanović: DIMITRIJE DEMETER

Reprint-izdanja:

Ivan Belostenec: GAZOPHYLIACIUM, najveći stariji enciklopedički rječnik kajkavskog i štokavskog narječja, Ivan Goran Kovacić: JAMA, ratno izdanje, Topusko 1944.

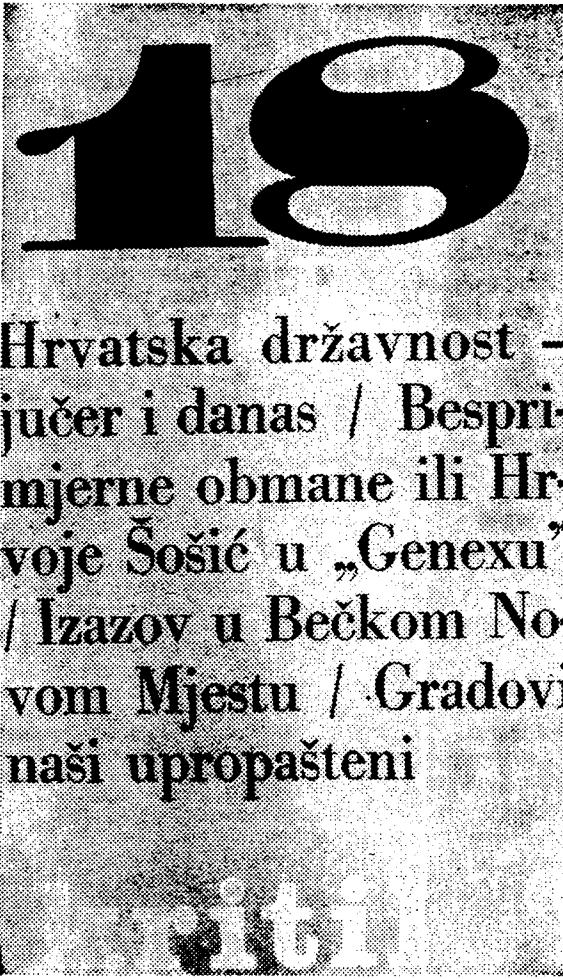
većinu naših naslova godinu dana po izlaženju više nećemo imati na skladu. No sve je to bilo neizvjesno kad smo počimali prije više od godinu dana i kad smo bili preslabi da se sami upuštamo u riziko. Tada nam je pomogla komercijalna dalekovidnost Izdavačko-knjžarskog poduzeća MLADOST, koje je unaprijed otkupilo cijele naklade nekih naših najvažnijih izdanja i preuzeo njihovu distribuciju. Time je start »Libera« bio financijski garantiran, a mi smo se s više pouzdanja mogli posvetiti pripremi novih izdanja, čak i nekih koja ne obećavaju nikakvu dobit. Odonda se naša suradnja s MLADOSTI razvija i proširuje, pa eto sad prerasta u puno suzdvavaštvo s prikladnom podjelom rada. Ali u eri opće nelikvidnosti čak ni aranžmani s MLADOSTI ne bi bili dovoljni, da nam Kreditna banka Zagreb nije odobrila normalni izdavački kredit u doba kad se krediti — osobito mlađim poduzećima i mlađim izdavačima — nisu lako ili nisu uopće odobravali. I napokon, pomogli

rentabilna, a to vjerojatno ipak neće biti baš pravilo. To bi, naime, značilo da su sasvim neumjesne jadikovke naših nakladnika, koji tvrde da s knjigama od kulturnog značenja uglavnom ne mogu postići dobre poslove.

Goldstein: Jadikovke nakladnika nažalost nisu neumjesne. Na dugačkom popisu nakladničkih zamisli našeg uredničkog kolegija priličan je broj naslova koji su s kulturnog aspekta možda i značajniji od dosad objavljenih, ali ih nećemo moći izdati jer su unaprijed osuđeni na deficit. Između Instituta i »Libera« postoji sporazum da za svaku objavljinje moramo imati dvije suglasnosti: stručnu koju daje izdavački savjet, i komercijalnu, koju daje direktor »Libera« uz obveznu konzultaciju radne zajednice. Praktički, to znači da »Liber« ispunjava tek mali dio jedne vrlo poželjne kulturne misije. Mnoge vrijedne zamisli i nadalje ostaju samo zamisli. Da bi se to stanje korjenitije popravi-

POLITIČARI I NJIHOVA (TRAGIČNA) ISKUSTVA

IZVRSTAN BROJ ČASOPISA
»KRITIKA«

»O hrvatskoj državnosti – jučer i danas« atraktivna je tema zadnjeg broja »Kritike«, koju razlažu Franjo Tuđman, Ante Trumbić i Smiljana Rendić. Posebice je zanimljiv Trumbićev »Elaborat o hrvatskom pitanju«, pisani 1932. kao demanti na dezinformativno pisanje engleskog »člaka o pričikama u Jugoslaviji« (danak, nakon 30 godina, situacija je, na žalost, prokletno sukladna!). Trumbićev je elaborat prvi put objavljen u cijelosti u radu Ljube Bobana u »Časopisu za suvremenu povijest« (br. 1/71), a sada, na stranicama »Kritike«, »postaje pristupačan široj javnosti«, i pomaže joj da lik Ante Trumbića ocijeni i s jedne druge, gotovo intimne autorove strane. Trumbić polazi od povijesnih razlika Hrvata i Srba, da bi daljnjom rasčlambom tog problema zahvatilo njegovu rezultantu u ostvarenju Kraljevine SHS 1918., zapravo faktične dominacije srpskog hegemonizma koji se kasnije potvrđivao i provodio vampriskim metodama elizabetskog teatra, ili kako to kaže sam Trumbić: »flaskanjem i podvalom, mitom, terorom i revolverom!«. To je iskustvo jednog političara koje je već onda bilo povjesno i tragično, a svaki današnji odjek tog iskustva postaje hrvatskom narodu opomenom, ali i obrascem, u političkoj borbi za ostvarenje svoje državnosti, koja nam je danas jednako prijeka kao i u Trumbićevu vrijeme.

U radu Franje Tuđmana »Stjepan Radić i hrvatska državnost« (o Stotoj obljetnici rođenja S. Radića) nema ni traga prigodničarskog tonu, već je to superiorno motrištvo iskusnog specijalista za to razdoblje. Tuđmana zanima Radić tek kao emanacija strogod određenog političkog programa, temeljenoga na najširim narodnim interesima, neprijepornoga, smjelog i do sljednoga. Radićevu viziju hrvatske državnosti u sklopu višenacionalne zajednice Tuđman ne završava, vremenski, Račićevim parabelumom u Skupštini 1928.; već što dokazuje kao ozivovorenje u određenju težnji hrvatskog naroda od 1929. do 1939. i 1941. i u tijeku NOB-e.

»Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod« naslov je duhovite pamfleta Smiljana Rendić u kojem autorka nekoliko pojava i odrednica u hrvatskoj povijesti nemetljivo suočava s današnjom aktualizacijom pitanja hrvatske državnosti i samosvojnosti hrvatskog nacionalnog bića.

Hrvoje Šošić u knjizi »Za čiste račune« napisao da će javno priznati da je lažac ako mu »Genex« dokaže da mu zarada iznosi manje od 30% na devizama uzetima za investicione kredite koje je dao svojim partnerima. Sada u članku »Besprimjerne obmane ili Hrvoje Šošić u »Genexu« — a što je zapravo razgovor autora s direktorom Direkcije »Genexa« za Hrvatsku Šimom Matešićem, kojega je »dinstao na laganoj vatri argu-

mentacije« — Šošić je dokazao da nije lažac, u što, iskreno rečeno, nikada nismo ni posumnjali!

V. Pavletić izabrao je »Pregršt citata« koji se odnose na spekulativne »poglede i mišljenja« V. Gotovca o stvaranju, stvaracima, umjetnosti, politizaciji... Nusret Idrizović pretvorio je svoj osrt na knjigu Ante Skobljana »Obredne gomile« — u esej; Radoslav Dabo iznosi svoje »Poglede u novo u književnosti hrvatskoj i slovenskoj«; Juraj Lončarević piše o »Kulturnim ustanovama i kulturnoj tradiciji Hrvata u Madarskoj«; »Jugoslavensko tržište, samoupravnost poduzeća i suverenitet republika« naslov je članka Sime Dodana, temeljen na učenjima klasičnih marksizma i njihovog plediranja za asocijativni oblik socijalizma, nasuprot statističkom. U Prosudbama i raščlambama V. Pavletić piše i u dvojici pjesnika, A. Dediću i Z. Golobu. U Rasprama se javlja Ivan Raos s člankom »Gradovi naši svagdašnji«. Svoja prevodilačka iskustva J. Ricov iznosi u kratkom članku »Kažem jezik, a mislim: poezija«. U Razgovorima Milica Jović razgovara s Fabijanom Sovagovicem, koji lucidno govori, i to ne samo o svom specifičnom shvaćanju glume, igre, kazališta...

U Osrtima i prikazima javljaju se A. Sekulić, J. Vrkić, Nedjeljko Fabrić i V. Bazala, a u Ljetopisu piše I. Cerovac, M. Validžić, B. Vodopija i V. Gotovac, koji komemorativno govori o Josipu Pupačiću, bez ikakvog zapadanja u konvencionalnost.

F. M.

KAKVE RANE, TAKVI OŽILJCI

ZVONIMIR BULJEVIĆ: O ŽILJCI,
MARKO MARULIĆ, SPLIT 1971.

Stjecanjem okolnosti prve dvije knjige: Priče s krova i roman Zli otoci splitskog književnika Zvonimira Buljevića (koje su objelodanjene u kratkom vremenskom razmaku) — nisam čitao. Dvije, tri priče što ih pročitah u Večernjem listu nisu bile dovoljne za jedno sustavljene i prisnije poznanstvo; dakle, moj prvi istinski susret i upoznavanje trebala bi biti knjiga priča Ožiljci.

Je li taj susret najsretniji ili nije, jesam li uzeo u ruke ono najbolje što je ovaj pripovjedač do sada napisao ili mi je u ruke došla jedna manje koherentna knjiga, teško je ocijeniti. Razloge sam već spomenuo. Ožiljci ostavise dojam necjelovite knjige, nadjevene s nekoliko duhom i pripovjedačkim darom napisanih fragmenata, pa čak i s ponekom pričom koja u cijelosti ostavlja dojam. Kako nema vatre bez dima, nema ni ožiljaka bez rana — vjerujem da razlozi pisanja opravdavaju ovog autora.

Buljević pripada onim novijim hrvatskim pripovjedačima koji su još uvijek fascinirani parabolom i alegorijom. Njih i njega ne zanima raspinuta ali zato konkretna zbilja, draža im je simbolika, koncentrat dojmljivih slika i iracionalna atmosfera. Među licima te proze ne postoji dramatsko-governi odnos, prozne ideje ne začinju se u govoru kao egzistencijalnom prostoru, nego dominiraju konceptualne zamisli, te naum filozofske naravi. Intencionalnost, ili ono što bi bilo sretnije nazivati naumom, u Ožiljcima, kao i na stranicama mnogih drugih proznih ostvarenja naših mlađih pripovjedača, očiti su, iako je teško odlučiti se u čemu je sadržana poučljivost te proze.

Pričnjava se da Buljević tumara putovima koje je prije sedam, osam godina pokušao osvojiti Mate Raos svojim Ratnicima. Utjecaj Kafke, Lagerkvista, Borgesa i drugih suvremenih konceptualista prisutan je, ali ne i plodan, jer proza koncepcata temelji se na invenciji, na mogućnosti i sposobnosti očuđenja, a ne na strukturiranju samog čina pripovijedanja. Zato i ima tako malo varijacija, zato i postoji latentna opasnost dosade u djelima njihovih sljedbenika. Buljević pronalazi zanimljive tipove, njihova je neurotičnost pokatkad naibijena pravim elektricitetom ludosti koja zburjuje i uzbuduje, ali nediscipliniran u konstrukciji, sklon prihvatinim nerazumljivostima, ponavlja mnoge od onih općih mana suvremene hrvatske proze koja vrluda i tumara između jednog konceptualističkog i jednog verističkog shvaćanja književnosti, pa se tako ne može odlučiti kojem carstvu da pripadne i da li da govoriti o vječnim egzistencijalnim dilemama ili da se počne zanimati društvenim svjedočenjem.

Branimir Donat

KORISNO, ALI NEPOTPUNO

(BORISLAV MRKŠIĆ: »RIJEČ I MAS-
KA« — PRISTUP SCENSKOJ UMJE-
NOSTI, ŠKOLSKA KNJIGA, ZAGREB
1971.)

U nizu svojih izdanja koja omogućuju dacima pristup pojedinim umjetničkim granama, »Školska knjiga« je dobro uradila što se konačno odlučila i za knjigu koja će svjeti glumišta objasniti i približiti učenicima naših škola, ali ne isključivo samo njima, jer Mrkšićeva knjiga ima neskrivenih namišli da postane svojevrsnim tumačem mnogolikih tajna kazališta, vodi kroz njegovu povijest, putokaz kroz njegove probrzbe, ispitičav njegovih današnjih obličja. Sastavljena od dva

dijela, ona u svom prvom odjeljku govori o tome kako nastaje kazališna predstava, a u drugom, pod naslovom »Teatarskim vrstama i oblicima«, vodi čitaoca kroz bujnu kazališnu razdoblja — od pretpovijesti do današnjih dana, baveći se i onim zanimljivim inaćicama i teatarskim pretvorbama koje, kao »cabaret«, »pantomima« ili »kazalište lutaka«, nalaze inače rijetko mjesto u poznatim pregledima kazališne povijesti.

O prvom dijelu knjige, sasvim utilitarno-pedagoškoga značaja, ne bi se moglo mnogo govoriti. Mrkšiću je, kratko rečeno, uspjelo na svjež, pokatkad i uzbudljiv način ispričati značajnom posjetiocu kazališta — inače neveži u takvim problemima — kako se od dramatskog djela stvara predstava. Znalac praktičnoga kazališnoga pogona u svim njegovim posebnostima, čovjek koji je u teatru bio i statist i šptalac i redatelj. Mrkšić kao dobar pedagog vodi mladoga čovjeka, željna zakulisana tajna, kroz labirinte glumišne zgrade, objašnjavajući mu kako dolazi do svečanosti predstave. Premda vidljivo impresioniran nekim očitim prisjećanjima na raniju lekturu o toj temi (Čapek, na primjer), začudo neuključan u iznošenju primjera (spominje predstave kojih već davno nema na zagrebačkim pozornicama, glumice umrle!), jer valjalo bi za mladež biti svjež, što znači zanimljivi prepoznatljiv — on ipak uspijeva pokazati strukturu kazališnoga pogona i uvesti čitaoca pred temeljni dio svoje knjige — pred povijest tisućljetnih kazališnih nastojanja na golemu prostoru od Kine i Japana do naših europskih podneblja, s izletima i u najnovija američka televizijska i radio-oblikovanja nekadašnjih drevnih glumišnih i glumačkih oblika.

I tu počinju Mrkšićeve nevolje. Svjesno izuzima iz ovakva pregleda svoju domaju, tlo iz kojega je ponikao, jer da bi ga »predaleko dovelo«... »kada bi iznosio primjere iz prošlosti i sadašnjosti hrvatskog i jugoslavenskih kazališta«. Pak iako su u knjizi spomenuta tek imena Držića, Sterije, Krleže, Gavelle i Stupice, o hrvatskom se i ostalim našim kazalištima ne govori ništa. Kako će dak, kojemu je namijenjena ova knjiga, i a nastavnik, kome će jamačno također poslužiti, učijepiti naše kazališne pojave u opću svjetsku shemu, kako u Mrkšićevu strukturu dodati i nas, to je pitanje koje valja postaviti i izdavaču, jer ne vidim razloga zbog kojih se autor nije mogao barem djelomičice pozabaviti i našim kazališnim razvojem, čime bi otpala njegova — sada svespasavajuća ograda u pogovoru —, a knjiga bi samo dobila na upotrebljivosti i zanimljivosti. No što ćemo pred sobom, to moramo i ocijeniti, premda je neobično da prva povijest kazališta općega tipa izasla ispod pera hrvatskoga autora izgleda kao one mnogobrojne europske veće ili manje edicije gdje smo mi Hrvati, a i ostali južnoslavenski narodi, svedeni na bilješke pod ertom ili na nabranje nekih pet-sest imena. Stoga će malo koristiti i od Mrkšićeve dodatka knjizi: »popisa važnijih publikacija o teatru i dramaturgiji na hrvatskosrpskom jeziku« (hrvatskosrpskom — sice!), jer kako da se čitalac snade u njemu kad su tamo neke knjige i rasprave o srpskom i hrvatskom kazalištu koje neće zasigurno znati upotrijebiti, jer mu je udio njihovih pisaca u našoj kazališnoj povijesti, gledajući barem na ovu knjigu, posve nepoznat.

Mrkšićev pregled kazališnih epoha dobar je i uglavnom potpun. Vrijedno je što se pozabavio kineskim i japanskim kazalištem, mogao je dodati i javansko kazalište sjenja, pa bi Daleki istok bio predstavljen potpuno i jasno. Od antičkoga doba do suvremenih medija masovne komunikacije on je pobilježio sve što je znatnije utjecalo na razvitak glumišta, ostajući vjeran svojoj naslovnoj premisi o »riječi i maski«, kao polazištu raspravljanja o fenomenu drame i pozornice. Ostavlja je postrance dramatu, što je ponegdje urođilo začudjujućim nerazmjerima, jer čitalac tako ništa ne doznaće o Aristofanu, Calderonu, Goetheovu udjelu u općoj slici svjetskoga teatra, a o Shakesperovim se djelima ne govoriti ništa. Nasuprot ovim propustima, izvrsno je prikazano razdoblje komedije »del'arte«, ali je valjalo kao njenu suprotnost navesti i postojanje učene komedije, tzv. komedije »erudit«, o čemu u Mrkšiću ni spomena nema. Mrkšić se trudio da i etimološki objasni neke kazališne, književne i dramaturške pojave, pak je tako jamačno zamorio čitaoca s objašnjavanjem potankosti dalekoistočnih teatarâ, ali riječi »tragedija« i »komedija« nije protumačio, zaboravio je na bitan detalj grčkoga kostima — »koturnus«, kao i na činjenicu da su u antičkom obrednom teatru igrali samo muškarci. On, nadalje, u poglaviju o »srednjovjekovnom kazalištu« govoriti na tri mesta o »svjetskoj« drami, što je pogrešno, jer se kao opreka crkvenim dramama javlja »svjetovna drama«; piše o »rimskom mimusu«, što je netočno, jer je ili »rimski minus« ili »grčki minus«, a potpuno je krivo govoriti o »Festnachtspiela« u Nürnbergu kao o »karnevalima«, jer riječ je o »karnevalskim igrama« (što je različiti pojam od samoga karnevala, maskerade), koje se nazivaju »Fastnachspiele« (fasten — njem. postati). Zaboravio je Mrkšić i na strukturu kazališnih zgrada u renesansi (a do toga se doba njome potanko bavio, citirajući iscrpno Vitruvia), što bi bilo posebno zanimljivo u svezi s našim Hvarom, čime se možemo podići pred kazališnom Europom. U poglaviju o »gradanskom teatru« sabio je na dvadeset stranica nekoliko stoljeća kazališnog života od Corneliea do Ibsema, što je nerazmerno prema ostalim djelovima knjige.

Suvremenim strukturama i pojavama posvetio je opsežan prostor, i tu je od Stanislavskoga do teatraapsurda u nekoliko poglavljia osvijetlio precizno i jasno što je značilo oslobađanja teatra, kako on kaže, od okamenjenih obličja prošlosti. Više se bavio Rusinom, primjerice, Francuzima i Nijemcima, pak su tako izostali pojmovi kao na »francuski kartel«: o Maxu Reinhardtu govoriti se samo u poglavljiju o kabaretskim kazališnim oblicima, a čini se da se je moglo u knjizi naći mesta i za najsvremenije kazališne stvaraocce, koji, kao npr. Brook ili Grotowski, predstavljaju stote suvremenoga kazališnoga izraza danas, a upravo zbog pojave još radikalnijih izražajnih sredstava na pozornici, dobivaju pomalo pridjevak klasička.

I na kraju dvije pripomene izdavaču. Ovakva se knjiga ne smije pustiti u promet bez kazala imena. Kako da se u njoj snade čitalac kome su trenutno potrebna neka objašnjenja, kad naslovni Mrkšićevih poglavljija teško otkrivaju svoj sadržaj. (Tko da pogodi, na primjer, da se u poglavljiju nazvanom »Genijalni amater« govoriti o Stanislavskom?) Drugo, knjiga tiskana 1971. u Zagrebu ne smije objašnjavati »mim« kao »podražavanje«, a to nije jedini primjer jezične nakanosti. Hrvatski se to kaže oponašanje. Gdje su bili lektori »Školske knjige«?

Nikola Batušić

18 televizija i kazalište

POGLED IZ NASLONJAČA

RAZGOVOR UGODNI

Nema nikakve sumnje da je razgovor jedan od najprihvativijih i najpogodnijih oblika javnog predstavljanja osoba, dogadaja ili osoba koje su u vezi s nekim dogadajima, odnosno dogadaja koji su u vezi s nekim osobama. Od pamтивjeka je čovjek nastojao da dođe u doticaj s drugim čovjekom, da mu iz bilo kojih razloga pokuša iznijeti bilo kakva — ali vlastita! — stajališta. Ta povijesno ustvrđena i dokazana dijalektična težnja čovjekova, koja od najstarijih vremena traje sve do danas, prilagođavajući se i preobrazujući se prema zakonima društvenih, duhovnih i političkih promjena u kulturnom i uljudbenom razvitučku čovječanstva, pokazala se ne samo kao jedna od mogućnosti javnog iskazivanja nego i kao veoma prisebna i utjecajna djelotvornost u općem meteju našeg suvremenog svijeta. Razgovorni je oblik javnog predstavljanja, iskazivanja i suprotstavljanja danas prisutan ne samo u televizijskom mediju (premda u tom mediju ima najviše utjecaja), nego nas uporno prati od kavane i kabareta (odnosno «estrade») pa sve do filma, novinista i radiofonije, da bi u pojedinim slučajevima poprimio razmjere općenarodne polemike. To je u svakom pogledu dobro, jer je i za pojedinca i za društvo i za narod javna polemika mnogo važnija i korisnija od javne šutnje. Ali da malo parafraziram jednu staru uzrečicu: zdrav duh u zdravoj polemici, a zdrava polemika u zdravome narodu.

Zanimljive slike s dubrovačkog prela

U najzgled neobavezanom, lagodnom i domaćom lepršavom stilu, voditelji emisije »Mali noćni razgovori« Silobrčić, Šiljak i Zmazek predstavili su nam cijeli niz uglednih ličnosti iz našeg kulturnog, društveno-političkog i gospodarskog života; kažem gospodarskog iako osim sudjelovanja popularnog dubrovačkog kulinara »Brke«, a kulinarstvo je uvijek negdje između gospodarstva i umjetnosti, pravih gospodarstvenika u toj emisiji nije bilo.

Dakle, trojica spomenutih voditelja doista su uspjeli prebroditi sve klopke konvencionalnog razgovaranja i prikazati nam poznate i manje poznate ljude u trenutku i situaciji na kakvu možda i sami nisu navikli. Barem ne na televiziji. Najbolji je primjer za to razgovor s drugom Mikom Tripalom, koji pripada riječkim i uspјelim pokušajima svojevrsne, simpatične, a kadšto i pomalo izazovne »privatizacije« poznate političke ličnosti. I u Silobrčićevim pitanjima i u odgovorima Mike Tripala bilo je mnogo neposrednosti i otvorenosti. Već dugo nisam slušao i gledao nekoga od političara koji bi s toliko jednostavne iskorenosti govorio i o svome javnom i o svome privatnom životu.

Obje Jagode (i Jagoda Buić i Jagoda Martinčević) također pripadaju zanimljivim televizijskim otkrićima tog zgodnog noćnog čavrila. Sarm i elokvenčica u obje sugovorce bili su na podjednakoj i to zavidnoj visini, pa smo tako od Jagode Buić čuli nešto o tapiseriji, scenografiji i kostimografiji, odnosno o nekim mogućim suodnosima unutar ta tri elementa umjetničkog stvaranja, dok je glazbena kritičarka Jagoda Martinčević svome šarmu predmetnula ne manje odrješitosti i otvorenosti odgovarajući ne samo na provokantna nego i na doista neugodna pitanja. Svaka joj čast. Ta »privatizacija«, odnosno »intimizacija«, najteže je pogodila Mani Gotovac (njoj je pao lavabo na nogu), dok se simpatični Stjepan Piski u toj prilici (mislim pred televizijskim kamerama i »vragometnim« pitanjima) veoma dobro snašao. Nisu mu smetale ni primisl, ni izravna pitanja. Na žalost, neću moći svakoga od uglednih sudionika te zanimljive emisije ni spomenuti, premda je bilo još veoma mnogo dobrih pitanja i dobrih odgovora, kao u predsjednika općinske Skupštine druga Ante Vetme, na primjer. U svakom slučaju, to je sigurno jedna od najboljih, ako ne i najbolja stalna emisija zagrebačke Televizije.

Vladimir Vuković

ZAPISI O HRVATSKOM GLUMIŠTU (1)

DUBROVNIK NAMEĆE PITANJA

Nakon XXII. dubrovačkih ljetnih igara

Netom štogod protekne, završi i zgodise, već smo spremni to odmah zaboraviti, pokročiti putem novih namjera. I s ljetnjim se priredbama tako ponajčešće zbiva: proteknu kao zbir priredbi koje bijahu tek »predahom« između dviju radnih godina, dviju sezona. Zaciјelo, međutim, s kazališnim dijelom ovih Igara nije tako: njihovo se pravo mjesto u našem kazalištu — jer tek o teatarskoj dijelu Igara valja štogod reći — može promotriti tek sa stajališta onih važnih pitanja koja preraštaju puke ljetne mjesecе i — na žalost ili na sreću — produžuju svoj vijek s početima kazališne sezone. Na prvu tvrdnju se dakle odluči: neka važna zbijavanja u ovome ljetnome glumištu nadilaze sam vijek trajanja Igara. Po tomu se ona istodobno takmiči za pravo postojanja u prostoru hrvatskoga glumišta uopće.

Da bismo mogli promotriti o čemu je riječ, valja razotkriti i zbiljnost sviju onih epitetona koji su se, tijekom srpnja i kolovoza, Igrama nadjevali: promotriti ih daleko od ljetnih trenutnica raspolaženja, nervosa koje priliče svakome trenutku kad se nešto stvara, daleko od osjetljivosti raznih vrsta i načina, koje dakako, ni ovoga ljeta nisu izostale. No, osjetljivosti! I o njima, sada s mogućom distancicom, valja koju reći: koliko su bile neizbjegljiv suputnik, pokretić čak, koliko pak razlogom za izliku, ispriskom za slabu pjesmu.

Cudan organizam koji se zove kazalište, na Igrama je otvorio pogled na čitav splet pitanja i okolnosti: s ljetnjom se sparinom dubrovačkom borilo i ono doista problemsko i ono doista problematично u hrvatskome kazalištu, ono u čemu se, poput mačeta u kućinama, kopra to samo glumišno i okoglumišno zbijanje već godinama; i upravo to što taj »čudni organizam« nije davao iluzije u zamjenu za otvorenost pitanja — poslijede i njegovim životom nakon službenoga završetka.

»Osuđen na kazalište«

Zatvoreno u točno odmjereni, neproširiv obujam dubrovačkih zidina, naše se glumište u vrijeme Igara našlo sučelice samo sa sobom, osudeno na provjeru ozbiljnosti svojih pretpostavki, na pogreške u svojoj metodi i estetiku koja nije jedinstven nazor, na privikavanje — što nam i inače teško ide — na to da je raznolikost osobnosti kao pretpostavka jednoznačnosti jedne kulture nešto posve elementarno. To što je Igre uzdiglo iznad puke ljetne prirede (kojih, inače, po broju imamo dosta), i što uostalom omogućava cijelo ovo razmišljanje, jest to da se i »atraktivnost« i ljetna razbijabriga morala skloniti pred ozbiljnošću samih pitanja, bez obzira kakve odgovore na njih možemo dati; za poslenike kazališta to je jedna obveza više, za Igre same — težak teret, teret bez kojega bi »festivalizirati« bilo vrlo lako; to ljetno glumište funkcionaliralo je poput LABORATORIJA u kome se iskušavaju i iskušavaju neka temeljna pitanja hrvatske glumišne teorije i prakse i ujedno, naša sposobnost da ih primimo kao otvoreno pitanja, bez obzira da li se na njih referiralo s većim, manjim ili nikakvim uspjehom: njihovo sistematiziranje jest tako ujedno i riječ o Igrama samim i »riječ unaprijed« za onaj »godišnji hodo hrvatskoga glumišta koji je pred nama.

Ta »osuđenost na kazalište« — kako reče jedan njegov poslenik — bila je moguća upravo zbog tog laboratorijskog, suženog radnog prostora u kome se proces kazališnog stvaranja i sam rastvorio u gotovo svim svojim oblicima, u čistu svjetlu, bez »filtera«. Taj »suženi pro-

stor« omogućio je i još jednu plodnosnu bitku: s neozbiljnošću »stajališta« da se težina pitanja mjeri po paušalnim ocjenama o »dobrom« i »lošem«, i da su, napokon, takvi modeli početak i završetak svakoga razgovora. Za međusobne odnose teorije i prakse glumišta, kao i aposteriorne dramaturške bilješke, to je iskustvo da se svijet (ovdje kazališni) ne može uopće shvatiti u takvoj banaliziranoj »eshatologiji« opreci — neobično je važno: ono ugrožava našu komociju i postavlja neugodna pitanja našim shemama. pojašnjava naše pogreške »u metodi i sadržaju«, našu ishitrenost u ocjenama; no, privikavati se na to da svodenje na paušalno »dobro« i »loše« govoriti o pravim stvarima tako kada o njima uopće ne govoriti, to je potrebno svima koji su u hrvatskome glumištu voljni zbiljski sudjelovati: to su i oni koji vode njegovu organizaciju i oni koji u nju uzalud ili s uspjehom pokušavaju utrpati svoje estetičke zone; to su oni kojima je glumstvo temeljna i neporeciva pretpostavka kazališta, kao i oni koji su glumcu ostavili tek položaj prepričavača i preprodavača ideja iz treće ruke; i oni, naravno (jer je to najjednostavnije i najkomotnije), koji su svoje glumstvo shvatili kao »način«, a ne kao bit svoje kazališne egzistencije; također i oni kojima je do kazališta i oni kojima je svejedno jesu li nazočni kazališnom činu ili političkom mitingu; i oni kojima je riječ obveza, kao i oni koji su je izjednačili sa zbrkem slova bez posljedica. Oni, napoljetku, koji misle da je vrijeme (i njegov senzibilitet) stalo s njima, kao i oni koji misle da vrijeme tek s njihovim senzibilitetom počinje. Prepreka s »dobrom« i »lošim« (u ovome, kazališnom, slučaju to je »predstava« ili »rola«) nije, dakako, uklonjena, ali je ozbiljno nagrijena. I sva je prilika da se to i nastavi.

Koja pitanja i zašto baš ona?

Ako je glumište prostor riječi a riječ prostor suvremenosti, i dok je tomu tako, temeljnim se pitanjem glumišta uvijek i iznova postavlja ono što reći: svakodnevno nazivlje svelo je to što na tzv. repertoarno pitanje, a što praktično znači vrlo često na puku kombinaciju »naslove«, kazališna djela dramskoga programa Igara potiču prvo od naših pitanja, jer već izbor sâm (Držić, Vojnović, ove godine Palmotić) obasije povijesni prostor hrvatske kazališne književnosti, iskušava ga i uvijek ponovo postavlja u dvojbu ono što je danas od onoga jučer doista izrecivo, slušno, dakle suvremeno. Prema diskontinuitetu u hrvatskome glumištu kao glumištu nacionalnom to je bitna korektura koju je, želimo li promotriti opseg naših kazališta u ukupnosti, nemoguće »zatajiti« ili svrstati u »ljeto«. Dosegnuta razina upravo dubrovačkih ljetnih izvedbi Držića i Vojnovića jest mjerilo, no na žalost ono do kojega se spomenuti diskontinuitet još nije dovinuo. Dvojba u kazališnu tradiciju i istodobno — ove godine s Brechtovim »Eduardom II« — sažimanje iskustava kazališta povijesti na širokom, europ-

Izet Hajdarhodžić u Držicevu
»Skupu«

skom prostoru. Napokon, aktualna republika Kušanove »Svrlje od slobode«, replika povijesti i svakodnevice u isti čas — replikom kojom se logično zatvara opseg pitanja što ih dramski program želi postaviti. Samo po sebi sve ovo, dakako, ostaje na papiru dok se ne provjeri doseg kazališnoga čina — a to je drugo pitanje koje se bitno postavlja. Od činjenice da visoko mjerilo dosegnutu u »Skupu« ili »Allons enfants«, primjerice, jest mjerilo već učinjeno, već dosegнуto, a njegovo glumstvo kao bitna činjenica pomalo već traje našom navikom da se divimo visokom mjerilu — što sluti na dvojbu u postignuto: prvi uvjet za bilo kakav korak naprijed — pa do postignuće glumačkih, posve neobičnih i do sada neprovjerenih u nas u »Pavlimiru« i »Eduardu« (kojima je u raznoznačnosti zajednički upravo onaj stupanj deiluzioniranja glume koji se prostire u ravnini suvremena senzibiliteta), — traje opseg glumstva, koje se nije samo slučajno dogodilo u nekoj predstavi (da bi se u sezonskoj zbrici naslovu izgubilo), nego zapanjuje snagom i odrješitošću u kidanju s vidjenim i već do sada učinjeno. U oba se slučaja, opet, kazalište počelo sabirati u svoju ukupnost — impostiranjem tzv. »masovnih scena«, impostiranjem koje je prednijelo da riječ »masovni« kao atribut deindividueliteta možemo posve odbaciti iz nazivlja; nakon ovakva impostiranja (i opet vrlo različita u oba slučaja) napokon su negledive »operne« postavke tzv. statista; u »Svrsi od slobode«, pak, ta se ukupnost igrača impostira u posve drugom, radikalnom smjeru. Dakako da se treći čimbenik, neodjeljiv naravno od okupnosti čina, očituje u metodologiji redateljskoga pristupa, metodologiji koja po mnogim svojim značajkama teži prema raskidu s režijskim pristupom koji je u nas vladao prošloga desetljeća. A to je, neosporno, treće pitanje koje je nužno razložiti. Sam kostur organizacije kazališta i njegova života, toliko na sreću u suprotnosti s načinom što vlada u našim kazalištima, načinom koji onemogućava upravo onaj prostor glumstvu u kome ono nije »prenosilac« ideja iz treće ruke, nego odabire slobodno — još je jednom pokazao bitnu razliku u rezultatima, jer je razlika bitna u samome procesu stvaralaštva; otvoreno je ponovno — ovog puta mislim s argumentom snažnih postignuća — pitanje »disanju većine kazališta u hrvatskome glumištu. I to je četvrti pitanje koje se otvara svom ozbiljnošću uoči sezone. Problematika i kazališne kritike i pisanja o kazalištu uopće na sreću se otvorila u vrijeme Igara i kao odnos stvaralača i promatrača, ali i na taj način da dvojimo o studioznosti naše navike da pod kazališnom kritikom možemo razumijevati nešto što je općenito poznato i u svojim elementima dovršeno: kazališna kritika jest slijedeće pitanje koje se prostire od samog uvrježenog načina pisanja pa do problema pravoga pravoga nazivlja koje se rabi, od njene funkcionalnosti i prave potrebe do uloge koju doista u razvoju kazališta igra, ili tek misli igrati. Napokon, obveza na kritičnost prema svemu što Igre čini takvima kakve jesu, ili prijeći da snažnije krenu dalje: vrijeme neobveznih epitetova i povala moramo odbaciti bar u onoj mjeri u kojoj su Igre odbacile lakotnost »festivalizaciju«, a preuzele obvezu da u hrvatskoj kulturi participiraju doista, a ne usputno.

Predstoji, dakako, potanja razrada sva-

goga od ovih pitanja, i želja da

usmjerenje ne bude prema onome što je proteklo, već prema onome što nam očekuje. I ove sezone, i slijedećeg ljeta.

Srećko Lipovčan

**IZLOŽBA »RIZNICA ZAGREBAČKE KATEDRALE«,
MUZEJ ZA UMJETNOST I OBRT**

Nepoznata blaga

»Namijenjeni najdostojnjem od svih ciljeva, moćnici svetaca iziskivali su maksimalnu pažnju i vještinu i morali su odgovarati najstrožim i najvišim cehovskim zahtjevima pojedinog zanata.«

Prvi put u svojoj vrlo dugo povijesti predmeti iz riznice zagrebačke katedrale izvučeni su na svjetlost muzejskog izlaganja, i čini nam se — razumije se, simbolično — da se time nešto u njihovoj naravi zauvijek izmjenilo. Dok smo »svete slike« već toliko naviknuti gledati izložene, pa ne vidimo u tome nikakvu blasfemiju, relikvije svih vrsta i svih vjera (valjda i u svačoj svijesti) imaju mnogo stvarniju auru nepristupačnosti, neodvojivosti od ritualnih radnji ili liturgijskih obreda, tako da njihov izlazak pred »neposvećene« oči primamo s posebnim zanimanjem, i neuobičajenom znatiželjom. Teologzi bi se jamačno (suptilnim distinkcijama) suprotstavili interpretaciji koja ove predmete gleda kao obične fetiše, ali ne može se poricati da su oni tijekom povijesti (a osobito u svijesti običnog puka) bili zahvaćeni stanovitim procesom fetizacije. Načinjeni ljudskom rukom, oni su nakon posvećivanja gotovo posve izmicali iz čovjekove okoline, uskraćeni svakoj kontemplaciji ili uživanju u njihovoj ljepoti. Ako su povremeno i bili pokazivani, u njima se nije očitovala (odnosno prepoznavala) stvaralačka sposobnost njihovih majstora, njihova ljepota morala se primati samo kao jedan od pokazatelja uzvišenosti, blistavosti i savršenosti svega onoga što dolazi u dodir s višnjim tvorcem: to jest kao ono što od njega potječe.

Autonomno značenje relikvije (relikvijara) isključivalo je promatrača koji prilazi s estetskim intencijama, ono je — kako je to Breton formulisao — bilo nešto što nećemo nikad upoznati lirao s obzirom na freske iz hramova drevnih nikad svesti na poznato. Mi ne moramo vjerovati u njezinu čudotvornu, apotropejsku moć, moć odvraćanja zala, bolesti i zlih duhova. No činjenica je da je relikvijar, moćnik, bio gotovo koncipiran i ostvarivan ako i ne u punoj vjeri a ono barem s pretpostavkama takva efekta i takva djelovanja na masu vjernika. Svodeći ga na puki predmet, sa svim našim pravom vlastitih motiva i razloga, dolazimo pomalo u situaciju kao da u priči o čarobnoj lampi Aladinovoj prestanemo voditi računa kako je u uskoj šupljini svjetiljke prevideno mjesto duha — pomagača.

Ne smijemo niti želimo na ovome mjestu mistificirati. Jasno nam je svima, na primjer, da je

Detalj kazule s raspećem od bisera,
Hrvatska 17. st.

neki biskup-humanist kao naručilac stilski izrazito diferenciranog crkvenog predmeta, a da i ne govorimo o svečanoj odori, zadovoljavao istodobno i sasvim ovozemaljske prohtjeve, kao što su prestiž, dobar ukus i slično. Isto je tako istina da se majstor izvodač u mnogo slučajeva nije htio ni mogao podvrgnuti zahtjevima bezlične perfekcije. Međutim, općenito moramo zaključiti da je »život« brojnih predmeta namijenjenih crkvenoj riznici (naravno, prije svega relikvijâ, isključivši gotovo sasvim odjevne komade) bio izuzetan: njihova vrijednost nije toliko zavisila od uspjele realizacije, pa čak ni od korištenoga (skupocjenog) materijala koliko od glasovitosti ili pak djelotvornosti sveca kojem je bivao posvećen (i čija je, načelno, relikvija sačuvana). Stoga je zadatak njihove izvedbe, čak i u umjetnički vrlo samosvjesnim vremenima kao što su barok ili renesansa, redovito i više i manje o umjetnosti: više, jer funkcija posvećenog predmeta iz aspekta naručioča nedvojbeno nadmašuje ciljeve umjetničkog izraza; manje, jer je svaki izraz nužno podređen strogim zahtjevima, čak i kanonima narudžbe.

Ako umjetnost, eto, pri izradi posvećenih predmeta nije bila neophodna, udio najveće umjetnosti, vrhunskoga umijeća bio je nezaobilazan. Namijenjeni najdostojnjem od svih ciljeva, moćnici svetaca iziskivali su maksimalnu pažnju i vještinu i morali su odgovarati najstrožim i najvišim cehovskim zahtjevima pojedinog zanata. Stoga nam mnogi od njih i danas kazuju optimalne artizanske dosege onovremenskih zanata. Stoga nam mnogi od njih i danas kazuju optimalne artizanske dosege onovremenenih zlatara, graveru, rezbaru, ili brusaču dragog kamenja, te u potpunosti opravdavaju ponos njihovih tvoraca i gordost gradova što su se takvima stvarima mogli podižiti. Jer srednjovjekovna riznica nije bila samo stvar crkve i biskupije; kao materijalna i duhovna glavnica zanimala je nužno i šire građanstvo, a posebno gradsku upravu, odgovarajući ne samo kampaniličkoj taštini nego i potrebama javne sigurnosti. Zbog svetačkih moćiju tuklo se i ratovalo, pa je sasvim razumljivo da je riznica bila uvijek i posebno čuvana. Poznat je kod nas slučaj Dubrovnika čija se riznica, zaključana s tri brave, nije mogla otvarati bez zajedničke prisutnosti predstavnika biskupije, stolne crkve i gradskog Velikog vijeća.

Riznica zagrebačke katedrale postoji već gotovo čitavo tisućljeće, a neke od predmeta što ih vidimo i na ovoj izložbi čuva, kako nam to jareme najstariji inventari, gotovo od samog početka. Zahvaljujući upravo općoj brizi, uspjela je dakle prebroditi mnoge teške trenutke u povijesti grada: potrese i požare, provale Tatara i Turaka, prevrate i ratove. Njezino blago prvorazredno je svjedočanstvo životnog intenziteta i razine življena grada u mnogim povijesnim razdobljima. Osim značajnih uvezenih radova sa svih strana Europe, u riznici nalazimo i kvalitetna svjedočanstva domaće zanatske i kućne radnosti, djela naših vezilaca i zlatara, pisara, slikara i kipara. Jedva pregledan broj od gotovo dvije stotine izložaka različite namjene tvori zanimljivu panoramu najkomplikiranijih tehnika i najdragocjenijih materijala, da stilske slojeve i artificioznost zasad ne spominjemo. Teško bi bilo i samo nabrojiti sve predmete po njihovoj liturgijskoj funkciji: osim relikvijara izloženi su i kaleži, raspela, pokaznice, zatim pladnjevi, vrčevi, kablići, navikule i kadionice, tu su knjige i minijature, baldahini i svijećnjaci, zvona i zastave, brojna veziva i čipke, pastoralni, mitre, kazule, pluvijali i dalmatike, i još mnogi drugi crkveni i odjevni paramenti.

Svaki put kada zadivljeni a ipak brzi suvremeni posjetilac završi razgledavanje ove izložbe,

Relikvijar sv. Stjepana kralja, Rim 1635.

dogodila se egzemplarna konfrontacija dvaju raznorodnih vremena, jer jednim je pogledom katkad preletio i stotine napornih sati rada, a kroz sat, po prilici, gledanja obuhvatilo je vremenski raspon od čitava milenija. Ništa nas valjda toliko ne zaprepaštava kao ta razlika u shvaćanju vremena. S kolikom su predanoču, s kolikim strpljenjem ti naši i ne odveć davni preci vezli i iskučavali, vođeni, osim nužde i prisile, i izuzetno homogenim poimanjem ljepote i svrhovitosti njezine. Mi bismo danas pred ovim predmetima, čini se, prije svega drugog, sročili pohvalu nezamislivom nam strpljenju, za njih su ti predmeti, kao i gotovo sve drugo, bili oklada s vječnošću, natjecanje s prolaznošću, odana služba svjesna one eliotovske: *samo vremenom vrijeme se pobjeduje*.

Sekularizirani pogled današnjeg ljubitelja umjetnosti nači će na ovoj izložbi brojne poticaje. Može krenuti tragom upotrijebljenih materijala te otkrivati rijetka suglasja plemenitih kovina, minerala i dragog kamenja ili apartne skladove raznobojnih niti i najfinijih tkanina, a uvjek duboko poštivanje naravi tvari same. Može krenuti tragom stilskih određenja i razdoblja te pronalaziti u najširoj amplitudi ostvarenja s tipičnim biljegom gotike i baroka, renesanse i klasicizma, razdvajajući djela rijetko čistih stilskih osobina od prelaznih i perifernih proizvoda (čak i drevnih »restauratorskih« zahvata i neo-stilova), u kojima se podjednako zanimljivo i na svoj način izvorno mijesaju značajke različitih stilskih formacija. I u jednom i u drugom slučaju svoj će senzibilitet iskušavati i oštiti na jednom izuzetnom, izdvojenom, svim specifičnom području.

Gotovo će svaki gledalac isto tako sam za sebe sačiniti »antologiju« najzanimljivijih i najvrednijih izložaka. U nezaobilazne primjerke predložili bismo desetak vrhunskih ostvarenja: bje-lokosni diptih, plenarij rajske škole iz 1030. godine, *Evangelistar* francuskog podrijetla iz XI. st., *Ladislavov plăš* iz istog vremena, doraden nešto kasnije vezenim likovima, srebrni pečatnjak zagrebačkog kapitola iz 1371. godine, *Misal Jurja* iz Topuskog s čudesnim minijaturama (kraj XV. i početak XVI. stoljeća), *pacifikal* i križ biskupa Luke Baratina (1500—1510), mitru sastavljenu za biskupa Gyulaya 1549. godine, zlatni, emajlni i biserni lanac iz istog razdoblja, famozni Božji grob majstora Jacoba Wolfganga Stolla, izrađen u Zagrebu 1659. godine, primjerni barokni kućni oltarić iz Augsburga... i tako redom sve do kazule biskupa Maksimilijana Vrhovca (sam kraj XVIII. st.) koji pokazuje najstroži klasicistički ukus, ili pak *putne garniture* nadbiskupa Haulika iz prošlog stoljeća. Veoma dobra muzejska postava omogućava lako snalaženje i potpunu preglednost te nam po može da, u doslihu s recentnom »preobrazbom bogova«, kao umjetnost otkrijemo i prepoznamo i ona djela što bijahu radena bez ikakvih umjetničkih ambicija i pretenzija.

Tonko Maroević

20 povjesnica

JAZU U JAZU!

IN ACADEMICOS ili POST TERGUM EPISCOPI

Vitarnja, kolovoza 1971.
 Pišem ovo pismo iz kuće na jednom rtu hvarske gdje puši svi vjetrovi, osim zapadnih — ali to zaista mislim u geografskom smislu, bez ikakve skrivene metafore; nisu naši ribari ovo mjesto uzalud nazvali Vitarnjom. Na tom mjestu, dakle, čitavo ljetno slušam kako zavijaju (ali ovo sada metafora jest) sjeverni i sjeveroistočni vjetrovi. Nisu to (protiv uroka zazivam zviježde!) crni vjetrovi u Konstantinovki na Dnjepru, ni oni podno Monte Cassina, nego obični naši jadranski vjetrovi, i hrvatski, jasno! — iz poznate »ruže vjetrova« s osam smjerova: pušu, uglavnom, dobro nam znana bura i tramuntana, koje s vreinena na vrijeme vitlaju našim kosama — ako ih još avaj! ima — i svakako našim dušama; no sve je još dobro dok nema levantare, što zla i vlažna dolazi iz dalekih daljina, a donosi i studen i oblake. Ta kolovoz je tek, a moji suprijatelji još rasuti po obali, od rijetkih i poneko zatvoreno pismo primim; dopisujem se uglavnom ezopovski s hijerarsima, a vjerujem još uvijek da će s »Bogorodicama« u trikromiji iskupiti svoju posljednju teološku epistulu; ali kojom će pokorom iskupiti ovu akademsku — to će mi možda reći samo moji akademski drugovi i prijatelji iz Jugoslavenstvujuće akademije znanosti i umjetnosti, koja se, eto, (uz opću šutnju) odriče i Gliptoteke i

Jelačića bana. U čvrstoj zgradi na Zrinjevcu, očito, ne osjećaju se vjetrovi i ne čuju se čak ni kad zavijaju u neposrednoj blizini, u Matićnoj ulici. Mirno se i spokojno prebiva iza biskupovih leđa, koja je Meštrović učinio širokim i moćnim, dok sam biskup s upitnom gestom zabrinut razmišlja o Matici hrvatskoj, okrenut toj posestrimi svoje »nafarbane Toskanе«, i pomajci čak. Bolje je svakako biti post *tergum* negoli *ante tergum Episcopi*, gdje se još svašta može dogoditi — stara je to mudrost hijerarhijskih osjetljivosti. Samo, ne zbog hijerarhije, nego zbog šutnje pišem. A šteta je, zapravo, narušiti idil! Nisu, doduše, naši akademici ni *incaminati* ni *concordi*, kao što su to bili članovi ovih starih talijanskih akademija; ne bolju, dakle, ni od hitnje ni od sloga, pa bih bio sretan da samo s kakvom renesansnom epistulom (o, neskromnosti!) — kao Petar iz Tvrđlja u bliskom Hvaru Starom) zamolim kojeg akademskog člana iz Dubrovnika (i Orebica k tome) da mi, kao nekad dom Mavar prijatelju svome, pošalje na dar cvijeća izabrana: »i baze i buse, Šnjimi tamariše... zatim jelsamine po stupih povite, žilje, ruzmarine, oleandra cvite...»

A umjesto toga pišem knjigu hudu. *Ab solve me*, prijatelju, to je samo zato što ovi vjetri pušu, a ti si ionako stanac-kamen; na njemu ćemo podići akademsku crkvu drugu i drugačiju Ne mora to biti kao ona rimska Akademija sv. Luke; može ova ostati posvećena našem Josipu Jurju. — Ali otkuda sam se odjednom našao u singularu; sve je to zbog drevnog Ezopa! Pa da se vratimo iz Helade i u plural naš realni i svakodnevni: Ne slažem se, prijatelji i drugovi, što ta vaša JAZU i dalje ostaje u tom jazu! U ovoj smo zemlji svi u istom jadu, a i nade su nam otprilike iste, pa zašto da se Akademija vaša (i naša) izvlači na račun Matice hrvatske, i Društva književnika? Kad netko napiše nešto, a član je i tu i tamo — Matica je kriva! Kad netko rekne nešto, JAZU je ko suza čista, i još da nema u »Forumu« ponekad nešto mogli bismo našoj Akademiji pjevati poput Tina Ujevića: »A ti, Izoldo, cvijete bijelih ruku, oprosti moje viteštvu jur pozno...«, i kad bismo — vitezovi premalo naivni! — mogli vjerovati njenom prijetvornom ženskom biću. Jamus je imao samo dva muška lica, ali za naše složeno vrijeme (jugoslavensko, hrvatsko, liberalističko i socijalističko) to je zacijelo premalo. Uostalom, nismo li u sretnom razdoblju sinteza? Samo, pitanje je u koliko je ta sinteza unutrašnja, a u koliko izvanjska, i hoće li intelektualci i znanstveni radnici ove zemlje našoj avangardi više pomoći politikom ili politikanstvom, assistencijom ili dinamičnim i spontanim preuzimanjem tereta, i odgovornosti u ovim kritičnim socijalističkim trenucima — pa čak i bez

obzira na trenutno mišljenje i želju avangarde same. Njene su snage velike — to je povijest posljednjih desetljeća uskom identifikacijom pokazala — ali one svugdje ne dopiru, niti mogu svugdje dostajati; zato je ona sama ustanovila deidentifikaciju, široko proširenje i odgovornosti i djelovanja. Nitko nije niti je mogao unaprijed znati kako tu djelatnost i odgovornost provjeravati u životu samom, i zato je stihija akumulacija tih tenomena pretežno u nekim ustanovama dovela do neravnoteže i prividne usamljenosti; otuda su jedni postali grešni, a drugi su ostali bezgrešni. Je li tome krv centralizam ustanove, tradicija Predsjedništva JAZU? A čemu onda sastanci Odjela, čemu skupštine i ostala samoupravna sredstva? Gdje su unutrašnji otpori i pobune, javne ograde i ostavke?

No, da se u ove vjetrovite dane kolovoza vratim renesansnoj Arkadiji Tvrđlja i »Ribanja« — i nju su, naime, potresali nemiri i turske provale, a pjesnik je njen čutio »u sarcu gorčinu s korabljom brodći tuj morsku pučinu«. Uvijek je nekako »slično« bilo u našoj prošlosti, i teško da bismo mogli s Petrom Hektorovićem reći:

»Sve se je, bratjo mā, zabilo ča smo htili.

Dobro smo hodili po moru duboku...«,

jer, ili nam je naše more bilo oviše nemirno i duboko, ili korablj odveć slaba i mala. Ali naši su dani, naši napor i želje, ipak veliki bili, ali u biskupskoj zavjetrini (tako se meni mni) njih bilo nije. Zašto?

Grgo Gamulin

Povijest Dubrovnika

Nekoliko riječi o udjelu Zagreba u publiciranju doprinosu povijesti Dubrovačke Republike i kasnijeg razvoja Dubrovnika

O dubrovačkoj je povijesti dosta toga napisano, a dubrovački arhiv i dalje je neiscrpno vrelo za povjesničarski rad. Ne kanim ovdje pisati o više aspekata, nego bih htio reći nekoliko riječi o udjelu Zagreba u publiciranju knjiga i drugih prinosu poznavanju povijesti Dubrovačke Republike i kasnijeg razvoja Dubrovnika.

Najprije će ukratko, koliko me sjećanje služi i koliko su mi priručnici pri ruci, dati pregled u Zagrebu objavljenih radova.

1. Cjelovita djela. D. Roller je u Akademijinoj Građi za gospodarsku povijest Hrvatske (sv. 2 i 5, 1951 i 1955) objavio dva naslova (*Dubrovački zanati u XV i XVI st. i Agrarno-proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XIII do XV st.*). B. Krizman je 1951. i 1957. objavio također dvije knjige (*O dubrovačkoj diplomaciji i Diplomat i konzuli u starom Dubrovniku*), a 1970. J. Luetić je tiskao *Tisuću godina dubrovačkog brodarstva*.

2. Različni prinosi. U ovu skupinu idu prinosi u Historijskom zborniku (D. Dinić-Knežević, V.

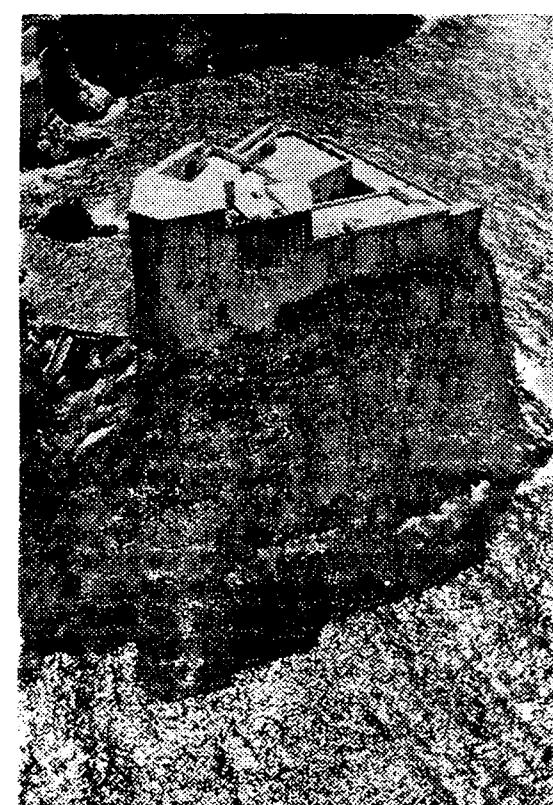
Foretić, B. Krizman, M. Kurelac, J. Lučić, J. Luetić, T. Macan, A. Marinović, V. Mošin, Ž. Muljačić, J. Šidak, J. Tadić i J. Vrana), *Zborniku Historijskog instituta JAZU* (V. Koščak), *Radu JAZU* (S. Antoljak, V. Foretić), *Starinama JAZU* (M. Deanović, V. Foretić), *Ekonomskom pregledu* (D. Roller), zatim pregledi dubrovačke povijesti i različite natuknice u izdanjima Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda (osobito pregled B. Stullija u Enciklopediji Jugoslavije), te članci u *Dubrovačkim horizontima*, časopisu zagrebačke podružnice Društva prijatelja dubrovačke starine (V. Ivančević, B. Krizman, B. Krmpotić, J. Lučić, I. Mitić, S. Obadi).

Kada se to usporedi s tiskanim drugim gradovima, a napose s čitavom bibliotekom knjiga i rasprava objavljenom u Beogradu, očito je da je to malo.

U ovo doba sveopćega hrvatskog povezivanja Zagreb bi imao njegovati i tu malenu ali vrijednu sastavnicu zajedničke kulturne baštine. Imao bi se više aktivirati i na tom polju kao što s uspjehom i odjekom radi na visokoškolskom, kazališnom i glazbenom polju. U tom smislu valjalo bi poticati — kako to druga sveučilišna središta rade — slanje studenata na rad u dubrovački arhiv, poticati pisanje najrazličitijih radova s temama iz dubrovačke starije i novije povijesti, zatim naći načina da prikatedri za hrvatsku povijest djeluju stručnjaci za Dubrovnik. Uredništva zbornika i časopisa trebala bi tražiti i nalaziti više suradnika, specijalista za dubrovačku prošlost, a izdavačka poduzeća pisce dobrih knjiga. Najzad, nadati se je da će JAZU s uspjehom privesti kraju pisanje pregleda povijesti Dubrovačke Republike, koje se dobrano otegnulo, a da će njegovi pisci umjeti povezati dubrovačku starinu s poviješću hrvatskog naroda, čiji su Dubrovčani dio bili i ostali.

Sve bi to pridonjelo da Zagreb, kojem je tako ustrajno i aktivno prianja i prianja Dubrovnik i u kojem su djelovali i djeluju njegovi najbolji i najsvjesniji sinovi, bude ono što jest i što uvjek mora biti: prvi i najdjelotvorniji među svim hrvatskim gradovima od kojih Dubrovnik nije zadnji.

Trpimir Macan

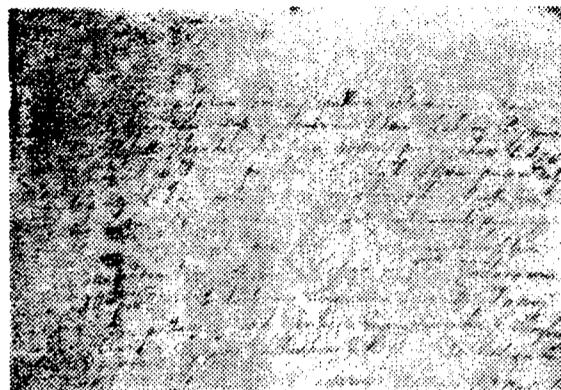

Antun Paver, čuvar rijetkih dokumenata

U gorskokotarskom selu Kuželju, tamo gdje bistra planinska Kupa među surim stijenama i planinama razdvaja Hrvatsku i Sloveniju, umirovljenik Antun Paver čuva nekoliko vrlo rijetkih pisanih dokumenata naše narodne starine. Najvažniji među njima, i jasnosti do danas vjerojatno nepoznat, jest izvoran rukopis PETRA ZRINSKOGA. Zrinski je u Kuželju i obližnjim krajevima oko Broda na Kupi bio vlasnik i upravljač mnogih posjeda, čuvajući hrvatske granice od Istoka i Zapada. Rukopis predstavlja neke vrste potvrdu Petra Zrinskoga Mikuili Skenderu, koji je platio dukatima korištenje pašnjaka. Dokument sadrži originalni potpis »Petrus Zrinj-

Nepoznati dokument Zrinskoga

ski, suhi i voštani pečat velikaša, nadnevak mu je 15. rujna 1641. Rukopis je lijep i čitljiv, pisan tintom i u starom hrvatskom jeziku, na pergameni veličine današnje strojopisne kartice. Papir je s pismom i pečatom dobro sačuvan i njegov se sadržaj može, uz stručno poznavanje starijeg jezika, dobro pročitati. Ipak, to pismo i jezik dokumenta, koji je upravo u mjesecu ovog objavljivanja star točno 330 godina (!) dosta se razlikuju od našeg današnjeg, pa koliko sam mogu uz pomoć Marijana Pavera (kod koga se dokumentat sada nalazi) odgometnuti, u slobodnoj ortografiji počinje: »MI ODOZDOLA POTPISANI KOMISARI OBLASTI TROŠMARIJSKE SVIDOČIMO Z OVIM NAPISANIM LISTOM KAKONJ PRIJESMO OD MIKULI SKENDERU Z KUŽELJA GOTOVIH PINZ DUKAT 500 Z KОJIM DUKATI... itd.

Na povjesničarima je i filologima da pismo točno prouče i stvrdi njegovu vjerodostnost i »prevede, te da s njegovim fotokopijama upoznaju javnost, a original da otkupe kao posebnu vrijednost iz naše prošlosti.

Suhu žig sa dokumenta Zrinskog

Umirovljenik Antun Paver sačuvao je dokument kao predaju od svojih predaka, pa mu na toj brzi treba dati posebnu zahvalnost. Zanimljivo je da posjeduje još dva stara pisana spomenika iz naše prošlosti. Jedan je iz 1691., pisani sličnim rukopisom, ali na latinskom jeziku. Opširniji je i sastoji se od više manjih cijelina, a prema imenima i potpisu čini se da je isto tako dokument iz Kuželja i zrinsko-frankopanskih krajeva. Treći je najmladi, datira iz 1873. a to je »Zadužnica« na 300 forinti kapare nepoznatih ljudi, također iz općine Kuželj.

Na kraju nije na odmet spomenuti da je Antun Paver do pred nekoliko godina imao još sličnih dokumenata, ali ga je jednog dana posjetila »neka novinarka« i zatražila da joj ih »posudi«. No, nesavjesna »novinarka« odnijela je te vrijednosti, i Paveru ih više nikada nije vratila, pa je umirovljenik sada oprezan prema svakome koji želi preostale starine pogledati. S pravom, jer je i ta »novinarka« bila, kako izgleda, samo jedan iz one suvremene armije grabežljivaca naših povijesnih dragocjenosti, koji od amfora do ikona grabe sve i preprodavaju za vjerojatno nekoliko dinara strancima. Ta tri preostala dokumenta Antun je posudio jedino svom nećaku Marijanu Paveru, tehničaru iz Skrade, koji ih je meni pokazao i ustupio jednu fotokopiju, omogućivši mi da o njima prvi put obavijestim preko »Hrvatskog tjednika« javnost.

Mladen Hanzlovsy

Novopronađeni hrvatski čirilski natpis sa Sućurja »Vojvode Pavla Vlčkovića«

Kroz povijest svoje pismenosti, dugu preko tisuću godina, Hrvati su upotrebljavali četiri različita pisma: latinicu, glagoljicu, čirilicu i aranicu. (Ovom su se služili samo hrvatski muslimani, pa su je zvali i »hrvaticom«.) Dok su ostala tri pisma napuštena uglavnom tek u 19. stoljeću, dotle je latinica, to najpraktičnije i opće svjetsko pismo, kod nas Hrvata potpuno prevladala danas je ona ostala naše jedino pismo.

Već odavno, a osobito nakon drugog svjetskog rata, kod nas se posebna pažnja posvećuje istraživanju onih hrvatskih spomenika koji su pisani već napuštenim pismima: glagolicom, čirilicom i arabičicom.

God. 1966. u STARINAMA Jugoslavenske akademije objavio sam 54. većinom nepoznata hrvatska natpisa od XV. do XIII. st. iz Makarskog primorja, između kojih i 15 natpisa pisanih zapadnom, tj. hrvatskom čirilicom, koju neki zovu i bosančicom. (Tim su se pismom stoljećima služili Hrvati-ikavci: bogumili, katolici i muslimani u Herceg-Bosni i srednjoj Dalmaciji, pa i u Makarskom primorju). U međuvremenu sam u Makarskom primorju i u njegovoj okolini otkrio još nekoliko natpisa pisanih hrvatskom čirilicom, pa bih u ovom člančiću htio našu kulturnu javnost upozoriti na te do sada nepoznate natpise, dok oni ne budu u svoje vrijeme znanstveno obradeni u odgovarajućoj ediciji.

SREDNJOVJEKOVNI NATPIS NA STEĆKU IZ KOZICE

Kozica, malo selo, koje se prvi put spominje 1434. u poznatoj povelji Jurja Vojsalića, pisanoj u bosanskem Kreševu, nalzi se u dolini na cesti koja iz Makarske preko Biokova vodi za Vrgorac. Već prije desetak godina tadašnji kozički župnik fra Gabro Bedrić upozorio me da se u mrtvicačnicima na groblju nalazi kamen s nepoznatim natpisom. Početkom rujna 1961. našao sam se u Kozici i ustanovio da se u bivšoj kapelici, a sada mrtvicačnici, na podnožju

HRVATSKI CIRILSKI NATPISI U JUŽNOJ HRVATSKOJ

negdašnjega oltara nalazi stećak-ploča (nekod u potrijebljena i za menzu), duga preko dva metra, s ornamentima i dva reda slova u staroj hrvatskoj čirilici. Slova su dosta oštećena, ali nakon dugog promatranja dala su se ovako pročitati:

ASI (J)E(ST) U TLI TOMILIĆ KOJI ZA ŽI(V)OTA U GOSPODINA POCTEN (J)E BIU.

(Slova u zagradama nedostaju u tekstu).

Poznato je da su natpisi na stećcima veoma rijetki, a pogotovo u Južnoj Hrvatskoj. Stoga kozički stećak, koji nas i pismom i jezikom podsjeća na feudalne odnose hrvatskoga društva u kasnijem srednjem vijeku, ima svoju stanovitu povijesnu i kulturnu vrijednost.

NATPIS PAVLA VICKOVIĆA U SUĆURJU NA HVARU

Na našim otocima rijetki su natpisi u hrvatskoj čirilici. Na istočnom rtu otoka Hvara u mjestu Sućurju, nastalom u srednjem vijeku i prozvanom po crkvi Sv. Jurja do sada je bio poznat samo jedan takav natpis iz 1655. god. 13. kolovoza o. g. pukovnik Nikola Anić, ljubitelj starina svoga zavičaja, pronašao je dio nadvratnoga praga s dva reda slova i pozvao me da ih pročitam. Nakon detaljnoga promatranja ustanovio sam da je natpis u tipičnoj hrvatskoj čirilici (bosančici), nepotpun, a glasi ovako:

VOIVODE PAV(LA VI)-CKOVIĆA

Riječ je o nadvratniku s kuće inače nepoznatoga vojvode Pavla Vickovića. Natpis po svoj prilici pripada drugoj polovici 17. st., kada se dio primorskog štokavskog stanovništva zajedno sa zaostroškim franjevcima u kandijskom ratu (1645.-1669.) sklonuo na Donju Bandu Sućurja, gdje se natpis našao.

NATPISI NA STARIM KUĆAMA U DRAŠNICAMA Drašnice, maleno selo Makarskoga primorja, čuva mnoge ostatke daleke prošlosti od staroilijskih go-

mila i rimskih nadgrobnih spomenika do hrvatskih natpisa srednjeg i novoga vijeka. U starom, napuštenom dijelu sela iznad asfaltne ceste, u susjedstvu Urlića, na ti stare kuće nalazi se nekoliko kraćih natpisa klesanih hrvatskom čirilicom. Među njima se jasnočom odredenošću ističe natpis na staroj kući Kriste Jerkovića, a glasi:

OVU KUĆU — OGGERADIŠE — ARBANASI — AOKZ (tj. 1727. god.).

Dakle, prije 250 godina šiptarski su radnici gradili kuće po našemu hrvatskom primorju — kao i danas!

NATPISI IZ 19. ST. U STUDENCIMA, LOKVI I PROLOŠCU

Pred više godina župnici Studenaca u Imotskoj krajini — fra Ciro Ujević i fra Julijan Ramiljak — upozorili su me da nedaleko od zpune kuće na staroj kući Iće Jurčević pok. Petra postoje neki nečitljivi natpis. Godine 1968. prigodom moga posjeta Studencima, očistivši nadvratnik Icine kuće od kreća ustanovio sam da je i tu riječ o natpisu hrvatskom čirilicom, koja glasi:

1802 — OVO IE KUĆA — IURE IURČE-VIČA MEŠELE- ILIA KEKEZ.

Vlasnik kuće, koja se gradila 1802. bio je dakle Jure Jurčević, dok se zidar (ili »kovač« natpisa) zvao Ilijia Kekez.

U Lokvi, matičnom selu omiške Rogoznice, pred starom crkvom Sv. Kuzme (u koju su uzidane dvije rimske stele) na seoskom groblju nalazi se jednostavna nadgrobna ploča s natpisom koji se sastoji od samoga datuma, a u njemu je jedino naziv mjeseca pisani hrvatskom čirilicom. Natpis glasi:

1803 IENARA 19.

Natpis na ploči, dakle, uklesan je 19. siječnja 1803. Prošlo je desetak godina otkako su me neki prijatelji upozorili da se na staroj kući u Grabovaca u Donjem Prološcu kod Imotskoga nalazi natpis o kojem su mislili — nije li možda pisan arapskim jezikom. Dodoh i ustanovih da je natpis hrvatski — čirilski — i da glasi:

G. 1803. — KULU OGRADI — STIPAN GRA-BOVACA — N(A). 9. SVIBN(J)JA.

Tri posljednja natpisa, koliko mi je poznato, zadnji su natpisi hrvatskom čirilicom, klesani u kamenu u kraju oko Biokova. U novim političkim i kulturnim previranjima, koja su nastala nakon oluje što ju je i u našemu dijelu Europe izazvao Napoleon, Hrvati su malo-pomalo sasvim napustili svoje čirilsko pismo, koje Hrvatska kronika, nađena u Makarskom primorju 1510., i Poljički statut iz 1655. zovu hrvatskim pismom.

Karlo Jurišić

IZ OGRANAKA

Split

Dvije izložbe u Salonu Matice hrvatske

Salon knjige Matice hrvatske otvoren je 26. veljače 1971. g. To je prvi Salon takve vrste u našoj zemlji. Društveno-politički i kulturni radnici Splita ocijenili su Salon kao važan moment u kulturnom životu grada, osobito kad se ima u obziru danasni trenutak knjige, koja nije svakome prikladna zbog svoje visoke cijene. Salon knjige zapravo je doček, rezultat svega onoga što se tiska u Hrvatskoj. Kao prvenstveni zadatak načelne nam je ostvarivanje kontakta: pišac — knjiga — čitalac. Cilj je Salona prući čitaocu, osloboditi ih od raznih priesuda o knjizi, organizirati književne prirode, razgovore i simpozije. Dobavljati, književne novitete također je vrlo važna skrb Salona. Svaka knjiga koju izdavač želi prikazati na izložbenom pultu Salona bit će obvezatno izložena sedam dana. Dosad su izložene sljedeće knjige: prof. Nerker Smajlagić, »Historija političkih doktrina«; Pet stoljeća hrvatske književnosti; dr. Sime Dodan, »Ekonomika politika Jugoslavije«; književnik Petar Šegedin, »Svi smo odgovorni«; Sabrana djela Augusta Česara; književnik Zvonimir Buljević, »Ožiljci«, zatim grupa dječjih pisaca: Pajo Kanižaj, Dubravko Horvatović, Drago Ivanišević, Vesna Parun, Zvonimir Babob, Ivan Kušan; filozof dr. Branko Bošnjak, »Grčka filozofska kritika Biblije«, te književnik Igor Mandić. Uz dala.

Ako Salon uspije realizirati svoje osnovne zamisli, onda će sigurno ostvariti čvrstu intelektualnu vezu između Zagreba i Splita. Prisutnost u Splitu onih knjiga što nastaju u Zagrebu pomoći će stvaranju još čvršće duhovne svezne između sjeverne i južne Hrvatske. Toj nacionalnoj i kulturnoj misiji služiće sva djelatnost Salona knjige Matice hrvatske u Splitu. Salon knjige MH dosad je organizirao preko pedeset predavanja na području Splita i okolice. Ima književnika i znanstvenih radnika koji su u Splitu i okolicu održali i do 10 predavanja. Vjerujem da ovi podaci govore mnogo o dobroj organizaciji i radu Salona. Suosnivač Salona knjige MH je: Nakladni zavod Matice hrvatske, »Zora«, »Mladost«, »Školska knjiga«, »Naprijed«, Knjižarsko poduzeće »Naprijed« — Split i Matica hrvatska — Split. Ovom prilikom valja osobito poхvaliti Skupštinu općine Split koja je dala dvije trećine sredstava za adaptiranje prostorija i kupnju namještaja. Tim svojim činom Skupština općine Split ponovno je potvrdila iskreno razumijevanje za plodonosni kulturni rad Matice hrvatske. Prema podacima što smo ih dobili u Salonu, Salon knjige svaki dan posjeti oko 100 građana, što rjeđito govori ne samo o tradicionalno zamjernim kulturnim potrebama Splitčana, nego i o opravdanosti postojanja takove institucije u gradu pod Marjanom.

Dana 16. kolovoza u Izložbenom salonu Matice hrvatske otvorena je izložba slike slike MAUD ALBIZZATI IVANDA, rođene u Vierzonu, u samom srcu Francuske. 1964. godine završila je u Bourgesu L' Ecole Nationale de Beaux Arts, a nakon toga izlaže svoje rade u Vierzonu, Bourgesu, Issoudinu, Aubignyju i na skupnoj izložbi u Parizu. Ta vrlo talentirana i nadahnuta slikarica dobita je do sada niz vrlo vrijednih nagrada (dvije nagrade za grafiku u Bourgesu; nagrada grada Vierzona za slikarstvo, nagradu za skulpturu na izložbi diplomskih radova u Parizu, te nagradu za dekoraciju). U njenom slikarstvu osobito treba istaći oslikavanje kompletnih vitraza na crkvi Saint Jean Baptiste u Vierzonu, što je iziskivalo uporan i dugotrajni stvaralački rad. U zadnje vrijeme Maud Albizzati Ivanda posvećuje posebnu pažnju slikanju na svili. U Salonu je slikarica izložila slijedeće rade: Žene ribara, Akt, Žena koja sjedi, Preobražaj Školjke (ulje); Poslje kupanja, Žena, Školjke i fosili, Evolucija i rođenje (parelje u olovu); Kristalizirani cvijet, Molekula (gips); kompozicije na svili — rupčići, kravate, jastuci. Od svih radova osobito treba poхvaliti Preobražaj Školjke, Evoluciju i rođenje, te Kristalizirani cvjet.

V. VIDOVIC

Zagreb

Saopćenje

Kluba duvanjskih studenata — Tomislav

U svrhu objektivnijeg informiranja javnosti Upravni Odbor kluba duvanjskih studenata »TOMISLAV« u Zagrebu daje sljedeće saopćenje u povodu neistinitog i neagenciranog napada na djelatnost Kluba od strane Predsjedništva Općinske

konferencije Saveza omladine — Duvno objavljenog u »OSLOBODENJU« od 28. 8. 1971.

U članku se navodi da je 27. 8. 1971. održana proširena sjednica OKSO-Duvno (kojoj je prisustvovao i predsjednik Republike konferencije Saveza omladine Drug Branko Ekert. U članku se navodi da je skup osudio djelovanje »TOMISLAV« kao »antisocijalističko, antimoupravno«.

Nije nam jasno kako je to isto predsjedništvo tako brzo »promijenilo« svoje mišljenje o nama, jer je to isto predsjedništvo organiziralo skup omladine i studenata duvanjskog kraja 1. 8. 1971. S tim istim Predsjedništvom domeli smo zajednički zaključci i postavili zajedničke ciljeve. S tim istim Predsjedništvom smo se dogovorili da ćemo je svi skupa, bez obzira na nacionalnost, poriti zajednički protiv bilo kakvog zarušavanja reda i mira među naša tri srpska naroda, u želji da: »sva tri naša naroda ostvaruju punu nacionalnu i člansku ravноправnost unutar BiH kao suverene države Hrvata, Srba i Muslimana te ostalih naroda koji žive u njoj jedan od taktičkih sa skupom od 1. 8. 1971.) Na tom istom skupu bili su prisutni svi općinski rukovodioči društveno-političkih organizacija, rukovodioči pojedinih ustanova i privrednih organizacija, član 10 Republike konferencije SSRN BiH drug Ivan Brigić, član CK BiH Ante Filipović, te predsjednici Saveza studenata BiH Branko Miljuš. Ništa od njih nije niti spomenuto da je djelovanje našeg Kluba pa nekako stranputnici a kamoli da je antisocijalističko, antisamoupravno«.

U saopćenju Predsjedništva OKSO-e Duvno se kaže »da će se SO-e u Duvnu zalagati ne samo za distanciranje nakon stavova iznijetih na nekim studentskim skupovima, nego i za energično obraćavanje sa nosiocima takvih stavova, koji su se otvoreno eksponirali i koji su nama u Duvnu već poznati«.

Nije nam jasno od koga se Predsjedništvo OKSO-e u Duvnu želi distancirati, iko je predstavlja takvu opasnost protiv kojoj se treba najenergičnije boriti. Da li je se distancirati od »TOMISLAV« ili od pojedinaca, jer jedanput napada

»TOMISLAV« kao »antisocijalistički, antisamoupravni« bez argumanata, a drugi put želi poistovjetiti pojedince sa cijelim klubom »TOMISLAV«. Takav pokušaj je podvaja iza leda jer su stavovi našeg Kluba uskladeni sa stavovima toga istog Predsjedništva na skupu od 1. 8. 1971. To dokazuju i zaključci s toga skupa jer su doneseni zajednički i prihvaci od oko 500—600 studenata, omladine i ostalih građana koji su prisustvovali skupu.

U saopćenju se dalje kaže: »Ne možemo prihvati rješavanje naših problema onakvim putem koje nam nameću određene snage van naše sredine. Sudeći po tekstu samog spomenutog članka i po naslovu članka te snage bi trebali biti studenti »koji tada shvatana žele prenijeti na tlo ove opštine i na cijeli BiH«. Ovakvim stavom Predsjedništvo skače samo sebi u usta jer ta »shvatana« nisu ničija »studa nego naša zajednička što dokazuju i zajednički zaključci doneseni na skupu 1. 8. 1971. Zar stavovi u kojima se borimo za istinsko bratstvo među naša tri srpska naroda u Duvnu, za istinsku i pravu ravнопravnost, za poboljšanje ekonomskog stanja u našoj općini, za povratak stručnjaka u rodni kraj, za poboljšanje studentskog standarda itd. itd. nisu stavovi i Predsjedništava OKSO-e Duvno? Po njihovu istupu izgleda da nisu. Predsjedništvo prelazi preko činjenice da mi nismo nikakve snage van duvanjske sredine nego upravo obratno — dio te sredine. Sa takvim svojim stavovima Predsjedništvo želi napraviti od nas nekakvu »emigraciju«, nešto tude strano, što mi niti smo kad bili, niti jesmo, niti želimo a niti ćemo biti. Mi smo samo sinovi duvanjskoga kraja isto kao i oni iz Predsjedništva. U njemu rođeni, u njemu odrasli, iz njega ponijeli ljubav prema njemu i u njega bi se željeli vratiti da mu pomognemo. Zato smo se i sastali 1. 8. 1971. baš u Duvnu pod pokroviteljstvom OKSO-e Duvno da svi zajednički pokrenemo određena pitanja i pokusamo riješiti određene probleme koji su nama dostupni na tlu. Dogovarali smo se bez buke, bez vrijedanja, bez trzavica o našim čisto duvanjskim i studentskim problemima i zadacima bez aplikacija na sile društveno-političke odnose. I sve je

bilo u redu dok Predsjedništvo OKSO-e u Duvnu nije zahvatila sila inercije, a čiji je impuls negdje u »nepoznatom« pa su po toj »silu« ili pomoradstvu odlučili da i oni nešto osude da ne bi »kaskalic iz drugih, služeći se unitarističkom i antinarodnom metodom, koristeći momentanu blagonaklonost tiska kojem takve ocjene i osude momentano odgovaraju.

Zeljeli smo dogovor a ne polarizaciju, željeli smo zajedništvo a ne isključivost, željeli smo slogan a ne razdor, željeli smo istinu i pošteni rad a ne laži, ali, eto sve što smo plemenito i dobro željeli ne valja samo zborog toga što to po nečijem mišljenju dolazi »izvana«, ne valja samo zbor tog tože studenti. Sve što smo željeli razbilo se o moć Predsjedništva OKSO-e za koje bi se moglo postaviti pitanje koga predstavljaju: da li omladinu duvanjske krajine ili unitarističku neman koja žđere sve na što nađe, koja vodi kampanju na zavičajne klubove pri Hrvatskom Sveučilištu sa područja BiH. Ta kampanja, kako vidimo, nije zaobišla ni klub »TOMISLAV«.

Zanimljivo je pripomenuti kako je došlo do osude, pod kakvim okolnostima i kada. U spomenutom članku se kaže, da je održana proširena sjednica Predsjedništva OKSO-e u Duvnu. Znamo vrlo dobro da su pojedini rukovodioči SO-e vukli ljudi za rame po ulici da idu na sastanak i to samo »odabran« dok neke koji su željeli prisustvovati sjednici nisu pustili unutra. Ako je koji »neodabran« slučajno i usko unutra nije mu bilo dopušteno govoriti. Predsjedništvo je osudilo djelovanje Kluba 27 dana nakon održanog skupa studenata i omladine i to nakon izjava svih rukovodilaca društvenopolitičkih organizacija o pozitivnim stavovima našeg Kluba.

Nameće se zaključak: teško našoj duvanjskoj omladini dok je vodi takvo Predsjedništvo, koje: ili nije čiste savjesti, ili ju nema, ili, ako ju ima i ako je čista onda ju ne sluša.

Zagreb, 4. 9. 1971.

Niko Krišto, predsjednik
Ante Lukac, potpredsjednik

KAP PO KAP

tako se piye ovaj star slavonski vinjak

Trenk

VIVAT PANDUR · VIVAT TRENK!

Zrečević

CASOPISI Nekolike napomene o našem radu...

Više od polovice
svekolike književne
periodike u Hrvatskoj izdaje
Matica hrvatska.

Tamo gdje Matica
nije uspjela taj rad je
uglavnom izostajao.

REVIIA 1971. 3

O mnogolikom se radu Matice hrvatske — te najmasovnije zajednice hrvatskih kulturnih radnika — uglavnom piše jednostrano i neinformirano. Unatoč velikom, pretežito negativnom, publicitetu što ga Matica hrvatska već godinama dobiva u sredstvima javnog saobraćaja, o samom se njezinu radu piše veoma malo.

O Matici najječitije govori njezin rad

Tvrđnja je samo prividno paradoksalna. Komotnije je, naime, isključivo politički vrednovati Matičin rad, pogotovu kad se to čini paušalno i prema praktičističkim potrebama određenog političkog trenutka, negoli o Matici hrvatskoj pisati na temelju poznavanja njezina raznolika kulturna rada. Pa i onda, kada se o Matici hrvatskoj piše ili govori dobro namjerno, opet je riječ samo o političkom značenju toga rada. U oba se slučaja, naime, podrazumijeva da su javnosti općepoznate sve one mnogobrojne inicijative i rezultati kulturnog aktiviteta hrvatskih kulturnih radnika što su u njoj slobodno udruženi. Po toj praksi, što je već postala običaj, Matica je hrvatska jedna od onih lakin tema našeg javnog saobraćaja, o kojoj svak može naveći pisati i govoriti, u kojoj god mu se prigodi prohtjelo, bez ikakva poznавања same stvari, k tomu i bez ikakve moralne i intelektualne odgovornosti (pogotovu ranije, kad još nije izlazio »Hrvatski tjednik«). Ali to ne znači da su Matici hrvatskoj potrebni branitelji. O njoj najbolje govori njezin rad sam, njezine kulturne inicijative, organizacijski — stvaranje organizacionih oblika kao pretpostavki za postizanje kulturnih svrha — i stvaralački rezultati njezinih članova.

Nakladništvo — tradicionalno značajna djelatnost Matice

Nakladnička je djelatnost tradicionalno jedna od osnovnih i najznačajnijih djelatnosti Matice hrvatske što se dijelom očituje u izdavanju časopisa i druge periodike. Kritičko-informativne rubrike našeg tiska od vremena do vremena zabilježe izlazak nekog broja časopisa što ih izdaje Matica hrvatska. Ali, nerijetko, javnost ne zna da je Matica hrvatska nakladnik tih časopisa, jer se to veoma često ne navodi, što ni ne bi bilo jako važno u nekoj drugoj, normalnijoj situaciji nego što je postojeća. Matica hrvatska, naime, nije sama sebi svrha, kao što bi joj to netko htio pripisati. Glavni pokretač njezine djelatnosti jest strateški kulturni interes hrvatskog naroda i svih njegovih integralnih dijelova bez obzira na njihov domicil.

O Matičinim se časopisima posljednji put generalno govorilo prije dvije godine u povodu tzv. »Informacije o nekim karakteristikama književne periodike na osnovu koje je IK CK SKH raspravlja o nekim idejnim strujanjima na tom području.«

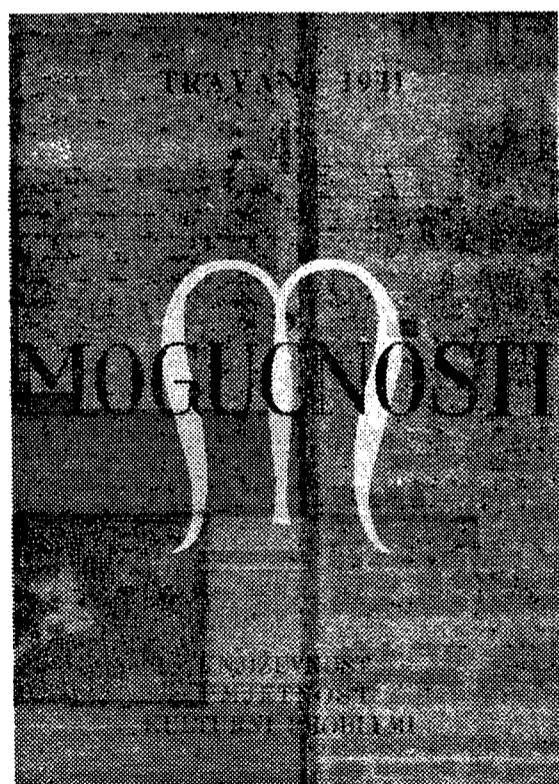
Da se podsjetimo: tim je povodom Matica hrvatska bila označena kao »središte fronta borbe protiv politike Saveza komunista«, što je Matičin Upravni odbor u izjavi za javnost pod naslovom »U povodu 'Informacije o časopisima'« argumentirano, demantirao, odlučno odbacivši neistinite unitarističke optužbe i klevete protiv nje. U izjavi su, osim toga bila izložena i kulturno-politička načela uredišća politike časopisa Matice hrvatske. Tekst spomenute izjave bio je upotpunjeno kratkim elaboratom »Uz ocjene časopisa Matice hrvatske«, koji, na žalost, nije objavio naš visokotiražni tisk, već samo počeo Matičin časopis. Nije se zgorega podsetiti i na to da je tzv. »Informacija o nekim karakteristikama književne periodike u Hrvatskoj« bila zapravo ma-

terijal za diskusiju o toj temi, iako ju je jedan dio tiska tendenciozno prikazao kao stav IK CK SKH, što je javnost saznala istom naknadno.

Jedan poučan pregled

U ovom času Matica hrvatska diljem Hrvatske izdaje trinaest časopisa za kulturna, književna i društvena pitanja: »Dubrovnik« u Dubrovniku, »Svjetlo« u Karlovcu, »Reviju« u Osijeku, »Pakrac danas« u Pakracu, »Hrvatsku pokrajinu« u Požegi, »Istarski mozaik« u Puli, »Dometek« na Rijeci, »Riječi« u Sisku, »Mogućnosti« i »Poglede« u Splitu, »Zadarsku reviju« u Zadru, te »Kolo« i »Život umjetnosti« u Zagrebu.

Najveći Matičin nakladnički potehat na području periodike jest »Hrvatski tjednik«, novine za kulturna i društvena pitanja, u nakladi središnjice Matice hrvatske u Zagrebu. Osim toga, Matica hrvatska izdaje pet zbornika — godišnjaka i nekoliko kalendara i povremenika: »Križevački Zbornik« u Križevcima, »Požeški Zbornik« u Požegi, »Godišnjak« u Vinkovcima, »Zupanjski Zbornik« u Zupanji, te »Hrvatski znanstveni zbornik« u Zagrebu.

Osobito je važno istaći, da gotovo sve časopise za pitanja književnosti, umjetnosti, i, kako se to obično kaže, za kulturu, što izlaze u Hrvatskoj izvan Zagreba, izdaje Matica hrvatska. Tamo gdje ih ona nije uspjela pokrenuti, taj rad uglavnom izostaje. Za Matičin rad na izdavanju časopisa, isto je tako ilustrativan podatak da više od polovice svekolike književne periodike u Hrvatskoj izlazi u njezinoj nakladi.

Značenje toga rada još je i veće kad se konkretno analizira važnost pojedinih časopisa za kulturnu sredinu u kojoj izlaze, za određeno mjesto, grad ili pak za čitavu pokrajinu, pa tako i za Hrvatsku u cijelini. Primjer je za to »Dubrovnik« u Dubrovniku, »Dometek« na Rijeci, »Mogućnosti« u Splitu, »Revija« u Osijeku, »Kolo« u Zagrebu itd. Ili, npr., »Pakrac

danas« u Pakracu. Da nema tog časopisa-povremnika, u Pakracu ne bi bilo nikakva spomena u suvremenom kulturnom životu Hrvatske.

Nerazumijevanje koje šteti, ali ne može zaustaviti naš rad

Pojedini od tih časopisa izlaze nekim čudom, jer ne dobivaju ni od koga finansijsku pomoć (»Pakrac danas« u Pakracu). Dakako, za sve bi se časopise manje više moglo reći da imaju određene materijalne poteškoće, ali one nisu takve da bi ugrozile njihov opstanak. Ponegdje se odbijanjem finansijske pomoći, a znamo da se ne radi o velikim sredstvima, vrši prevencija da se određena periodika u nakladi Matice hrvatske ne pokrene. U Gospicu se tako primjerice onemogućavao rad na izdavanju »Ličkog Zbornika«. Bilo je godina, nadamo se da su one iza nas, kad Matica hrvatska u pojedinim mjestima za svoj program rada nije dobivala ni jednog jedinog dinara od Općinskih fondova za unapređivanje kulturnih djelatnosti (npr. u Gospicu), iako je tamošnji ogrank ispunjavao sve svoje planove rada podnosiši o tome izvještaje Općinskom fondu, i, što je još važnije, pokazavši svojim radom da je jedino kulturno zarište koje okuplja intelektualne snage kada da stvaralački djeluju u onoj sredini.

O smještajnim prilikama u kojima rade neka uredništva časopisa Matice hrvatske malo se javno govorilo, a društvena je zajednica još manje činila da se one poprave. Većina uredništava časopisa nema ni najelementarniji radni prostor. Rješenja se improviziraju na najrazličitije načine, ali ona ne mogu popraviti ekstremno nepovoljne radne uvjete. Teško je pojmiti da društvena zajednica može tolerirati da se jedan časopis kao javno kulturno dobro s velikim značenjem za određenu sredinu, a time i za kulturni život u Hrvatskoj, stvara u posve nenormalnim okolnostima. Ipak, uredništva funkcioniраju osiguravajući stabilan rad i život časopisa. Takva je situacija kompromitanta stabilan rad i život časopisa. Matice hrvatske malo se javno govorilo, a društvena je zajednica još manje činila da se one poprave. Većina uredništava časopisa nema ni najelementarniji radni prostor. Rješenja se improviziraju na najrazličitije načine, ali ona ne mogu popraviti ekstremno nepovoljne radne uvjete. Teško je pojmiti da društvena zajednica može tolerirati da se jedan časopis kao javno kulturno dobro s velikim značenjem za određenu sredinu, a time i za kulturni život u Hrvatskoj, stvara u posve nenormalnim okolnostima. Ipak, uredništva funkcioniраju osiguravajući stabilan rad i život časopisa. Takva je situacija kompromitanta stabilan rad i život časopisa. Naspram te ekstremno nepovoljne situacije, narodna sveučilišta nerijetko uživaju veliki radni prostor. Nije prigoda da se ozbiljno kritički postavi pitanje opravdanosti rada i postojanja narodnih sveučilišta takvih kakva su neka danas, časne su iznimke vrlo rijetke, ali je neprijeporno da bi konačno jednom valjalo objektivno kritički prikazati taj njihov rad kojega općenito karakterizira veliki nerazmjer između rezultata što ih te ustanove postižu i sredstava koja društvena zajednica u njih uključuje.

Manje je poznato da se rad većine uredništava Matičnih časopisa ne svodi samo na izdavanje časopisa. Ona su vrlo često i jedini nakladnici knjiga u svojim sredinama.

Ovo izvješće o Matičnim časopisima s obzirom na neke materijalne uvjete u kojima njihova uredništva rade ne bi trebalo shvatiti kao lamentaciju nad njihovom sudbinom, kao nevjericu u njihovu perspektivu. Njihova budućnost ipak nije nesigurna, jer su razlozi za realni optimizam veoma čvrsti, a to su: stvaralačka snaga i vitalnost kulturnih radnika koji nose ovu aktivnost Matice hrvatske, nepresušni izvor entuzijazma što postoji u Matičinu članstvu diljem Hrvatske da rade na temeljnim interesima hrvatske kulture i vjera da će nerazumijevanje, odgovarajućih društvenih čimbenika za taj rad, kako u materijalnom tako i u kulturno-političkom pogledu, s vremenom biti sve manje.

Tvrtko Šercar

karte na stol

PITANJA

Upravi NK »Hajduk« – Split

NK Hajduk jedan je od najstarijih hrvatskih klubova. Stari Hajdukov grb imao je nacionalni sadržaj, koji se — bez valjanih razloga — posljednja tri desetljeća iz njega izgubio.

Danas se ponovno na raznim značkama, prospektima, navijačkim transparentima i zastavicama pojavljuju i nacionalne oznake uz ime »Hajduka«.

Željeli bismo da nam uprava NK Hajduka (na zahtjev brojnih naših čitatelja) odgovori na dva pitanja: zborični igraci kluba, u prvenstvenim i drugim utakmicama, na svom dresu ne nose iste takve oznake (nacionalne); zar doista na Hajdukovu grbu, uz socijalistička obilježja, nema mesta i za nacionalne oznake?

Direkciji JZ – Beograd

Prije godinu i pol dana Direkcija ŽTP-Zagreb poslala vam je ZAHTEV u kojem se između ostalog traži da se u odgovarajućem razdoblju, kad se istroše zalihe starih karata i drugih obrazaca tiskanih latiničnom ekavicom, svi obrasci za područje SR Hrvatske tiskaju na hrvatskom jeziku. Pouzdano se zna da je to moglo biti učinjeno, jer su se zalihe već u nekoliko navrata istroše i bile obnavljane. Tako, npr., prije nekoliko tjedana izšao je u »PTT vjesnik« novi uzorak bijelične K — opet tiskan ekavštinom!

Postavljamo pitanje Direkciji JZ: dokle će se tako neodgovorno ponašati prema ŽTP-Zagreb?

Vrijeme je, čini se, da ŽTP-Zagreb ponovno intervenira, ali ovaj put svakako znatno oštire. Istodobno bi valjalo da ŽTP-Zagreb razmotri može li u Zagrebu, ili u nekom drugom gradu SR Hrvatske, naći tiskaru koja bi bila kadra zadovoljiti njegove potrebe za »papirnatim materijalom«, kada što to čine naši prvi susjedi Slovenci.

Zelenilo pomalo žuti...

Hrvatski je tjednik više puta pisao i postavljao pitanja odgovornim osobama u vezi sa »Zelenom knjigom« Službe društvenog knjigovodstva Hrvatske, u kojoj je službeno i na veoma dokumentiran način potvrđeno da su odnosi koji postoje između reekspoteri i finansijskih monopola (pretežno bivših saveznih banaka) s jedne strane i nekih turističkih radnih organizacija na Jadranu s druge strane — izrabilji-

vački, porotuzakoniti i protusamo-upravn. Nakon više mjeseci Zelena je knjiga, od političkih organizacija u Dalmaciji, konačno dobila »zeleno svjetlo« — kako se naglašava u dnevnom tisku. Nakon toga dvije su općine donijele odluke da turističke radne organizacije s njihovog područja pristupe reviziji ugovora sa svojim finansijerima i oslobode se nezakonitih i protusamo-upravnih odredaba u tim ugovorima, kako bi popravile teško stanje svojih radnih organizacija i životni standard svojih radnika. Općine Šibenik i Hvar odlučile su da će same intervenirati ukoliko to ne učine radne organizacije.

Jasniju ilustraciju razloga zašto se »Zelena knjiga« tako teško probijala u javnost nalazimo u riječima zamjenika predsjednika Međuopćinske konferencije SK za Dalmaciju, Pere Kriste: »... moramo reći da je među našim gradanima izazvalo iznenadjenje što je tzv. 'Zelena knjiga' Službe društvenog knjigovodstva Hrvatske o uvjetima kreditiranja turističke privrede na obali, u nekim tijelima Sabora dočekana s NE-SKRIVENOM ODBOJNOŠĆU PREDINACA. Isto tako, da su nam

POTPUNO NEPRIHVATLJIVA STAJALIŠTA pojedinaca iz tih tijela koji su se u kritici 'Zelene knjige' stavili u ulogu odvjetnika reekspoteri i drugih kreditora. I ovom prilikom inizistiramo da se u duhu XXI. i XXII. amandmana HITNO izvrši revizija klauzula ugovora kojima se turističkim organizacijama nameće NEODRŽIVI odnosi« (istakao HT).

Zar to ne otkriva zašto još nismo dobili odgovore na neka naša pitanja, kao i na pitanja radnika zaplenih u hotelima izgradnju kojih su financirali reekspoteri i njima slčni monopolisti. Jesen je. Nadamo se da će ti pojedinci u saborskim tijelima, zajedno s njihovim klijentima, požutjeti od koraka koje poduzimaju i koje će poduzeti društveno-politički organi i radne organizacije s juga Hrvatske.

Pokazatelji i manipulatori

O produktivnosti rada i osobnim dohodima mnogo je do sada napisano i rečeno, a da će biti još više riječi o tome, neprijepono je. Tako su nedavno i neki naši tjednici ustupili svoj prostor spomenutoj problematiki. Prvo je »NIN«, broj 1075 od 15. kolovoza, u rubrici »Teleks«, donio slijedeću vijest:

»Prosečni realni lični dohodi u poslednjih pet godina povećani su brže od produktivnosti rada. Dok su realni lični dohodi rasli prosečno po stopi 6,7, produktivnost je svake godine imala prosečnu stopu rasta od 5,1.«

Nakon ovoga »Borba« od 21. kolovoza ustupa svoj dio prostora u rubrici »Podvučeno« Svetozaru Pepovskom i njegovim navodima koji su prethodno tiskani u »Privrednom pregledu«. Pepovski, za razliku od »NIN-a«, navodi:

»U razdoblju od 1966. do 1970. godine nominalni osobni dohodi rasli su po prosječnoj stopi od 19, a realni po stopi od 7,4 posto. U istom razdoblju nacionalni dohodak rastao je po prosječnoj stopi od 5,3 posto, a produktivnost po stopi od 4,1 posto.«

Dakle, u istom tjednu dvije različite interpretacije i različiti podaci. A takvih slučajeva u našoj praksi bilo je dosta, pa čak i za skupštinskom govornicom. Produktivnost rada i osobni dohodi kategorije su koje najizravnije utječu na stabilnost privrede i standard radnih ljudi, te su bilo kakve manipulacije s njima, blago rečeno, sumnjivih ciljeva. Stoga bi već jednom zaista trebalo prestatiti falsificirati takove pokazatelje, odnosno trebalo bi odlučne i javno prokazivati falsifikatore.

Nema anticipativnih kamata za fiktivne ugovore

Od sekretarijata za financije SR Hrvatske, Svetozara Padrova, obavijestili smo da SR Hrvatska neće isplati ni jedan dinar anticipativnih kamata za turističke kredite bez provjere dokumenata.

Kao što je poznato, kreditori izgradnje turističkih objekata dobivali su do kraja 1970. godine 2,5% kamata unaprijed za čitavo vrijeme trajanja kredita, a to znači da su za kredit na 25 godina dobili odmah u gotovini 33% od iznosa kredita, a ako bi i taj novac odmah dali na kredit za izgradnju turističkih objekata, dobivali su u svemu 55% uloženog novca odmah od države. Drugim riječima, za svaku uloženu milijardu starih dinara zaradili su odmah 550 milijuna, ne računajući 8 ili 9 % kamata što će ih za dan kredit u sljedećih 25 godina dobivati od radne organizacije, ne računajući, isto tako, ni zarade na devizama kojima su uvjetovali davanje kredita našim turističkim organizacijama. No reekspoterima i ostadim kreditorima, npr. Poljobanci, ni to nije bilo dovoljno, pa su — radi ostvarivanja što veće zarade — sklapali i fiktivne ugovore o očuvanju novca s građevinskim poduzećima. To je bio uvjet da neko građevinsko poduzeće dobije posao u izgradnji hotela na našoj obali. Građevinska poduzeća nisu davala oročeni novac bankama, jer ga nisu ni imala, već su banke oročene iznose jednostavno odbijale od vrijednosti izvršenih radova građevinaru ne plaćajući im njihov posao.

Sa »situacijama« su se pak javljale na društvenu blagajnu i podizale anticipativne kamate od 33% od vrijednosti radova, lažno prikazujući da su građevinarima radove isplatile.

GRAĐEVINSKE I OSTALE RADNE ORGANIZACIJE TREBALE BI SE JAVITI SEKRETARIJATU ZA FINANCIJE SR HRVATSKE S OVAKVIM SLUČAJEVIMA DA BI SE SPRIJEĆILA SVAKA DALJNA ISPLATA ANTICIPATIVNIH KAMATA NA TEMELJU FIKTIVNIH UGOVORA I OSPORILE SVE OBEZE HRVATSKE ZA DO SADA TAKO IZVRŠENE ISPLATE.

Umjerjenjaci

Pročitali smo u sarajevskom »Oslobodenju« (od 20. kolovoza o. g.) članicu »Odakle duvaju otrovni vjetovi« Dragana Bartolovića. Članicu je napisan »Povodom ekstremnih istupanja pojedinih studenata« u SR Bosni i Hercegovini. Valja odmah napomenuti da je riječ o anemičnom članicu iz »ideološke konfekcije« kakva se u posljednje vrijeme navešta proizvodi, a u stilu »srčane bezargumentacije«. No, po nečemu se taj članak ipak izdvaja iz serijske proizvodnje. Riječ je o drskom, izravnom aplogiranju batinašenja, inače svojstvenom žandarmerijskoj svijesti. Dio teksta iz tog članice uverljivo će te potvrditi:

»Istovremeno — piše Bartolović — treba reći i to da su studenti

Sarajevskog univerzitete na svim ovim mjestima pokazali dobro i konstruktivno držanje, pa ako nisu mogli, ono su bar pokušali, da sprječe djelovanje ekstremista. To je posebno došlo do izražaja u Posušju, gdje se grupa sarajevskih studenata pripramala i na fizički obračun sa demonstrantima, pokušavajući i na taj način da speru ljagu koju su nacionalisti nanijeli ovom Hrvatom i mirnom građenju. Na žalost, takvih »pedagoga batine« kakav je Dragan Bartolović i »konstruktivnih« studenata kakve spominje u svojoj neukosno pisanim, takvih ima mnogo na svim meridijanima i paralelama. Tješi nas da je ipak mnogo manji broj ozbiljnih novina koje su spremne »UMJERENJACIMA« takve vrsti ustupati svoj prostor.

Kakva nam je budućnost?

Grujica Žarković, Nevena Stojkov i Mirjana Džumur u studiji »Projekcija stanovništva SFRJ po narodnostima i republikama do 2030. godine« izvršili su ovakvu »projekciju« stanovništva SR Hrvatske:

1980.	4,637.000
2000.	4,819.000
2030.	4,604.000

Tako bi nas za 50 godina bilo manje, dok bi u isto vrijeme stanovništvo SFRJ stalno raslo.

Ovu »projekciju« nam je s ostalim varijantama trojice autora »priredio« Dražen Jambrović u »Vjesniku« od 14. VIII. 1971., s ovom zaključnom rečenicom: »Rezultati istraživanja su od velike koristi, pa u tom sklopu treba promatrati i rezultate do kojih su došli znanstveni radnici iz Sarajeva.« U naslovu Jambrović kaže: »Predviđanja sarajevskih učenjaka moći će, na žalost, provjeriti tek današnje bebe.« Lijepu li budućnost spremaju ti autori bebama u Hrvatskoj?

Napredni aprioristi

IZ ZAKLJUČAKA SA SJEDNICE OPĆINSKOG KOMITETA SKH BRAČ OD 29. VI. 1971.

Na temelju rasprave vodene na šestoj sjednici Općinskog komiteta SK Brač, grupa za izradu zaključaka, na sjednici od 14. VII. 1971. godine, donosi slijedeće zaključke:

10) Takozvani pokušaji oko eventualnog formiranja ogranka Matice hrvatske na području komune na Komitetu su ocijenjeni kao neprihvataljivi u ovom trenutku i nepotrebni, pa ovaj zaključak treba da obavezuje Savez komunista u svakoj sredini i svaki pokušaj formiranja Matice hrvatske apriori odbiti.

11) Ukoliko se na području Selaca pojaviti pitanje proslave Stjepana Radića, stvar zajednički dogovoriti na nivou društveno političkog aktyva Selaca uz prisustvo predstavnika Općine, a zadužuje se Josip Stambuk i Tonči Restović.

Općinski komitet SKH Brač

